

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Süleyman Kâni İRTEM

ERTUĞRUL FACİASI

Boğazlar Meselesi

Haz: Osman Selim KOCAHANOĞLU

TEMEL YAYINLARI

YAYIN NO:152

Tarih/Kültür Dizisi: 43

ISBN: 975- 410 - 075- 6

© Temel Yayınları

Dizgi

Temel Yayınları/Ayhan Özcan

Tashih

İzzet Arıcan/ Ercan Dinçsoy

Kapak

Ebru Grafik A.Ş.

Baskı-Cilt

Bayrak Matbaacılık Ltd.

K.Ayasofya Yabacı Sok. 2/1 Sultanahmet

Tel: 638 42 02

Kasım 2005 -İstanbul

TEMEL YAYINLARI

Piyerloti Cad. Dostlukyurdu Sok.

Hacıbey Apt. No.10 Daire: 5

Tel: (212) 516 23 52 - 517 73 20 Faks: 517 75 96

Çemberlitaş -İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Süleyman Kâni İRTEM
İstanbul Eski Vali ve Belediye Başkanı

**ERTUĞRUL FACIASI
VE
BOĞAZLAR MESELESİ**

Yayına Hazırlayan:
Osman Selim Kocahanoğlu

İÇİNDEKİLER

Önsöz / Süleyman Kani Bey ve eserleri...

...

Birinci Kitap Ertuğrul Faciası

1 - Abdülhamid devrinde Haliç'te çürütülen Osmanlı donanmasının durumu...	3
2 - <i>Abdülhamid donanmayı neden Haliç'de çürümeğe mahkûm etti?..</i>	5
3 - Mesudiye, köprüden çıkarken üç kazanı birden patladı...	9
4 - <i>Atış taliminin neticesi: Osmaniye'nin 18 topundan 16'sı muattal kaldı!..</i>	12
5 - Yağmurlu günlerde zabitler kamaralarında şemsiye ile oturuyorlar!	15
6 - <i>Ertuğrul fırkateyni Japonya seferine neden ve nasıl memur edildi?..</i>	20
7 - Ertuğrul Fırkateyni İstanbul'dan Port Saide ancak 15 günde varabildi...	26
8 - <i>Ertuğrul gemisinin Süveyş'te kuma saplanması ve havuza alınması...</i>	28
9 - Ertuğrul gemisinin 10 ay, 3 haftada bata çıka Japonya'ya varması...	32
10 - <i>Ertuğrul kumandanı Osman Paşa Japon imparatorunun huzurunda...</i>	36

11 - Osman Paşa'nın gönderdiği felâket mektupları...	40
12 - <i>Ertuğrul'un dönüş yolunda, Japon denizinin azgın fırtınaları...</i>	45
13 - Japon denizinin kudurmuş dalgaları Ertuğrul'u parça parça ediyor...	48
14 - <i>Japon denizinin gece karanlığında yuttuğu 568 kahraman Türk evlâdı...</i>	51
15 - Kurtulan 69 felâketzedenin Japon gemisiyle İstanbul'a getirilmesi...	55
16 - <i>Yıldız Sarayı'nın resmî tebliğinde Ertuğrul faciasının sebepleri...</i>	59
17 - Faciasından kurtulan Binbaşı Haydar Bey'in anlattıkları...	64
18 - <i>Gemi kumandanı Osman Paşa'nın başı gövdesinden kopmuştu...</i>	71
19 - Ertuğrul süvarisi Ali Bey'in mektupları, faciayı anlatan canlı satırlar...	81

İkinci Kitap Boğazlar Meselesi

İç Denizler	91
Boğazlarda mutlak Osmanlı hâkimiyeti	101
Boğazlarda mukayyed Osmanlı hâkimiyeti	115
Karışık Durum (Abdülhamid dönemi)	149
Son Durum	167

Bir Osmanlı Aydını Süleyman Kani Bey
Tefrika ve eserleri Üzerine...

Osman Selim Kocahanoğlu

Langaza kazası Malmüdüğü muavinliğinden emekli Mısırlızâde ismiyle mâruf Aziz Bey'in oğlu olan Süleyman Kâni, 1874 yılında Selânik'te doğmuştur. [Süleyman Kani Bey'in doğum tarihi 1871 olduğu halde 1327 yılındaki nüfus sayımında 1874 olarak düzeltildiği memuriyet sicilinde kayıtlıdır]. Babasının görev yaptığı Langaza, o yıllarda Selânik'e üç saat kadar mesafede kaplıcaları ile ünlü bir ilçe idi. Ailenin Mısırlızâde ünvanı, Süleyman Kâni'nin dedesi Süleyman Ağa'nın Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa zamanında İskenderiye ve Reşid gümrükleri mültezimliği yapmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

İlkokulu Selânik Şemsi Efendi Mektebinde, ortaokulu Selânik Fevz-i Sıbyan Rüşdiyesinde okumuştur. (30 Temmuz 1890 /18 Temmuz 1306). O yıllarda Selânik, Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul ve İzmir'den sonra kültür, sanayi ve ticaret alanında en gelişmiş liman kenti ve Batıya açılmış penceresidir. Modern fikirler en rahat gelişme imkânını bu şehirde bulmaktadır...

Fevz-i Sıbyan Mektebi yöneticileri okulun eğitim seviye-

sini göstermek amacıyla birkaç çalışan öğrenciyi yanlarına alarak İstanbul'a Maarif Nâzırı Münif Paşa'yı ziyarete gelirler. Küçük Kâni'de öğrenciler arasındadır. Münif Paşa öğrencileri makamında bizzat Fransızca, Arabî, Farisî, riyaziye tarih ve coğrafyadan imtihan ederek neticeden memnun kalır ve okul yöneticilerini nişanlarla taltif eder. Fevz-i Sıbyan Mektebi Balkan Harbinden sonra İstanbul Beyazıt'taki binasına taşınan ve halen devam eden Fevziye Mekteblerinin (Işık Lisesi) ilk şeklidir.

Selânik merkez idadisinden mezun olan (30 Ekim 1893/18 Teşrinievvel 1309) Süleyman Kâni, Mekteb-i Mülkiye-i Şahâne'nin yüksek kısmına kaydolmak üzere İstanbul'a gelir. Faal ve çalışan bir öğrencilikten sonra Mülkiye'yi bitirir (5 Ağustos 1896 / 24 Temmuz 1312). Ermenilerin Osmanlı Bankası baskını (1896) sırasında mülkiye son sınıf öğrencisi olarak Galata ve Karaköy'de çıkan olayların yakın tanıklığı anılarına yansımıştır.

Kâni Bey'in okuduğu yıllarda Mülkiye Mektebi, Tıbbiye ile birlikte Jön-Türk hareketinin destek bulduğu okullardır. Bu nedenle öğrenciler sıkı denetim altındalar. Recaizâde Ekrem, Âta Bey, Mizancı Murad ve Abdurrahman Şeref gibi namılı hocalar ders vermektedirler. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti o yıllarda kurulur. Ali Münif, Tahsin Uzer, Hüseyin Cahid, Cavid Bey, Aynizâde Hasan Tahsin aynı sınıfın öğrencileridir. Anılarından anlaşıldığı kadarıyla Kâni Bey de öğrenci hareketlerinde yer alır, bir defasında da Yıldız Sarayında sorgulandıktan sonra serbest bırakılır.

Mülkiye'yi bitiren Süleyman Kâni'nin atandığı ilk görev, Selânik valiliği nezdindeki maiyyet memurluğudur. (6 Kasım 1896 / 25 Teşrinievvel 1312). Bu sırada Selânik valisi, Cevad Paşa sadaretinde Vükelâ Meclisinde çıkan ihtilaf yüzünden görevinden alınan Selânik valisi Mustafa Paşa'nın oğlu Adliye Nâzırı

Rıza Paşa'dır. Kendisine özgü davranışları, sert mizacı ve ilginç kişiliği bulunan Rıza Paşa'nın yanındaki maiyyet memurluğu yaklaşık iki sene sürecektir.

10 Şubat 1899'da (29 Kanunusani 1314) Bargiri (Van) kaymakamlığına tayini çıkmışsa da istifa ederek gitmemiştir. Daha sonra Selânik'in Serez (Siroz) sancağı Menlik kazası kaymakamlığına tayini çıkar. (3 Nisan 1900 / 21 Mart 1316). Bundan sonraki görevleri sırasıyla şöyledir: Ustrumca kaymakamlığı (6 Temmuz 1902 / 26 Haziran 1318), Rupçoz kaymakamlığı (14 Ocak 1904 / 1 Kanunusani 1319), Vodina kaymakamlığı (10 Eylül 1904 / 28 Ağustos 1320), Dandere (Edirne) kaymakamlığı (28 Mayıs 1906 / 15 Mayıs 1322) ve becayiş suretiyle Ohri kaymakamlığı (29 Ağustos 1906 / 16 Ağustos 1322) ve Manastır merkez kaymakamlığı (29 Aralık 1908 / 16 Kanunuevvel 1324).

Görülebileceği üzere Kâni Bey'in 1908 öncesindeki 12 senelik memuriyeti tamamen Makedonya bölgesinde geçmiştir. O yıllarda Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin şekavetine maruz kalan Makedonya, devletin en sorunlu bölgesiydi. Osmanlı ordusu düzeni sağlamak için bütün gücüyle eşkiya takibiyle uğraşıp jandarmalık yapıyordu. Ayrıca büyük Avrupa devletleri Makedonya'da ıslahat perdesi ardında kurulan Tensikat Komisyonları vasıtasıyla Osmanlı Devletini Balkanlardan atma plânlarını uygulamaya çalışıyorlardı.

Kâni Bey Rumeli'deki kaymakamlıkları sırasında at sırtında eşkiya takibine çıkıyordu. 1904'de Vodina kaymakamı iken Rus Tensik Heyetindeki binbaşı ile geçinemez. Ayağının kaydırılacağını ve Müfettiş-i Umumî Hüseyin Hilmi Paşa'nın kendini koruyamayacağını anlayınca istifa edip İstanbul'a gelir. Bir yazısında belirttiği üzere, bu sırada mesleğini değiştirmek ve Selânik'te günlük bir gazete çıkarmak için kanunen gerekli her muameleyi ve şartları tamamladığı halde

Matbuat Müdürü Kemal Bey'den izin alamayınca gene eski mesleğine dönmek zorunda kalır. Darıdere kaymakamlığına tayini bu olaydan sonradır. Kaymakamlıkları sırasında eşkiya takibi ve imar faaliyetlerindeki gayretlerinden dolayı takdir edildiği memuriyet sicilinde kayıtlıdır.

Süleyman Kâni Bey'in İkinci Meşrutiyet öncesinde Selânik'te faaliyet gösteren gizli İttihat-Terakki Cemiyeti ile yakın temasta bulunmuş ve örgütlenmesinde rol oynamıştır. Cemiyetin gizli üyelerinden olduğu Müfettiş-i Umumî Hüseyin Hilmi Paşa'ya ihbar edildiği halde Hilmi Paşa bu ihbarı dikkate almamıştır. Zira, Makedonya'daki sivil / asker memurların pek çoğu *-Hilmi Paşa hariç-* gizli İttihatçı idi.

Anılarından anlaşıldığı kadıyla, Manastır merkez kaymakamı iken, hem İttihat-Terakki hey'et-i merkeziye, hem de İttihat Kulübünün katip azası idi. Meşrutiyeti ilana zorlayan komiteci eylemler başladığında Süleyman Kani Ohri kaymakamı idi. Şemsi Paşa'yı öldürme, Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırma eylemlerinin bizzat içindedir. Eyüp Sabri Bey'in başında bulunduğu ve gece baskınıyla Osman Paşa'yı kaçıran tabur Ohri'de Kani Bey'in gayretiyle kurulmuş ve burdan hareketle Manastır'a gelmiştir. Tabura, «Milliye Taburu» ismini veren kendisidir ve Ohri Kaymakamı olarak Yıldız'a telgraf çekmiştir. İsmail Canbulat, Talât Paşa, Enver Bey, Eyüp Sabri, Resneli Niyazi gibi genç ittihatçılarla tanışıklığı o günlerden başlar; Resneli Niyazi ile yan yana çekilmiş fotoğrafı vardır.

31 Mart isyanı çıkınca Ohri kaymakamı olarak gönüllü müfrezelerden Ohri Millî Taburu kurulmasına ön ayak olmuş, Tabur Hareket Ordusu ile İstanbul'a girmiştir. Kendisi de trene binerken, Cemiyetin görevi başından ayrılmasını uygun bulmaması üzerine hareket etmemiştir.

Süleyman Kâni Bey'in İttihat-Terakkiye yakın durumu

(özellikle Cavid Bey) çabuk yükselmesinde etkili olmuştur. İstanbul'da 31 Mart İsyanı çıkarken Adana'da da başka bir olay patlak vermiş, Müslüman-Ermeni kıtâline dönüşerek binlerce insan öldürülmüştür. Sıkıyönetim ilân edilerek Divan-ı Harp Mahkemeleri kurulur, Adana valisi Cevat Bey ile Cebel-i Bereket mutasarrıfı Âsaf Bey görevlerinden azledilir. Divanı Harp raporlarına göre Adana'nın 75 mahallesi ve mülhakatında 1186 Müslüman, 4597 Ermeni, 480 Süryani, 133 Keldani, 33 Rum ki toplam 6429 kişi ölmüştür.

Süleyman Kani Bey işte bu olay sonrasında Cebel-i Bereket mutasarrıflığına atanır (6 Ağustos 1909 / 23 Temmuz 1325). Cebel-i Bereket o günlerde Islahiye, Erzin, Kadirli, Bahçe ve Osmaniye ilçeleri ile mülhakatını kapsayan ve liva merkezi Erzin olan Adana'ya bağlı bir sancaktır. Azledilen eski mutasarrıf Mehmed Âsaf Bey (Burhan Belge'nin babası Murat Belge'nin dedesi) Divan-ı Harpte yargılanmakta. Kani Bey ile Asaf Bey Mülkiye'den arkadaş olup beş ay aradan sonra halef-selef olurlar. Kâni Bey göreve başladığında olaylar yatışmakla birlikte yargılamalar devam etmektedir. Bahçe müftüsü ile yedi kişinin idamı Kâni Bey'in mutasarrıflığı zamanına raslar.

Süleyman Kani Bey Adana'ya vali olarak atanan ünlü Cemal Paşa ile aynı vapurda gelirler. Cebel-i Bereket ilk defa sakalsız bir mutasarrıfla karşılaşır. Hayretle yüzüne bakanlara: Cemal Paşa ile Dahiliye Nâzırı Talât Paşa'nın da sakalsız olduklarını hatırlatır. Süleyman Kani Bey'in Adana Olayı ve genel olarak Ermeni sorunu hakkındaki tefrikaları "Ermeni Meselesi" adıyla kitaplaşmıştır. Selefî Âsaf Bey anılarında, Kâni Bey'in Akşam Gazetesi'nde Ermeni olaylarını anlatan tefrikasını, *aşırı Ermeni taraftarlığı* şeklinde değerlendirir (Bkz. Mehmed Asaf, 1909 Adana Ermeni Olayları, TTK. Ankara 1982). Anılarda aynen su satırlar yer alır:

“Kani Bey arkadaşımızın bile bütün yazılarının ruhunda içten ve candan gelme bir Taşnak ve Truşak sevgisi, kokusu tütmektedir. Sebebin biri Yusuf Kemal Bey’in susuşu olduğu kadar, maalesef pek az aralıkla halef selef olduğumuz Kani Bey’in mahallinde asla tetkikat ve teşebbusat yapmaksızın dostu ve valisi merhum Cemal Paşa ile de birlikte aynı taraftarlığa kapılmış ve hepsinde komite ve ihtilalci kokusu tütmektedir”.

Asaf Bey’in Hürriyet - İtilaf taraftarlığı veya ittihatçı aleyhtarlığı dikkat çekici olmakla birlikte, iddiaları da yabana atılır cinsten değildir. Gerçekten de Meclis-i Mebusan tarafından Tahkik Heyeti olarak Adana’ya gönderilen Yusuf Kemal ve Agop Babikyan’ın hazırlayıp meclise verdiği rapor hiç açıklanmayacaktır. Acaba neden? Babikyan Efendi İstanbul’a dönüşü ertesinde vefat etmiş, Yusuf Kemal de Avrupa seyahatine çıkmıştır. Adana olayına tefrikalarında geniş yer veren Kani Bey’in, 1915 Tehciri hakkında suskun kalışı dikkat çekicidir. Tehcir sırasında Üsküdar Mutasarrıfı olarak İstanbul’da bulunan ve en azından İttihat-Terakki hükümetinin düşünce arka planını bilmesi gereken Kani Bey’in, bu konuda suskunluğu gerçekten de manidardır.

Kâni Bey’in Cebel-i Bereket mutasarrıflığından sonraki görevleri şöyledir: 19 Ekim 1910’da (6 Teşrinievvel 1326) Kayseri Mutasarrıflığına atandığı halde, görevine hiç başlamadan 13 Kasım 1910’da (10 Teşrinisani 1326) Bolu mutasarrıflığına nakledilir. İki sene sonra müstakil Canik sancağı mutasarrıflığına atanır (18 Haziran 1912/5 Haziran 1328). Bu görevinden 8 Eylül 1912’de azledilmiş ve 15 Haziran 1913’de Beyoğlu mutasarrıfı oluncaya kadar açıkta kalmıştır.

Kâni Bey’in Canik (Samsun) mutasarrıflığından azli Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın Büyük Kabinesi zamanına rastlar ve azlinde hükümetin İttihatçı memurları temizleme politika-

sı yatar. Ramazan bayramının ilk günü hükûmet dairesinde tebrikleri kabul ederken, *görülen lüzûma mebnî* azledildiğine dair telgraf eline tutuşturulur. Yerini gayri müslim birine devrederek ayrılır... Bir ay kadar İstanbul'da kalarak Balkan bozgunu dolayısıyla Darülfünun öğrencilerinin nümayişlerine katılır. Tutuklanacağını anlayınca Avusturya bandıralı vapurla Selânîk'e kaçarak Dr. Nazım'ın çalıştığı hastanede gizlenir. Bab-ı Ali baskını ile İttihatçıların iktidara gelmesi üzerine tekrar İstanbul'a dönerek görev bekler. Dahiliye Nâzırı Hacı Adil Bey vilâyetlerin idaresi hakkında Kanun projesi hazırlamak üzere bir komisyon kurmuştur. Kâni Bey bir ay kadar bu Komisyonda çalışmaya memur edilir.

Polis Umum Müdürü Azmi Bey, Süleyman Kâni'nin yakın arkadaşıdır; makamında bulundukları sırada Mahmud Şevket Paşa'nın katli haberini alırlar. Prens Sabahattin, Hürriyet-İtilâf ve Şerif Paşa gibi muhaliflerin Bab-ı Âli baskınına misilleme olarak düzenlediği bu karşı darbeye rağmen İttihat-Terakki iktidardan uzaklaştırılmak şöyle dursun, hükûmete tam hakim olmuştur.

Faik Ali Bey'den (Ozansoy) boşalan Beyoğlu mutasarrıflığına bu günlerde Kâni Bey atanır. İstanbul'daki ilk görevine tayinde Azmi ve Cemal Beylerin (Paşa) tavassutu vardır. Artık görevi gereği her hafta Cuma selamlığında bulunması gerekiyordu. Selâmlıkta üniformasız ve nişansız bir mutasarrıfın bulunması Sultan Reşad'ın dikkatini çeker; Başkatip Ali Fuad Bey ile Dahiliye Nazırı Talât Paşa'ya haber göndererek, Kâni Bey'in «*üçüncü dereceden Osmanlı nişanı*» ile taltifini ve ayrıca selâmlık merasimleri için «*ûlâ evveli rütbesinden*» bir üniforma diktirilmesini irade eder.

Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyetince düzenlenen aşağıdaki arz tezkeresi padişaha ictiran ettirilmiştir:

(İrade-i Taltifat : 1333 Recep B1 33)

Huzur-ı Âli-i Hazret-i Sadaret-Penahiye

Ma'rûz-ı çakeri kemineleridir.

Hıdmat-ı hasenesine binaen Beyoğlu Mutasarrıfı Kani Bey'in üçüncü rütbeden Osmanlı nişanıyle taltifi bi't-tensib irade-i seniyye layihası leffen takdim kılınmağla icra-yı icabı merhune-ı re'yi ali-i Sadaret- penahileridir. Ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyu'l emrindir. Fî 17 Receb sene 333 - Fî 18 Mayıs sene 3331

Dahiliye Nazırı

Kani Bey, Birinci Dünya Harbi başlarında eski yeri boş bırakılarak Üsküdar mutasarrıflığına atanır(12 Ocak 1915). Çanakkale savaşının devam ettiği günlerde düşman gemilerinin Marmara'ya girerek İstanbul'u işgal tehlikesi belirmiştir. İstanbul üç bölgeye ayrılarak, Beyoğlu İsmail Canbulat'ın, İstanbul Azmi Bey'in, Anadolu yakası da Kâni Bey'in sorumluluğuna bırakılır. Kâni Bey Anadolu yakasının 15 günlük buğday stokunu hazırlayıp gerekli tedbirleri aldırır. Saray ve hükümetin Eskişehir veya Bursa'ya nakil planları bile düşünülür olmuştur. Hazinesin bir milyon altını da Haydarpaşa istasyonu mahzenine nakledilerek muhafazaya alınır. Ancak 18 Mart Çanakkale zaferi herkesi rahatlatacak, Kâni Bey de eski görevine dönecektir. Böylece Kâni Bey'in Beyoğlu mutasarrıflığı birinci defa iki sene, umumî harp başlarında üç aylık Üsküdar mutasarrıflığından sonra da ikinci defa bir buçuk sene olmak üzer dört yıla yakın sürmüştür.

1916-1917 arasında İstanbul vali vekilliği de yapan Kâni Bey Ocak 1918'de Ankara valiliğine atanır. Bahçeli bir bağ evine yerleşirken büyük yangın sonrasında harap olmuş ve kale çevresine sıkışmış, küçük bozkır kasabası görünümündeki Ankara'de karışık bir İttihat-İleraklemler son kabinesi

Talât Paşa sadareti (4 Şubat 1917- Ekim 1918) ve İsmail Canbulat'ın Dahiliye Nazırlığında Süleyman Kâni Bey asaleten İstanbul valiliğine atanmıştır. Takvimi Vekayi'nin 13 Ağustos 1918 - 5 Zilkade 1336 Salı günlü nüshasında yayınlanan kararnamede, "*İstanbul vilayeti valiliğine Şehremaneti vekaleti de uhdesinde kalmak üzere Ankara Valisi Süleyman Kani Bey'in tayin*" edildiği görülmektedir. Kâni Bey ömründe ilk kez makam arabasıyla Harbiye'deki lojmanına gelmektedir. Vahdettin tahtına yeni oturmuştur. Vali ve Belediye Başkanı olarak Sultanı ilk ziyaretinde, yani "*huzur-u hümayun-u mülûkânede şeref-i müsûle nail olduğu*" zaman Vahdettin yeni valiye şunları söyler: «Kılıç kuşanma merasimi sırasında Eyyüp semtinin gördüğüm perişanlığını inşallah ıslah edersiniz».

Kani Bey bu görüşmedeki gözlemlerini Belediye Meclisi toplantısında anlattığı gibi, geniş olarak "Sultan Vahideddin" isimli kitabında da yer vermiştir. Fakat İstanbul'un ağır sorunları karşısında Vali Beyin belediye işlerine ayıracak vakti bile kalmaz.

Kâni Bey'in İstanbul valiliği İmparatorluğun en kritik dönemine raslar. Osmanlı orduları yenilmiş, Talât Paşa istifasını vermiş, İttihatçıların desteklediği İzzet Paşa Kabinesi mütareke imzalandıktan sonra yerini Tevfik Paşa hükûmetine bırakmıştır. Osmanlı payitahtı işgal altındadır. Meclis-i Mebusan'ın V. uzatma devresi bu dönemde açılır ve çok geçmeden de Vahdettin'in iradesiyle feshedilir (10 Ekim 1918 - 21 Aralık 1918).

Kısa valilik döneminin en gürültülü olayı, Enver, Talât, Cemal Paşa gibi İttihatçı önderlerin yurt dışına kaçışlarıdır (2-3 Kasım 1918). Bomba etkisi yapan bu firarlarda, polis teşkilâtı ve Vali Kâni Bey'in sorumluluğu büyüktür. İttihatçı memurlar Tevfik Paşa hükûmetinde hâmisiz kalırlar. 15 Ka-

nunuevvel 1334 / 15 Aralık 1918 tarihli Takvim-i Vekâî’de yayınlanan kararname ile Süleyman Kani’nin görevden alındığını görürüz. 14 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatasında, azil gerekçesi olarak yapılan tahkikat gösterilir: *«İstanbul valisi Süleyman Kani Bey’in ahiren icra kılınan tahkikata nazaran devam-ı memuriyeti gayri caiz görülmüş olduğundan azliyle yerine ehliyet ve faaliyeti mâ’lum ve mücerrep olan Yusuf Ziya Bey’in tayini»*.

Valilikten alındıktan sonra, özellikle Damad Ferid hükümetleri zamanında vebâ mikrobü kadar tehlikeli sayılan İttihatçılar listesinde kendisi de vardır. Nâzım Paşa ve Nemrut Mustafa Divan-ı Harpleri harekete geçirilmiş, tevkif ve sürgünler başlamıştır. Düşman gemileri Dolmabahçe önlerinde, İngiliz ve Fransız askerleri İstanbul sokaklarındadır. Kırlettikleri topraklarda en büyük destekçileri, İngiliz ve Fransız karargahlarına ihbarlar yağdırıp tevkif listeleri sunan Rum ve Ermenilerdir. Süleyman Kâni’nin Ankara valiliği sırasında İngiliz esirlere fena muamele ettiği hakkında da ihbarlar yapılmıştır.

Süleyman Kâni İngilizlerin kendisi hakkında soruşturma başlattığını haber alarak vapurla Köstence’ye kaçar. Tahkikatın bizzat Ankara’daki İngilizlerin şahitlikleriyle lehine sonuçlandığını öğrenince İstanbul’a dönmeye karar verir. Fakat kendini tanıyan bir Rum tüccarın ihbarıyla Köstence polis dairesine götürülerek sorgulanır. Bir daha Romanya’ya girmemek kaydıyla vapurla sınır dışı edilir. İstanbul girişinde İngiliz subaylarını atlattıktan sonra Damad Ferid hükûmetinin mağduriyetine uğramamak için aylarca İstanbul’da saklanmak zorunda kalır.

Valilikten alınınca tamamen boşa kalan ve bir müddet mâzûliyet maaşıyla geçinen Kani Bey, 1 Kasım 1922’den geçerli olmak üzere 1 Mart 1924’e dek maaşlı olur. Afarozlu ve teh-

likeli İttihatçılar arasında O'nun yıldızı da sönmüştür. Cavid Bey'in *Felaket Günleri* isimli Mütareke notlarında adı «Bizim Süleyman» olarak geçer. Damat Ferid'in İngilizlerle imzaladığı gizli anlaşmanın - *İngiliz Muhipler Cemiyeti ve Kürt Teali Cemiyeti ile birlikte*- metnini ele geçirip İsviçre'deki Cavid Bey'e göndermesi, ilişkileri açısından dikkat çekicidir.

Mütarekenin günlerinde Bekirağa bölüğü dolup taşmakta, Divanı Harpler idam kararları vermektedir. Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey; Ahmed Refik, Abdullah Zühtü ve Süleyman Kani'yi makamına çağırarak İttihatçılar aleyhine kitap yazmalarını teklif eder. Parası tahsisat-ı mestureden karşılanacaktır. İngilizler ve azınlıklara yaranmanın en geçerli yolu, İttihatçılara küfretmektir. Süleyman Kani ile Abdullah Zühtü oyuna gelmezler; fakat *İki Komite İki Kıtıl* ve *Kafkas Yolları* isimli iki risaleyle Ahmet Refik'in usta kalemi cevap vermekte gecikmez. Önce İkdâm gazetesinde tefrika edilerek (17 Aralık 1918 - 18 Ocak 1919) arkasından kitaplaştırılır. Ahmed Refik, İttihatçı türedilerin, Harbi Umumide *Arpa* ve *Saman Emîni* olarak kendini Ulukışla'ya sürmelerinin intikamını para tuzağına düşerek almıştır. Bu ilginç kitap yazma hikayesinin arka planını Süleyman Kani ve Cavid Bey'in notlarından öğreniyoruz.

Fevziye Mektepleri kurucularından olup uzun yıllar reisliğini yapan Süleyman Kani İrtem, 30 Kasım 1945 Cuma günü 71 yaşında kalp krizinden vefat etmiştir. Hüseyin Cahid'le sağken aldıkları Feriköy mezarlığına defnedilir. Mülkiyeden beri ayrılmayan iki arkadaşın mezarları yan yanadır. Memuriyet sicilinde Fransızca, Rumca, Bulgarca, Arapça ve Farsca bildiği yazılıdır. İkinci rütbeden «Mecidi» ve üçüncü rütbeden «Osmani» nişanları ile Alman hükümetince verilmiş bir nişanın sahibidir.

Süleyman Kani emekli olup köşesine çekildikten sonra, ömrünün sonuna kadar Tanin ve Akşam gazetelerinde tefrika ve sohbetler kaleme alacaktır. 1933 yılına kadar ara sıra Akşam gazetesine tarih sohbetleri yazarken; aynı sene, uzun yıllar devam edecek *Saray ve Bâb-ı Âli'nin İçyüzü* başlıklı tefrikası yayına girer. Gazetenin sahibi ve arkadaşı Kâzım Şinasî Bey (Dersan), belki geç kalmış olsa da usta bir yazar keşfetmiş, gazetenin de tirajını artırmıştır. Yazı başına o gün için önemli sayılan 2 lira ücret ödenmektedir. Süleyman Kani Bey'in küçük evinin kütüphaneye çevrilen bir odası, hergün sahaflardan getirilen kitap, dergi, gazete küpürleri ve yazmalarla dolup taşmaktadır. Gündüzleri kütüphanelerde, geceleri masa başında tefrikalar yazar. Tarih birikimi ve yazma merakı, arkadaşı Hüseyin Cahid kadar olmasa da, yetenekli ve usta bir yazar kazandırmıştır.

II. Mahmud saltanatının ikinci yarısından Mütareke sonuna kadar süren uzun soluklu tefrikasında, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, sosyal ve ekonomik olaylarını vukufia ortaya koyabilmiştir. Tefrikaların meşrutiyet öncesi *Saray ve Bab-ı Alinin İçyüzü*, meşrutiyet sonrası da, *Meşrutiyette Saray ve Bab-ı Ali* başlığıyla yayınlanır. Sayıları dört bini aşan tefrikalar bitince de *Tarihten Sayfalar* başlıklı müstakil yazıları devreye girer.Örneğin *Sultan Vahideddin I Son Osmanlı Son Saltanat* isimli eseri bu yazılardan meydana getirilmiştir. Meşrutiyet öncesine ait olanlar, kaynak ve arşiv çalışması gerektiren uzun hazırlığın ürünüdür.Yarı hatırat yarı araştırma niteliğine bürünen İkinci Meşrutiyet dönemi ise; zaten görüp geçirdiği ve içinde yaşadığı olayların hikayesidir. Meşrutiyet öncesi Manastır ve Ohri kaymakamlıkları veya 1909 Ermeni olaylarında Cebel-i Bereket Mutasarrıfı bulunuşu buna örnektir.

İkinci Meşrutiyet devrine başlarken giriş mahiyetinde

yazdığı notlar, tefrikaların yazılış ortamı ve çerçevesini açıklayıcı mahiyettedir:

“ İki defa meşrutiyet tecrübesinden sonra Abdülhamid’in hal’i ile Osmanlı saltanatında mutlak hükümdarlar silsilesi kapanmıştır. Yüz senelik bir devrenin en mühim hadiselerini, bu hadiselerde rol oynayan şahsiyetleri, Saray ve Babıâli’de dönen siyasi entrikaları ve menfaat dolaplarını, tarihi fıkra ve menkıbeleri, saray ve harem hayatını kısa tefrikalar ve ayrı ayrı başlıklar altında neşretmek, şeklen bir tenevvü göstermek gündelik gazete neşriyatına ihtiyar olunabilecek bir sistem olduğunu bilmez değilim. Ancak ben esası değiştirmeyecek olan bu şekli münasip görmedim. Senelerce uğraşa uğraşa, dolaşa dolaşa, didine didine toplayabildiğim malumatı okuyucularıma bir kül halinde, aynı ünvan altında arzermeyi tercih ettim ve bu neşriyatımda takip ettiğim maksada uygun bulduğum “*Saray ve Sab-ı Ali’nin İçyüzü*” ünvanını değiştirmeye lüzum hissetmedim.

Neşriyatımda eski Vakanüvisler gibi sene tertibine riayet etmiyor ve en ziyade bahsettiğim hadiselerin safhalarını takibe ehemmiyet veriyorum. Ancak her padişah saltanatının sonunu bu hadiseler için birer hudut taşı gibi sayarak ilerliyorum. Böyle ilerlerken, geçmiş sene ve hadiseler ve bu hadiseler içinde yuvarlanan şahıslara dair mütemmim bazı malumat elde ediyor, yeni notlar almayı ihmal etmiyordum. Bunları neşretmemek takip ettiğim programda eksiklik bırakmaktı. Bunu bildiğim halde neşriyatımın seyrinde intizamı bozmamak düşüncesiyle bunları tehir etmeyi muvafık buluyordum. Şimdi Abdülhamid devri sona erdiğine göre, mutlakiyet senelerine ait bu eksikliği telafi sırası geldiğine hükmettim. Bu sebeple biraz geriye rücu ederek bu tetümmeyi evvelki neşriyatıma ilave edeceğim”.

Yazarın belirttiği ve sonradan getirdiğini söylediği ilave

ve düzeltmeler, ilgili konuya not olarak yerleştirilmiştir. Tefrikaların dikkati çeken bir özelliği; başta padişahlar dahil olmak üzere karar sürecindeki vükela, vüzera ve ricalin karakter tahlillerine yarayacak ilginç biyografî bilgilerine yer verilmesidir. O devre ait olup yaşanan, görülen, duyulan, dinlenen sözel bilgilerin tarihin parçası ve olayların arka planını aydınlatan birer ipucu olduğu muhakkaktır. Vesika niteliğindeki özel bilgiler, kuşkusuz devrin insanlarından elde edilmiştir. Kendinin de belirttiği üzere, olayların aktüalitesine uzak kalmayarak, unutulmuş sanılan konuları bıkıp usanmadan araştırmış, sorup sormuş, bizzat dinleyip kaleme dökmüştür. Tefrikaların zaman zaman renkli anekdotlarla süslenmesi gazetecilik fantazisi gibi görünse de, yerli yabancı (Fransızca) çok sayıda kaynağa başvurulmakla, akademik çalışmalara referans olma özelliği kazandırılmıştır.

Tefrikalar Mütareke ve Vahdettin dönemine gelirken, Akşam'ın 13 Teşrinievvel 1940 tarihli nüshasında (*Devamı var*) kaydı bulunduğu halde aniden kesilmiştir. Ne kendisi, ne de gazetenin bu konuda açıklaması görülmez. Şunu söyleyebiliriz ki, Mütarekede en sorumlu mevkide ve olayların içinde bulunan birinin bu sükûtu, pek çok olayı karanlıkta bırakmıştır. Bundan sonra *Tarihten Sayfalar* isimli köşesinde, konu bütünlüğü ve canlılığı kaybolmuş müstakil yazılarla sayfa doldurulur.

Kani Bey'in tefrikalarından şu kitaplar yayına hazırlanmıştır: *Osmanlı Sarayı ve Haremin İçyüzü* / Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür / *Makedonya Meselesi* / Şark Meselesi / *Mısır Yemen Hicaz Meselesi* / Yıldız ve Jön Türkler / *Meşrutiyet Doğarken* / Bilinmeyen Abdülhamid / *Yıldız Kamarillası* / Ali Suavi Olayı / *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu* / Sultan Vahideddin / *Sultan Abdülaziz ve Bir Serserinin İhtilali* / *Birinci Meşrutiyet ve Abdülhamid* / *Meşrutiyet*

yetten Mütarekeye / Ermeni Meselesinin İçyüzü / Ertuğrul Faciası / Türk Kemankeşleri / Abdülmecid Devrinde Saray ve Bab-ı Âli....

Bu yayın listesi, Süleyman Kani Bey'in sadece yazdıkları hakkında değil, tarih birikimi üzerinde de yeterli fikir verebilmektedir. Çoğunu uzun soluklu iki tefrikadan, bazılarını da müstakil yazılarından (Sultan Vahideddin) yayına hazırladığımız eserleri; kitaplara isim verilmesi dahil, konuları itibariyle tasnif edilerek yeniden gözden geçirilip kitap şekline sokulması tamamen editörün tercih ve sorumluluğunda gerçekleşmiştir. Tefrikalar kronolojik sırayla değil, konu bütünlüğü içinde kitaplaştırılırken, sanki yeniden telif edilmiştir. Gazete nüshalarından derlenmesi bile iki seneyi bulmuştur. Abdülmecid devrinden başlayarak, Abdülaziz, Abdülhamid, özellikle II. Meşrutiyet devri ve Osmanlının çöküş süreci, canlı gözlem ve ilginç tahlillerle ele alınmıştır.

25.11. 2005

O. S. Kocahanoğlu

BİRİNCİ KİTAP
ERTUĞRUL FACİASI

1 - Abdülhamid devrinde Haliç'te çürüyen Osmanlı donanmasının durumu...

Abdülâziz millet hazinesinden önemli masraflar ihtiyarıyla Avrupa'da hatırı sayılır bir donanma vücuda getirmeğe muvaffak olmuştu. Onda bu donanma merakı o dereceye varmıştı ki, Âli Paşa bazen başka işler için bile bu meraktan istifade yollarını bulurdu.

Mısır Hidivi İsmail Paşa Hidiviyet fermanında mezuniyeti olmadığı halde İngiltere'den harp gemileri alarak Mısır'ın deniz kuvvetini günden güne artırıyordu; Fransız tezgâhlarına üç zırhlı daha ısmarlamıştı. İsmail Paşa'nın gittikçe genişleyen emelleri ise Âli Paşa'nın gözünden kaçmıyordu. Fakat Âli Paşa Abdülâziz'i İsmail Paşa'ya karşı yürütmek kabil olamayacağını da bilmez değildi.

İsmail Paşa Adana ve Bağdat vilâyetlerini de ele geçirmek arzusunda idi ve bu arzusunu padişahın gizlemiyordu. Saray'a takdim ettiği "cümbüş takımından" pek memnun kalan Abdülâziz, İsmail Paşa'ya bu takımın makbule geçtiğini bildirdikten sonra:

"Geçende yazdığım Adana ve Bağdat keyfiyetleri için Âli Paşa ile söyleşeceğim" vaadinde de bulunmuştu. Âli Paşa sarayda olup biteni muntazaman haber alırdı. Bir gün Abdülâziz Âli Paşa'yı çağırarak donanmaya iki zırhlı daha ilâvesi fikrinde olduğunu açmıştı. Âli Paşa fırsatı ganimet bilerek ve Abdülâziz'in hoşuna gidecek tabirler kullanarak bu arzusunun masrafsızca husule gelebileceğini anlatmıştı:

– İsmail Paşa'nın harp gemilerinin Tersane'ye naklini irade buyursanız hem maksadı şahaneleri hasıl olur, hem devlet âtiye ait bazı mahzur ve mazarratlardan kurtulur!

Abdülâziz bu fikri beğenmiş, mesele muhabereye dökülmüş, İsmail Paşa'nın harp gemileri de nihayet Tersaneye celp edilerek bir taş ile iki kuş vurulmuştu. Bu gemileri getirmek için ticaret müsteşarı Server Efendi -Paşa- Mısır'a gönderilmişti. Âsarı Tefvik zırlısı bunlardandır.

Almanya imparatoru Wilhelm Alman bahriyelilerine bir söylevinde “bir denizci devletin gemici yetiştirebilmesi büyük bir donanma teşkil etmesinden güçtür. Çünkü bir devlet lüzum görünce donanma alabilir; fakat bu donanmaya muktezi binlerce müstait gemiciyi alamaz” demişti.

Osmanlı donanmasının parlak devri artık tarihe karışan şanlı, şerefli bir hatıra olmuştu. Yalnız felâket zamanlarında bile Mezemorta Hüseyin Paşa gibi deniz kurtlarının elinde Osmanlı donanmasının arada bir canlandığı görülürdü. Son zamanlarda bir Çengeloğlu Tahir Paşa'nın gayret ve himmetiyle donanmanın ne hale gelmiş olduğunu evvelce yazmıştık.

Abdülâziz de bazan keyfine hareket ederek, bazen iyi nasihatları dinleyerek deniz kuvvetini gemilerin adet ve harp kıymeti itibarıyla Avrupa'da ikinci dereceye çıkarabilmişti. Abdülâziz zamanında deniz tircaret gemilerinin de adedi artırılmıştı.

Son senelerde “Seyrüsefain” namını alan idarenin daha evvelki ismi “İdare-i mahsusa”, ilk adı da “Fevaid-i Osmaniye” idi.

Tersaneye ilk buharlı gemi H. 1243[M.1828]'de alınmışsa da Osmanlı sahillerinde vapur işlemesi 1260 [M.1844]'da başlamıştı. İstanbul'da her gün Boğaz seferini bir vapur yapar, her akşam Köprüden hareketle Boğazın karşılıklı iki tarafına yolcularını çıkarır, İstinye'ye kadar gider, orada geceyi geçirir, ertesi sabah kalkarak önce iki taraflı yolcuları Köprü'ye ge-

lirdi. “Fevaid-i Osmaniye” Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa ile Ermeni zenginlerinden Boğos Bey’in idaresi ve Abdülmecid’in damadı Mısırlı İlhami Paşa’nın nezareti altında işliyordu. (1)

H. 1267’de [M.1851] boğaz seferleri Fuad ve Cevdet Paşaların teşebbüsleri ve Reşid Paşa’nın yardımı ile teşekkül eden “Şirket-i Hayriye” ye verilmiş, Boğazda işleyen iki ecnebî gemisi seferden menedilmişti. Fevaidi Osmaniye’nin vapurları seneden seneye artıyordu. Bu tezayüd genç yaşında vefat eden İlhami Paşa’dan sonra da devam etmiş, Abdülhamid’in cülûs senelerinde gemilerin adedi yirmi beşi bulmuştu.

Yalı köşkünde bu gemiler için bir tamirat fabrikası ihdas olunmuştu. “İdare-i mahsusa” işlerinin idaresinde pek büyük rol oynayan Kayserili Yuvan Avramidis Efendi - Con Paşa- bu idareye H. 1278’de [M.1862] intisap etmiş, 1288’de [M.1872] müdür vekili olmuştu. Tersaneye merbutiyeti muhafaza olunan İdare-i mahsusa bir ara Abdülâziz’in ismine izafetle “İdare-i mahsusai Aziziye” ve “İdare-i Aziziye” diye de anılmıştı.

İdare-i Mahsusa’nın kalem ve hesap işleri evvelce Fransızca cereyan ederken 1281’den [M.1864] itibaren Türkçe’ye tahvil olunmuştu. Bu idarenin birkaç defa bir şirket haline ifrağına teşebbüs olunmuş idiyse de bu teşebbüslere sonuç verilememişti.

2 - Abdülhamid donanmayı neden Haliç’de çürümeğe mahkûm etti?..

Osmanlı sahillerinde deniz ticaretinin terakkisine idare-i mahsusanın işlerine ziyadesiyle ehemmiyet vermek suretiyle dikkat eden Abdülâziz bahriye mektebinin ıslahı, Tersane fabri-

(1) Abdülhamid Nuri Seydi Sefai Tarihçesi <https://rantey.org>

kalarının genişletilmesi gibi teşebbüsler arasında bilgilerini ikmal etmek ve ameliyat görmek için İngiltere'ye bahriye zabıtları de göndermeği ihmal etmiyordu. Ancak o hazırladığı donanmayı işletici, idare ve kumanda edici unsurları lüzumu gibi yetiştirmeğe vakit ve imkân bulamamıştı. Almanya imparatorunun sözü Osmanlı donanması hakkında da doğru çıkmıştı.

Osmanlı-Rus savaşında bu donanma Rus donanmasına karşı sahil muhafazasından ve Karadeniz'in şark limanlarına yapılan sevkியatta nakliyatı teminden başka mühim bir iş görememişti; bu vazifeyi bile tamamiyle ifa edememişti. Bâb-ı Âli, Rusya'nın Karadeniz'deki sahillerini abluka altına alacağını resmen ilân eylemişti. Fakat bu sözde ablukan fiilî ve müessir olmadıktan başka Rus gemilerinin hareket serbestilerini, hattâ Osmanlı sahillerine tekarrüplerini mene bile hizmet etmediği çabuk anlaşılmıştı.

Dördüncü orduya mühim ve gizli tebligatı, iki acemi taburuyla birçok mühimmat ve erzakı hamil olarak Karadeniz'e çıkarılan "Mersin" vapuru bir Rus vapuru tarafından Anadolu kıyılarında esir edilmişti. O vakit bu meseleden heyecana gelen mebusan meclisinde Halep Mebusu Nafi Efendi Bahriye Nâzırı İngiliz Said Paşa'dan istizahta [gensoru] bulunmuş, mecliste kıyametler kopmuştu. Serasker Rauf Paşa zayıttan tegafül ederek ve bu vapurun mimar Serkiz Bey tarafından 5000 liraya satın alınıp Abdülâziz'e hediye edilmiş eski bir şey olduğunu söyleyerek işi kapatmak cihetini iltizam eylemişti.

Abdülâziz'in hal' vakasına donanmanın da iştirak ettirilmiş bulunması Abdülhamid'e bu kuvveti pek tehlikeli göstermişti. Ya bu gemilerden bir kaç birleşip birden toplanı Yıldız'a çevirirlerse ne olurdu! Bunun için Abdülhamid devrinde donanmanın kuvvetlenmesine, ıslahına çalışılacak yerde bu vehim ile onu çürütmek için ne yapmak caiz görülmüşse hepsi yapıldı. Nihayet maksad elde edildi!

Abdülhamid saltanatının ilk beş senesinde kaptanı deryalıkta yahut bahriye nezaretinde altı defa tebeddül oldu. Bu tebeddüllerden sonra müşir Hasan Hüsnü Paşa'nın ilk bahriye nazırlığı iki sene (H. 1298-1300) [H.1881-1883] sürdü; Ahmed Ratip Paşa'nın ki rüya gibi geçti. Ondan sonra Hasan Hüsnü Paşa tekrar gelerek Tersaneye 21 sene demir attı (H.1300-1321). Ölünceye kadar bu mesnedi muhafaza etti.

Hasan Paşa'nın şahsî, hal ve mesleği, serveti gerek Abdülhamid zamanında Jön-Türkler, gerek meşrutiyetten sonra eline her kalem alan hicviyeci için en başlı sermaye olmuştur. Biz bu hücumları, hicviyeleri bir tarafa bırakarak Abdülâziz'in mükemmel donanmasının Abdülhamid zamanında ne hale getirildiğini maddî misallerle teşrih ve tavzih edeceğiz.

Abdülhamid, Abdülâziz'in hal'ına iştirak ettiği için donanmaya daima en emniyetsiz gözle bakmıştır. Hasan Paşa da uzun nezareti müddetince hünkârın bu yoldaki düşüncelerine, hislerine vukufunu donanmayı hareketsiz ve haliçte "lengerendazı mehabet" olmak üzere idare etmek suretiyle isbat eylemiştir.

Abdülhamid, Rus savaşında bile büyük zırhlıların Haliç'ten çıkmalarını hoş görmemişti. Bu savaştan sonra o bunları ancak bir defa 1889'da Almanya imparatorunu karşılamaya çıkartmıştı. Abdülâziz'in vücuda getirdiği donanma bu suretle Haliç'te harabiye mahkûm oldu. Tersane önünde yatan gemilerin direkleri denize dikilmiş mezar taşlarını andırdı!

Abdülhamid'in siyaseti bahriye nazırı ile donanma kumandanının arası husumet derecesinde açık bulunmasını istilzam ederdi. Nazır Hasan Paşa ile Komodor Mehmed Paşa da bu vaziyette idiler. Tavr ü halile, tok sözlülüğüyle bahriyeliler arasında meşhur müşir Fuad Paşa'yı andıran bu Mehmed Paşa'nın denizcilik erkânı arasında saygılı bir mevkii vardı. Abdülhamid Mehmet Paşa'yı Hasan Paşa'ya karşı nezaret makamına bir namzed gösterip, arada rekabet meşin kıldırdı. Mehmed

Paşa'nın bahriye nezaretine bu namzedliğine bir defa nisbeten ciddiyet şekli bile verilmişti.

1895, 1896 senelerinde Rusya Karedeniz'de Nikolayef tersanelerinde iki zırhlı yaptıрмаğa başlamıştı. Abdülhamid bundan kuşkulandı. Bahriyeye biraz çeki düzen verecek gibi göründü. Komodor Mehmed Paşa gizlice mabeyne çağırıldı. Masrafsızca bir proje hazırlaması kendisine emredildi. Mehmed Paşa da on gün uğraştı. Yanında kâtip gibi mutemedi Anadolu hat komiseri İhsan Bey ile deniz zabitlerinden Arap Cevher Efendi'den başka kimseyi bulundurmayarak bizzat projeyi hazırladı ve takdim etti. (2)

Bu proje mucibince Osmanlı donanması gûya dört senede Rus donanmasına faik bir mertebeye getirilebilecekti. Üstünde hünkâr mührü makamında fındık kabuğu renginde ve yaldızlı küçük bir lâle nişanesi bulunan hususî ihsan keselerinden birini Abdülhamid gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi ile Komodor Mehmed Paşa'ya gönderdi. Hacı Mahmud Efendi ile Mehmed Paşa arasında kadın cihetinden karabet [akrabalık] vardı. Mehmed Paşa ailesince Hacı Efendi amca diye yad edilirdi. Hacı Mahmud Efendi Mehmed Paşa'nın bu mazhariyetinden pek sevinerek:

– Tebşir ederim, Mehmedciğim! Artık bahriye nazırı oldun! diyerek paşayı kucakladı. (3)

Fakat bir daha ne projeden bahsolundu; ne de Mehmed Paşa'nın nazırlığından! Rusya sefareti neredense kokuyu almış, Hünkâr nezdinde hususî bir teşebbüste bulunmuştu! Sultaniye,

(2) Komodor Mehmed Paşa'nın Ertuğrul gemisi ile Japonya sularında batan kumandan Osman Emin Paşa'nın büyük kardeşi olduğu, ikisinin de mirimirandan Cibali Ahmed Paşa'nın oğulları oldukları son günlerde haber verilmiştir. Bu haberin tevsikini ailelerinden dilerim.

(3) Bu izahat bana Komodor Mehmed Paşa'nın ailesince verilmiş, eski bahriye ümerasından bazı kıtaatı tarafından da teyid edilmiştir.

Talia, İzzeddin, İstanbul vapurları padişahın rükûbuna [binmesine] mahsustu. Fakat Abdülhamid vapura binmekten sakındığı için bunlar Boğaziçinde birer bekçi gibi dururlardı. Bazan bunlardan birinin menfi naklinde kullanıldığı olurdu.

3 - Mesudiye, köprüden çıkarken üç kazanı birden patladı...

Almanya'da Baltık ve Şimal denizleri arasında Kiel kanalının açılma merasiminde hazır bulunmak üzere Komodor Mehmed Paşa'nın Fuad vapuruyla gitmesine irade çıkmıştı. Mehmed Paşa mabeyne celbedildi. Gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi bu iradeyi tebliğ edince Mehmed Paşa:

– Ben total eşekle kervana karışamam! cevabıyla şu memuriyeti reddetti. Hacı Mahmud Efendi, Mehmed Paşa'yı korumak maksadıyla:

– Ne yapıyorsun? Böyle söz söylenir mi? diye iradeyi kabul etmesi için hayli ısrarda bulundu; amma Mehmed Paşa imtinada devam etti; Hacı Efendi de total eşek ve kervan lâfını karıştırmayarak paşanın reddini münasip lisan ile padişaha arzyledi.

Bunun üzerine kanal merasiminde gene Fuad vapuruyla hazır bulunmağa Ateş Mehmed Paşa'nın oğlu liva Arif Hikmet Paşa memur edildi. (1895)

Komodor Mehmed Paşa'nun zehirlenerek vefat ettiği hakkında ailesince kanaat vardır. Bu rivayet Abdülhamid'in de kulağına gitmiş; Hacı Mahmud Efendi ile gönderdiği taziyet iradesinde:

– Her kadının kocası, her çocuğun babası ölür. Mehmed Paşa'nın ölümü hepimiz için büyük bir ziya'dır. Fakat bununla kim ittiham olunabilir? Mütecessir olmasınlar! Allah havale et-

Senelerden beri donanmanın seyir ve hareketini görmeğe teşne ve mütehassir bulunan halk sahillere, tepelere, binaların balkonlarına çıkmışlardı; iki köprü üstünde toplananların haddü hesabı yoktu. Ecnebler de merakla manzarayı seyrediyorlardı. Daha Galata köprüsü geçilirken Mesudiye'nin üç kazanı birden patladı! Demірlemek büyük skandal olacaktı. Gemi sağlam kalan beş kazanıyla yola devam etti. Ayastefanos önlerine vardı.

Hava mart havası; donanma mürettebatı birkaç gün evvel memleketlerinden gelmiş redif efradı. Bir karayel bu efrad ile iş görölmesini işkâl etti; torpido istimbotları zırhlıların rüzgâr altına alındı. Elektrikli fenerler, işaret ve filâma sancakları yerine gemilerde kullanılan içlerine mum dikilmiş antika işaret fenerleri vasıtasıyla kumandanla gemilerin anlaşması hayli zor oluyordu.

(Hezber) dubası ortadan kayboldu. Dalgaların sevk ve tahrikiyle (İmralı) adasının bankları üzerine düşüp oturduğu iki gün sonra haber alındı!

Hamidiye'de de bazı ârızalar oldu. Donanma, hareketinin ertesi günü Hisa, Mola Lapseki limanına demir atabildi. Efradın acemiliğinden Aziziye'nin demiri denize düştü. Çıkarmak için iki gün uğraşıldı! Mesudiye ile Hamidiye'nin tamirine başlandı. Torpido istimbotlarının da kazan boruları akıyordu.

Fakat bahriye nazırı donanmanın hareketini tesri ediyordu. Nara burnuna hareket olundu. Hamidiye demirini ancak iki saatte alabilmişti. Dümeni de iyi tutmuyordu. Tersane'de yapılmış, senelerce yerinde saymış olan bu zırhlının inşaatındaki nevâkıs bu kısa seferde tamamen meydana çıktı. Birkaç sene evvel Tersanede bir elektrik edevatı fabrikası yapılmıştı. Fakat bu fabrika gemilere elektrik fenerleri gibi en lüzumlu âletleri bile imal edemiyordu.

Almanya'nın "Germanya" tezgâhlarında inşa edilmiş olan ve hazineye 70.000 altın mal olan "Felenki Derya" torpido ge-

çerinin elektrik fenerleri, seri ateşli topları yoktu. İngilizler o zaman en kuvvetli torpido muhriplerini 36.000 altına mal ediyorlardı!

Donanmanın en yeni bir uzvu olan ve 50.000 liraya çıkan “Berki Efşan” torpido geçercinin kazanından istimi makineye nakleden bakır boru İstanbul’dan hareketinde çatladı. Bu hal torpido komisyonuna bildirilmişken tamir edilmeyerek gemi donanmaya ilhak edilmişti. Yolda çatlak büyüdü; boru da nihayet patladı! Berki Efşan’ın tamir için İstanbul’a gönderilmesi lâzım geldi. Donanmadaki torpido filosunun hali bu iki misalden anlaşılır. Dört Posta vapuruna bir iki kaval topu konularak bunlar kruvazör namıyla donanmaya ilhak edilmişti.

4 - Atış taliminin neticesi: Osmaniye’nin 18 topundan 16’sı muattal kaldı!..

Harbin ilânından evvel bir deniz muharebesi plânı hazırlanmamıştı. Donanma Çanakkele’de iken bu yolda tertibat alındı. Harp tehzizatınca daha mükemmel olan Yunan donanmasına adeden çokluğu karşı koyarak düşmanın toplarının menzil uzunluğundan istifade etmesine meydan kalmadan muhasaraya almak ve menzilleri daha az olan Osmanlı gemilerinin toplarıyla döğmek esasına müstenit bir plân tertip edildi. Fakat her şeyden evvel bir ateş talimi yapmak lâzımdı.

Bunun için Çanakale’den çıkıldı, Kumkale önünde Aziye zırhlısı durdu. Makinesinde hasıl olan ârıza tamir edilerek Bozcaada önünde donanmaya iltihak edebildi. Ateş talimi yapıldı. Bir de küçük manevra yapmak istenildi. Bunun âkibeti pek feci oldu.

Donanmaya iltihak etmiş olan donanma erkânı harbiyesine memur Hünkârşahi Ferik Von-Hoffe/Paşa ile birlikte teşkil

edilen bir tetkik heyeti bu neticeyi bir rapor ile tesbit etti. Osmaniye'nin 18 topundan 16'sı muattal kalmıştı; Hamidiye'deki 15 santimetrelik Krup topları kızaklarının hiç biri sağlam kalmamıştı, Armstrong toplarının kullanılmasından bile korkulmuştu; Aziziye'nin bir topunun kapağı çatlamış, Armstrongları tahribata uğramıştı. Elhasıl bu üç büyük gemi topça ilk tecrübeye birer harabeye dönmüştü! Orhaniye'nin topları da hayli bozulmuştu.

Bu gemilerin hiç biri 8 milden ziyade yol alamamıştı; Hamidiye'nin sürati beş altı mili geçmemişti. Yalnız (Pelenki Derya) on iki buçuk mil alıyordu. Donanma bu hal ile gene (Nara) burnuna avdet etti. (Necmi Şevket) diğer arkadaşlarından ancak 2,5 saat sonra demir yerine dönebilmişti!

Mesudiyeden maada gemilerde dümenler buhar ile müteharrik değildi. Bunun için nişan taliminden sonra yapılmak istenilen manevrada hiç biri yerlerini tutamamışlardı. Makineler birden bire stoper ediyorlardı. Avdette Mesudiye bile az daha sahile düşüverecekti. Bu netice üzerine donanma kumandanı Rami Paşa, Hoffe Paşa ile bütün süvarileri topladı. Bu donanmanın harbe sevkı imkân haricinde olduğuna ve tamiratın eskisi gibi tersanede yapılmasında bir fayda olamayacağına, sağlamca gemilerle Boğazda ancak müdafaa tertibatı alınabileceğine dair tanzim olunan bir mazbata padişaha ve bir sureti harbiye nezaretine takdim edildi. Fakat uzun sürecek tamirata, yeniden gemiler satın almak gibi teşebbüslere vakit kalmadı.

Nisanın 17-18'inci gecesı Yunanistan'a harp ilân edildiği donanmaya tebliğ olundu. Gemilerin toplarında, makinelerindeki nevakısı mevcut vasıtalarla ikmal ve tamir edilmek zarurî oldu. Bundan sonra donanma kumandanıyla bahriye nazırı arasındaki savaş şiddetlendi! İki taraf biri birine gayretsizlik, bilgisizlik ve daha birçok "sizliklerle" itham ediyordu!

Bahriye Nâzırı bir damadıyla eniştesini tahkikat ve tetkikat için donanmaya gönderdi. Kumandan istifade etti. İki tahkik memuru

ru geldiklerinin ikinci günü geri çekildi. İstifa da kabul olunmadı.

Ethem Paşa'nın karadaki muvaffakiyetleri üzerine donanmanın bir faaliyet gösterememesi Abdülhamid'i sinirlendiriyordu. Padişah hususî kâtip Mehmed Kâmil Bey vasıtasıyla Hasan Rami Paşa'ya donanmanın hali hazırıyla hareket ederek bahren de bir galibiyet kazanması arzusunda bulunduğunu tebliğ etti. Hasan Rami Paşa:

“Donanmada harp edecek bir tek gemi yoktur. Zırhlılar, torpido istimbotları hep harap bir haldedir ve müsellâh değildir. Bu gemiler Boğazın müsaid noktalarına tevzi edilerek birer yüzer istihkâm haline sokulmak suretiyle kendilerinden istifade edilmekten başka çare yoktur.” diye hülâsa edilebilecek bir cevap verdi.

Tersanede yaptırılan Krup mermileri nezaretin emriyle Aziziye zırhlısında denendi. Mermilerin gayri muntazam ve santsız yapılmış olması yüzünden bunları atan top muattal kaldı. Ferik Von Hoffe Paşa bu güllerin atılmasından dolayı bir mesuliyet kabul edemeyeceğini bir raporla bildirdi. Gemilerde her gün bir fenalık veya noksan görülüyordu.

Nazık torpido istimbotlarından bakımsızlık yüzünden bir iki saat bile muntazam seyredeni yoktu. (Tayya) torpido istimbotu kazan altında su gösteriyordu. Bu da Tersane havuzunda lâvhalar değiştirilirken perçin ameliyatının fena yapılmasından ileri geldiği ve Çanakkale'de tamiri mümkün olamadığı için İstanbul'a gönderildi. Süvarisi yüzbaşı Mehmed Emin Efendi Tersane zindanına atıldı! Vur abalıya! ...

Bir gün en yeni büyük gemi olan (Hamidiye)nin direk kısmı çürüdüğü görüldü! Diğer bir gün (Aziziye)nin pusulasında mıknaş hassasının kaybolmuş bulunduğu anlaşıldı. Bir nişan taliminde (Hıfzırrahman) korvetinin otuz senelik bir topunun bakırları parçalandığı, makinesinde de harekete mâni ârizalar

olduğu için Nara limanında mümkün mertebe tamirine mecburiyet hasıl oldu. Bu gemideki tüfek fişeklerinin de bozukluğu tecrübe ile anlaşıldı.

Orhaniye fırkateyni yaptığı münferid bir ateş taliminde güverte ve batarya toplarıyla kıçındaki büyük top artık ateş edemeyecek surette ârizaya uğradı. Makinesi de yirmi günde tamir edilebilecek hale geldi; sürati ancak 5-6 mil olduğu, tornistan almadığı anlaşıldı.

Bu haller nezarete bildirildikçe Hasan Hüsnü Paşa topların imalinden ziyade istimalinde dikkat olunmaması bu neticeyi vermekte bulunduğunu yazıyordu. Şüphesiz ki imalde de, istimaldede büyük kusurlar vardı. Bu hakikatın şahidleri meydana olan donanma ile içindekiler ve Tersane ile içindekilerdi!

5 - Yağmurlu günlerde zabitler kamaralarında şemsiye ile oturuyorlar!

12 Temmuz 1897’de Mabeynden hususî kâtip Mehmed Kâmil Bey’den gelen bir telgrafta gene “donanmanın hareketle icabında muharebeye sevki için levazımının, noksanlarının ikmaline gayret edilmesi” irade ile tebliğ edildi!

Bütün süvariler kumandaları altında bulunan gemilerin noksanlarını sayarak bunların harp kabiliyetleri olmadığını beyan ve kıyamete kadar lânete siper olmamak için istifa ettiler. Bunun üzerine gemilerin harbe sevkinden vazgeçildi. Muharebe devam ettiği müddetçe hepsi Akdeniz boğazının muhafazalı sularında ve sahillerinde o zamanki tabir ile “lengerendazı mehabet” olup durdular.

Yunan muharebesinde bu durumda olan donanma Abdülhamid saltanatının sürdüğü daha on sene içinde bir kat daha kö-

tüleşmiş, gemilerin Haliç'ten ve Çanakkale'den kımıldayacak halleri kalmamıştır. Yunan muharebesinde donanmanın iş görememiş olmasından dolayı kalplerde hasıl olan küskünlüğü ve yeisi hisseden Abdülhamid, donanmayı kuvvetlendirmek niyetinde olduğunu anlatmak kasdıyla muhtelif Avrupa fabrikalarına muhtelif sistemde ufak tefek gemiler ısmarlatmış, inşa usulleri, topları, her şeyleri başka olan bu gemilerle bir küçük filo vücuda getirmeğe teşebbüs etmişti. (4)

Bu arada eski gemilerden bazıları da güya tamir ettirilmişti. Fakat bunların hiç biri işlettilirmedi. Hepsi Tersane önündeki çürüklüğe çekildiler. Tersanede gazetelere verilen şatafatlı ilânlarla top, çekil fabrikaları da yapılmıştı. Abdülhamid donanmaya ehemmiyet veriyor gibi görünmek istedikçe Avrupa'daki son keşif ve tekemmülleri Osmanlı donanmasına da tatbik etmeğe kalkışır, güya bir gemileri asrın terakkileriyle mütenasip bir hale getirirdi!

Avrupa'da zırhlılara çanaklıklar ilâve edildiği vakit Haliç'te "lengerendazı mehabet" olan zırhlılardan bir kaçına da hemen çanaklık konulmuştu! Torpillerden muhafaza için zırhlıların etrafına ağlar çekilince Haliç'te çürümekte olan zırhlılardan bir kaç da derhal böyle ağlarla çevrilmişti!

Vakıa bu yolda sarfedilen yüzbinlerce liralara heba olmuş gibiydi! Fakat bunlar yapılmaya "saye-i mükemmeliyat vaye-i hazreti padişahide donanmayı satveti intimayi Osmaniye" ... diye başlayıp uzun satırlar dolduran yazılar, dualarla Abdülhamid alkışlanıyor, gözler boyanıyordu ya! Bu kadar kâfiydi!

Tersanede bir "Şahin-i Derya" torpido geçeri inşa edilmişti! denize indirildiğinden altı yedi sene sonra bile techizatı, silâhları ikmal edilmemişti. Çanakkale'de bulunan gemilerin hali Haliç'tekilerden hiç de iyi değildi. İstibdal olunan deniz efradı

yerine yenileri gönderilmiyordu. Bakılmaya bakılmaya gemiler nihayet çürümüş, içlerinde efrad barınamıyacak hale gelmişti. İnanılmayacak şey gibi görülür amma yağmurlu günlerde zabitelerin kamaralarda şemsiye tuttukları bile olmuştur!

Rusya donanmasından (Potemkin) zıhlısının Karadeniz’de isyanı malûmdur. Potemkine takliden Çanakkale’deki Hamidiye zıhlısı efradında isyan ederek gemiyi İstanbul’a getirecekleri ... Paşa tarafından Abdülhamid jurnal edildi. (Nisan 1906)

Abdülhamid fena halde ürkütlü; hattâ yalnız Hamidiye’nin değil, Çanakkale’den mühim bir deniz kuvvetinin İstanbul’a gelerek kendisine karşı hareket edeceğine inandı. Derhal şifre kâtipi Asım Bey tarafından keyfiyet donanma kumandanlığından soruldu. Baş kâtip Tahsin Paşa da: “Boğazda bulunan donanma gemilerinin isimlerini, bunlardan talime çıkacak veya çıkmış olan bulunup bulunmadığını” sordu.

Bu ikinci soru saray kurnazlığınca bir tahkikti! Donanma kumandanlığından böyle bir şeyin aslı olmadığı bildirildi. Amma Abdülhamid öyle bir cevaba kanaat edenlerden olmadığı için yaver Liva Sadık Paşa ile Miralay Nihad Bey’i tahkike gönderdi. Bunlar üç dört gün tahkikat ile uğraştılar. Donanma kumandanının doğru yazdığını öğrendiler ve İstanbul’a döndüler.

Çanakkale’deki gemilerde isyana değil, harekete, kınıldanmağa mecal mi vardı? Hepsi harap teknelerden ibaret kalmıştı! Gürültü gene olsa olsa İstanbul’da çıkabilirdi. Nasıl ki, bir defa bahriye efradından daha muayyen hizmet müddetleri bitmeden istibdallerini isteyenler olmuştur.

Bunlar bahriye erkânı harbiye reisi Mehmed Paşa’yı taşılayıp dögmek derecesinde cüret bile göstermişlerdi! Bu senelerde şura-yı bahriye nelerle meşgul oluyordu?

Bu dairede mühim deniz işleriyle uğraşılmak unutulmuş gibiydi. Burası Sumatran, Misin, Antip, efendiler gibi konturat-

çı ve simsarların âdeta teneffüşhanesi halini almıştı! Tersaneye merbut (idare-i mahsusa)nın işleri de düzgün gitmiyordu. (İdare-i mahsusa)nın nezaretini üstüne alan Hasan Paşa nazır muavinliğine Con Paşa'yı getirmişti.

Bu idareye dellâllık ve simsarlık ile intisap ederek müfetişlik, reislik, müdürlük ile hizmetlerini beğendiren ve 1890'da Rumeli beylerbeyiliği payesine kadar yükselen Con Paşa nazır muavinliğinden ayda ancak iki bin kuruş maaş alırdı. Onun asıl işi Haliç'te işleyen gemilerin idaresi idi. Gemi mücehhezliğiyle marufiyet kazana Con Paşa Haliç'te gemi işletme imtiyazı uhdelerinde bulunan Cemile sultan veresesine ayda yalnız altı yüz lira kadar para vermek suretiyle Haliç idaresinin müdürü, bir nevi müsteciri olmuştu.

Gemiler için muktezi boya bahriye nezaretinden verilen emir üzerine piyasa fiyatından bir misli fazlasına muayyen bir ticarethaneden alınıyordu. Ambarda lüzumundan fazla mevcudu olduğu halde bazı kalem eşya gali fiatlarla müteahhidin ambardan idare ambarına devrediliyordu!

Meclis reisine alınan eşyanın pahalılığından şikâyet edilse müteahhid "... efendi bize ucuz eşya verdi; ziyan etti; zararları çıksın diye kendisine bir iki kalemde müsaid davrandık" cevabı alınıyordu.

Kömür getiren mavnaların kömür ve nakliye bedelinin iki defa ödendiği vaki oluyordu! Avrupa'dan getirilerek bedeli İdare-i Mahsusa veznesinden ödenen motor, dinamo ve techizatın Tersane ambarından konaklara nakledildiği görülüyordu. Bazı memurlar maaşlarını mükerrer aldıkları halde karışık hesapların içinden çıkılamıyordu.

Bir menfiyi götürmek için İstanbul'dan Ciddeye ve iki, üç sürgün için Trabzon'a vapurlar gönderiliyor, masrafı hesap

etmeğe lüzum görülmüyordu. İdare-i Mahsusanın eski, yeni seksen gemisi vardı amma kendine ait bir idare binası yoktu. Muamelât, nâzır Hasan Paşa'nın mutasarrıf olduğu bir han içinde tedvir olunurdu.

Hasan Paşa'nın vefatından sonra ise İdare-i Mahsusanın işleri büsbütün çığığından çıkmıştı. Her hangi bir gemide bir ârıza olsa tamir ve ıslahı cihetine gidilmiyor, Haliç'te bir tarafı çekilip bağlanıyordu. Hattâ Haliç'de yer kalmamıştı da bunlardan bazıları Boğaziçinde Beykoz, Paşabahçesi önlerinde demirlemişlerdi. Böyle içeriye çekilen gemiler çürüklükte dura dura nihayet hiç işe yaramaz hale geliyorlardı. Bunlardan batmayıp da bozulanların mikdarı otuz sekize balığ olmuştur. (5)

Hasılı Abdülhamid'in son senelerinden Tersaneye merbut Osmanlı ticaret filosu da harp donanmasının küçük bir nümunesi haline getirilmişti! (Meşrutiyetin ilânında İdare-i Mahsusanın işleyen ancak on bir çürük, beş yeni gemisi bulunuyordu!)

Hasan Paşa'dan sonra Celâl Bey (Paşa) üç (H. 1321-1324) [M.1903-1906] ve Hasan Rami Paşa da iki (H. 1324-1326) [M.1906-1908] sene bahriye nezareti makamını işgal eylediler.

Bu senelerde de Tersane ve donanma eski hamam, eski tas kaldı! Deniz askerleri okutturulmağa kalkılırsa derhal:

Olmaz! diye bir irade çıkıyordu. Gemiler tamir ettirilmek istenilse:

“Hiç biri yerlerinden kılmıdmasın!”

Yolunda katî bir irade geliyordu. Aylık için para istenilse çok defa “idare ediniz!” cevabından başka bir şey alınamıyordu. İşte Meşrutiyet Bahriyeyi, Donanmayı bu halde buldu!

(5) Abdülhamid Nuri, *Sey-i Sefâir Tarihçesi*, <https://rantey.org>

6 - Ertuğrul gemisi Japonya seferine neden ve nasıl memur edildi?..

1887 senesinde Mikado'nun amcası gelmişti. Bu ziyaretten hoşlanan Abdülhamid 1889'da Japon imparatoru Mutsu-Hitu ile siyasî münasebetlere girişmek, Japonya hükûmetiyle bir ticaret muahedesi akdeylemek arzusuna düşmüştü. Buna kapı açmak üzere imparatora Osmanlı nişanlarının en büyüğü olan murassa İmtiyaz nişanı ile kıymetli hediyeler göndermeği tensip etmişti.

Ancak bu nişanla hediyeleri götürecek heyetin Japon sularına bir Osmanlı harp gemisiyle gitmesini istiyordu. Türk bayrağının Japon sularında temevvüç etmesinin kendi şan ve şerefini artıracığını, Uzak Doğu Müslümanları üzerinde iyi bir tesir uyandıracağını düşünüyordu.

(Ertuğrulun hareketinden sonra Abdülhamid'in adamları Japonların umumen İslâmiyeti kabul edeceklerini bile halk arasında işaa eylemişlerdi; buna inanan safdiller de olmuştu!)

Sadrazam Kâmil Paşa o sene Bahriye Mektebinden çıkacak zabitlerin de bu harp gemisi ile açık denizlerde tatbikat görmelerini muvafık bulmuştu. Bu suretle bu gemi bir talim gemisi hizmetini de görecekli.

İptida ağızlarda Komodor Mehmed Paşa'nın irade ile içinde yatıp kalktığı (Âsarı Tevfik) firkateyninin gönderileceği dolışmağa başlamıştı. Bahriye nezareti civarında bahriyelilerce maruf "Tokatlının kahvesi" önündeki meydanlıkta arkasız iskemlelerde küme küme oturan bahriye zabitleri arasında bu havadis birkaç gün çalkandı, durdu. (Âsar-ı Tevfik) gidecek olursa bu işe Komodor Mehmed Paşa'nın memur edilmesi de muhtemeldi.

Sonra başka bir haber duyuldu: Ertuğrul firkateyni hazırlanıyormuş... Japonya'ya gemi gönderilmek bahsi ortaya çıkınca Bahriye Nâzım-ı Hâsası Hüsnî Paşa, Komodor Mehmed Paşa

gibi muhaliflerinin şan ve ehemmiyet kazanmalarına meydan bırakmamak ve konağın da her gün devam ettiği şayi olan hususî münakaşalara da nihayet vermek isteyerek damadı Miralay Osman Emin Bey'in bu parlak ve şerefli hizmete memur edilmesini son derece iltizam etti.

Mabeynde Japonya'ya hangi geminin ve kimin memur edilmesi hakkında resmen mütalâası sorulunca Ertuğrul fırkateynini ve buna kumandan olarak bahriye miralayı ve hünkâr yaveri Osman Bey'in isimlerini arzetti. Abdülhamid Japonya'ya gidecek zabitlerin ve mürettebatın en mümtazlardan ve uzun boylulardan olmasını irade etmişti. Osman Paşa da şahsen yakışıklı bir zattı. Nâzır Paşa'nın kızı Hamide Hanım Zeki Paşa'dan ayrıldıktan sonra Osman Bey'le evlenmişti. (1886)

Sinop muharebesinde ölen Osman Paşa'nın torunu olan ve soyluca denizcilik mesleğine mensup bir ailenin efradından bulunan Osman Emin Bey o zaman gayet şık bir bahriye kolağası idi; Fransa'da ataşenaval olarak bulunmuştu, kaynatasını Bahriye Ceride mecmuasını neşir için teşebbüse sevkeden de o olmuştu. Fennî makaleler yazardı; birkaç dile âşına idi. Evlendiği sene binbaşı ve hünkâr yaveri, bir sene sonra kaymakam, ertesi sene de miralay olmuştu!

Şimdi böyle mühim bir vazifenin kendisini livalığa terfi ettireceği de şüphesizdi. Komodor Mehmed Paşa Japonya'ya Ertuğrul'un gitmesi arzedildiğini duyunca mümanaata kalkıştı. Abdülhamid'e bir ariza takdim ederek Ertuğrul'un Japonya'ya gönderilmesi hiç caiz değildir. Bu gemi ahşaptır ve o kadar harıptır ki bir demir parçası sıkıca çarpılsa delinir (!) Gideceği yer Marmara'ya değil, Akdeniz'e de benzemez. Bahri Muhiti Hindi, Bahri Muhiti Kebir açık denizlerdir. Gidecek zabitlerin ve mürettebatın hayatı tehlikeye girer.)

Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın maruzatı üzerine geminin muntazam ve mükemmel bir halde bulundurulması, bir sakatlık olmaması için makinelerince ve edevatınca noksanı bırakılmaması, fen ve malûmat erbabından mürekkep bir heyete her cihetinin muayene ettirilmesi irade edilmişti.

Bu irade üzerine geminin bazı yerleri ıslah olunurken çürük olduğu anlaşılan bir direği değiştirilmiş, bir tecrübede kazan patlamasıyla ateşler söndürülerek tamirine teşebbüs olunmuştu. Ertuğrul'un çarkçı başısı İngiliz Miralay Harti Bey kazanların içine girerek muayene etmiş, bu kazanlarla Japonya'ya gitmek kabil olamayacağını katiyen beyan eylemişti.

Komodor Mehmed Paşa da ma'ruzatında Harti Bey'in tanzim ettiği rapordan kuvvet almıştı. Bu Harti Bey bahriyeliler arasında sözüne ehemmiyet verilenlerdendi. Girid meselesinde Yunan kaçakçı gemisi "Ardaki"yi yakalayan İzzeddin vapurunun çarkçı başısıydı.

İzzeddin'in süvarisi Gamsız Hasan Bey'in kendisine şüpheli gözle baktığını hissedince müteessir olmuş, "Arkadi" yi yakalamadıkça çıkmamak üzere kendisini makine dairesine kapamıştı. Böyle inatçı ve vazife haysiyetini bilir bir İngiliz olarak tanınmış olan bu Harti Bey raporunda demişti ki:

"Ertuğrul birkaç defa havuza girip çıkmış ihtiyar bir gemidir, kazanı eskidir. Kazan altı hiç muayene edilmemiştir. Kuvvetsiz ve harap makinesi koca tekneyi sekiz, dokuz milden ziyade sürükleyemez. Yelken kullanılsa da bu büyük seferi yapamaz".

Bu raporu verdikten sonra İngiliz çarkçı başı "İdare-i mahsusa"nın Adalara işliyen vapurlarından birine naklolundu. Harti Bey bunu kendisine bir hakaret addetti. Bu mesele de Saraya aksetti.

Bahriyeliler iki parti olmuştu: Bir kısmı Ertuğrul'un büyük fırtınalara dayanamayacağını, tayfun fırtınalarına mukavemet edemeyerek batan gemiler yanında seyir kabiliyeti bir Karamürsel kayığı derecesinde olan bu gemi ile sefere çıkmanın bir delilik, bir intihar olacağını iddia ediyorlardı. Bu seferde bulunmak, şeref ve rütbe kazanmak arzusuna kapılan bazıları da bu muterizleri korkaklıkla ittiham ediyor, Ertuğrul'un bu seferi yapmağa kabiliyetini ileri sürüyorlardı.

Hasan Paşa malûmat ve iktidar eshabından oldukları beyanıyla bahriye binbaşlarından Tekirdağlı Ali ve Cemil kaptanları kaymakamlık rütbesiyle Ertuğrul'un süvariliğine ve süvari muavinliğine tayin ettirmişti.

Bu fikirler ve muameleler günü gününe sarayda makes buluyordu. Nihayet Nâzır Hasan Paşa'ya geminin halinden ve bu iddialardan bahisle şu yolda bir irade tebliğ edildi:

(Kaptanların tayininde bahriye usul ve kaidesi haricine çıkmışsınız, "geminin yenisi, kaptanın eskisi" düsturuna riayet etmemişsiniz. Fırkateynin matlûba muvafık olmadığı da istihbar olunmuştur. Bu geminin Japonya'ya kadar gidememesi, yolda bir kazaya uğraması melhuz bulunuyor. Birinci defa Hind denizlerine gönderilecek bir geminin yarı yolda kalması yar ve ağıyare karşı pek ayıp ve çirkin bir şey olur. Buna göre ya Japonya'ya tehlikesizce gidip gelebilecek diğer münasip bir gemi hazırlayınız yahut Ertuğrul'u mükemmelen ve muntazaman tamir ettiriniz.)

Hasan ve Komodor Mehmed Paşalar'ın araları pek açık olduğunu bilen Abdülhamid, Mehmed Paşa'nın arizasını -imzasını kopararak- bahriye nâzırına hususî surette göndermişti. Bahriye Nâzırı da:

"Ben gemiyi bahriye ser mimarı Hüsnü Paşa riyasetinde bahriye ümerasından mürekkep bir komisyona muayene ettirdim; açık denizlerde dayanıp dayanamayacağına dair bir heyetçe yapılacak raporı tekdîm edesim" maruzatında bulundu.

İmalât Komisyonu ile Fabrikalar Komisyonuna Ertuğrul'u muayene etmeleri için emir verildi. Bu heyetler Ertuğrul'u gezdiler, müzakere ve mubahaselerden sonra raporlarını tanzim ettiler. Bu raporlara göre Ertuğrul fırkateyni Hint ve Japon denizlerine gidebilecek derecede ve fennî şartlar dairesinde kuvvetliydi. Bu raporlar Şûrayı Bahriyece de tetkik edildi. Ertuğrul'un Japonya'ya gönderilmesine karar verildi.

Bu karara yalnız Komodor Mehmed Paşa ile tütüncü başının damadı İstanbul vapuru süvarisi Şükrü Paşa muhalif idiler. Bahriye Nâzırı Hasan Paşa raporlarla kararı arzedince Abdülhamid bu iki muhalifi saraya çağırtd. Muhalefetlerinin sebebini bilvasıta ve ayrı ayrı sordu. Mehmed Paşa:

– Vicdanımın hilâfına bir harekettir.

Şükrü Paşa da:

– Benim Mehmed Paşa'ya emniyetim vardır, cevaplarını verdiler.

Abdülhamid gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi vasıtasıyla Mehmed Paşa'ya muhalefetten vazgeçmesi iradesini tebliğ ettirdi. Mehmed Paşa:

– Mührüm ile karımın hâkimi benim! cevabıyla fikrinde ısrar gösterdi. Hacı Mahmud Efendi de Mehmed Paşa'nın fikrinden dönmediğini münasip bir lisan ile padişaha anlattı.

Bahriye Nezareti saraya vaki olan ihbarlar üzerine mabeyne şu talimatı verdi.

“Ertuğrul mükemmelen tamir edilmiştir. Kalafatı da mükemmel haldedir. Nerede olsa su hattından aşağı kısmından asla açılmayacaktır. Su kesiminden yukarı olan bordasiyle güvertesinin çapa tahtaları gayet kuru ve sağlamdır. Üstüva hattında sıfır derece arzındaki limanlarda bile, hararetin şiddetinden muhafazası için etrafına tenteler yapılmak ve aralık aralık su vermek suretiyle, her türlü ısıdan kurtulabilir. Makinesi muhtemelen iyice

tesviye edilmiştir. Kazanları iki, üç sene sürecek bir sefere bile tahammül edebilecek mertebelerde tamir görmüştür. Harti Bey'in en ziyade ısrar ettiği kazan için kazancı başı on yedi libreye kadar buhar tazyikine tahammül edeceğini raporla bildirmişti. Harti Bey'in bu gemiden çıkarılması gemide ecnebi işçi bulunması tecviz olunmadığından ileri gelmiştir. Adalar vapuruna tayinin sebebi de Londra'dan yeni gelen vapurun makinesini idareye liyakati memul görülmesinden ibarettir”.

Nazır Hasan Hüsnü Paşa da dediğinden dönmeğe razı olmuyor, nezaretindeki heyetlerden aldığı raporlar üzerine buna lüzum görmüyordu. Nihayet Ertuğrul'un gitmesi katî surette kararlaştı. Ertuğrul macerasından İstanbul gazeteleri pek az bahseylemişlerdir.

Hükûmet buna dair tebligatını “Ceride-i Bahriye” ye hasreylemiş gibiydi. Yalnız facianın sonunda bütün gazetelerle uzun bir tebliğ neşretmiştir.

Bahriye Fen Komisyonu âzasından ve Ertuğrul kumandanı Osman Paşa'nın dostlarından Süleyman Nutki Bey'in meşrutiyetten sonra 1327 senesinde çıkarılmış “Ertuğrul Fırkateyni Felâketi” namıyla bir eseri vardır.

Abdülhamid'in arzu ettiği halde Japonya ile tesisine muvaffak olamadığı devamlı ticarî ve siyasî münasebetler Cumhuriyet devrinde teessüs etmesi üzerine Japonya'da bir Türk-Japon Ticaret Heyeti teşkil olunmuştu; bu münasebetle 1928 senesinde Ertuğrul felâketzedeleri namına felâketin vukubulduğu yerde Türk maslahatgüzarı bay Fuad Hulûsi ile bu ticaret heyeti erkânınca merasim yapılmış, Japonlar tarafından bir de muhtıra neşrolunmuştur.

Teessüf ederim ki çok soruşturup araştırdığım halde Ertuğrul kazazedelerinden kimse ile doğrudan doğruya temas etmeğe, vak'anın nasıldan cereyan ettiğini kendi ağızlarından dinle-

meğe muvaffak olamadım. Bu facia hakkında bu sütunlarda okunacak tafsilâtın asıl me hazları Süleyman Nutki Bey'in eseri ile Japonların muhtırasının Fransızca nüshası, bir de o senelerdeki İstanbul gazetelerinin kolleksiyonlarıdır. Fakat gazeteler arasında Ceride-i Bahriyeden maadasında istifade edilecek malûmat çok değildir. Buralardan aldığım malûmatı kazazedelerden sağ kalmış olanlarla vaktiyle temas etmiş bulunanlardan ve bahriye erkânıyla saray arasındaki münasebetlere vakıf olanlardan bazı zevatın bana verdikleri hususî izahat ile ikmal ettim.

Bugün kazazedelerden hayatta olanlar bulunmak gerektir. Bunlardan bu satırları okuyanlar olurda bildiklerini, gördüklerini, çektiklerini yazarlarsa bu sütunların kendilerine açık olduğundan emin olabilirler.

7 - Ertuğrul Fırkateyni İstanbul'dan Port Saide ancak 15 günde varabildi...

H. 1294'de [1877] neşredilmiş resmî salnameye göre (H. 1280) [M.1864] de denize indirilmiş olan⁽⁶⁾ Ertuğrul bir ahşap iskur fırkateyndi; 260 İngiliz kademi uzunluğunda ve 50 genişliğinde, makinesi 600 beygir kuvvetinde idi. 1838'de tamir edilmiş, fakat evvelce İngiltere'de konulmuş makinesine ve kazanına dokunulmamıştı. Elektrik tehzizatı da yapılmıştı. 2244 tonaj idi.

Bu 27 senelik eski ve ahşap gemide yolculuk hazırlıkları başladı. Zabıtlara mürettebata yeni elbiseler verildi. Hazar'da 32 zabiti ve 312 neferi olan Ertuğrul'un gene 1294 salnamesine göre seferhalinde zabıtları kırk bire, neferleri dört yüz yirmi do-

(6) Süleyman Nutki Bey eserinde Ertuğrul'un inşa tarihini 1270 olarak gösteriyor ise de ben bu salnamede gördüğüm kaynağı tercih ettim.

kuza çıkarmak icap ederdi. Böylece 470'den ibaret olmak lâzım gelen seferî tertip bu defa 607'ye iblâğ edildi.

Gemide kumandandan, süvari ile süvari muavini ve ikinci süvariden başka daha beş kaptan, iki kâtip, muhtelif hizmetler için miralaydan mülâzıma kadar rütbelerde otuz zabıt, iki doktor, 10 mühendis, bir imam, bir müzika mülâzımı, 142 küçük zabıt, 4 sivil amele, 406 nefer bulunuyordu.

Bu son rakamlar Süleyman Nutki Bey'in eserindeki cetvelden çıkarılmıştır. Ancak Japon muhtırasında Ertuğrul zabitle-riyle mürettebatının yekûnu 650'ye baliğ olduğu gösterilmektedir. Bu farkın sebebi geminin hareketinden evvel kadrosunun genişletilmesi olacaktır.

Her sene bahriye mektebinden çıkan gençler Girid'de (Suda) limanında duran bir zırhlıya denizcilik ameliyat ve tatbikatı görmeğe gönderilirdi. Bu senenin mezunlarıyla bir sene evvel çıkmış olup Girid'de bulunanlar da Ertuğrul fırkateynine verilmişlerdi.

Ertuğrul ile gidenlerin avdetlerinde bir derece terfi edecekleri şüphesizdi. "Âsar-ı Tevfik" zırhlısında Hasan Tahsin Kaptan terfie heveslenerek Ertuğrul zabitleri arasına katılmaya Komodor Mehmed Paşa'dan müsaade istedi. Mehmed Paşa:

– Canına susamışsan git! dedi. Terfi arzusu Tahsin Kaptana da tehlikeli yolculuğu göze aldırttı.

Şehremaneti tahrirat kalemi kâtiplerinden ve edebiyat meraklılarından Ruhi Bey bir gün bazı arkadaşlarıyla aralarında Ertuğrul'un Japonya'ya gideceği havadisinden bahsederlerken kendisi de bu gemi ile Japonya'ya seyahat edebilmekten pek memnun kalacağını, fakat "sivil" olduğu için tabîî gemiye alınmayacağını söyler; arkadaşları bir defa teşebbüs etmesi için kendisini teşvik ederler; o da hemen kalkıp teşebbüslerde bulunur; "Vakanüvis" olmak üzere Ertuğrul'a kabul edilir. Fakat

zavallı Ruhi Bey'in yazmış olduğu "Ertuğrul Seyahatnamesi" kendisiyle birlikte denizin dibinde kalmıştır!

Ertuğrul fırkateyninin kumanda ve idare heyetleri seçkin zümre teşkil ediyordu; bunlar arasında birkaç ecnebi diline vakıf olanlar az değildi. Ümera ile zabitlerin ve mürettebatın şevk ve cesaretleri de pek yerinde idi. Aralarında eksik olan yalnız böyle seferlerde pek lüzumlu dış deniz kurdlarıydı!

Gemide hazırlıklar bitti. Ertuğrul Haliç'te iki köprü arasındaki şamandıradan palamarları çözerek 14 Temmuz 1889 (15 Zilkade 1306) günü hareket etti. Armaları alay sancaklarıyla donanmıştı. Bandosu lâtif havalar çalıyordu. Gemi Boğaziçi'nde Yıldız Sarayı istikametine geldi.

Beyazlar giyinmiş askerler padişaha mutad üzere dualar ettiler. Ortaköy'de yalılarından bu hali seyreden Komodor Mehmed Paşa:

– Vah! zavallı şehidler! diye teessürle gözlerinden yaşlar döktü.

Ertuğrul fırkateyni Marmara'ya doğru yol almağa başladı. Gemi saatte yedi, sekiz milden ziyade yapamıyordu. Süratini artırmak için bazan yelken açıyordu. Port Saide on beş günde vardı.

8 - Ertuğrul gemisinin Süveyş'te kuma saplanması ve havuza alınması...

Temmuzun otuzuncu günü kılavuz idaresinde Süveyş kanalını geçerken kuma saplandı. Kanal idaresinden romörkörler, dubalar getirilerek salimen kurtarıldı. Dalgıç vasıtasıyla edilen muayenede haricen geminin seyre mâni hali olmadığı anlaşıldı. Ancak kılavuzun gösterdiği hücumla bir kaç gün sonra gemi sahile bağlan-

makta iken rüzgar ve akıntının şiddetiyle aykırıldı; diğer sahile yaslandı; dümen ve bodoslaması kırılarak kayboldu!

Bu hal geminin Süveyş'teki havuza konulmasını icap ediyordu. Havuzun boşalması da ancak bir aya mütevakkıf bulunuyordu. Sarayca artık Ertuğrulun uzak ve engin denizlerde dolaşmak kudreti hakkında şüpheler uyandı.

Kazanın tahkiki ve icap eden tedbirlerin ittihazı için bahriye erkânı harbiye reisi Faik Paşa'nın yahut münasip bir diğerinin hemen Süveyşe gönderilmesi düşünüldü; bir de geminin havuzdan çıkması iki ay kadar sürecekti; ondan sonra ise Hind Okyanusunda yelkenle seyr ü sefer mevsimi geçecekti; bu sebeple kumandan Osman Bey'in yanına gemi zabitlerinden birkaç kişiyi alarak posta vapuruyla Japonya'ya gitmesi ve nişan ile hediyeleri Japonya imparatoruna götürmesi muvafık olacağı Mabeynden Bahriye Nezaretine bildirildi. Fakat Bahriye Nezareti İstanbul'dan kimsenin gönderilmesine ihtiyaç görmedi. Geminin Miralay Osman Bey'in nezareti altında tamir edilmesini tensip etti. Bu arada dümen bodoslaması da kanalda bulundu. Ertuğrul tamir edilmek üzere havuza çekildi.

Kırılan dümen arkasında bir çuvalı dolduracak kadar kurt yeniği çıkmıştı. Tahsin kaptan bunu alıp İstanbul'a avdetle göstermek istedi, zabitlerden bazıları da bu hal ile Japonya'ya gitmeyiz, diye ısrara başladılar; hapis ve iskât olundular. Gemiye tamir için İskenderiye'den mühendisler, ecnebi ustalar getirildi. Bunlar da geminin bu halini görünce:

– Bu gemi Japonya'ya nasıl gider? diye taaccüp ettiler.

Fakat bu kadcı bir ârıza azme mâni olamazdı! Ne hal ise, tamirat yapıldı. Ertuğrul 23 Eylül 1889'da yoluna devam etti. Cidde'ye, Aden'e, Bombay'a uğradı; Bombay'da yedi gün kaldı; Bombay ile civarından binlerce Müslüman gelerek gemiyi ziyaret ettiler; ziyaretçiler arasında racalar, prensler bile var-

dı. Geminin etrafında sabahtan akşama kadar kayık ve sandal eksik olmuyordu.

Mürettebat cuma namazına şehir camilerine gittiler. Yerli Müslümanlar neferler ve zabitlerle yollarda sarmaş dolaş oluyorlardı. Müslüman zenginleri her gece zabıt ve mühendislerle ziyafetler çekiyorlardı. Bombay'dan sonra Serendip (Seylân) adasında, Kolomboda da Müslümanlar Türk gemisine ve Türklerle karşı aynı samimî tezahürleri gösterdiler. 15 Teşrinisâni 1889'da Singapura vardı. Buradaki tezahürat ise hepsine faik oldu.

Sumatro ve Cava adaları Müslümanları Singapur'a akın ettiler. Şeyhler ve seyirciler gemide halk ile beraber namaz kıldılar; dualar ettiler. Geminin bandosu şehrin bir çimenzarına çıkarıldı; orada pek çok alkışlandı. Gemicilere burada da resmî, hususî ziyafetler verildi. Her uğradıkları limanda Türk zabıt ve neferlerinin gösterdikleri nezaret ve edep halkın son derece takdirlerini celbediyordu. Ertuğrul kumandanı Osman Emin Bey Singapur'da iken livalığa terfî edildi. Kızıl denizde ve Hind denizinde yolculuk zavallı Ertuğrul'u büsbütün bitirmişti.

Kolombo'da tamirat lüzumu şiddetle hiss olunmuş, ancak buna imkan bulunamamıştı. Bunun için gemi burada hiç durmayarak Singapur'a kapağı atmıştı. Geminin baş bodoslaması çürümüşü, su kesiminden yukarı kısmının tebdiline lüzum hasıl olmuştu.

Singapur'da tamirat için iktiza eden şeyler satın alındı. Gemideki marangoz, burgucu, kalafatçı ustaları harice ihtiyaç göstermeden bütün tamirâtı yaptılar; bordaları kalafat ettiler. Osman Paşa yolda çekilen mihnetler, uğranılan müşkil ve muhataralı vaziyetler hakkında mümkün olduğu kadar muntazaman bahriye nezaretine malûmat vermekteydi.

Nihayet Ertuğrul'un Uzak şark sularında seyir kabiliyeti-

n i artık büsbütün kaybettiğini, bu seferi bitirmesi büyük felâketi intaç edebileceğini, hediyelerle name-i hümayunu bir heyetin posta vapuruyla Japonya'ya götürmesi münasip olacağını da nezarete yazmıştı. Kumandan paşa Singapur'da emre intizar etti. Bu son malûmat Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın da artık kanaatini iyiden iyiye sarsmış ve Ertuğrul'un Japonya denizine ilerlemesi gibi bir tehlikeye atılmaması muvafık olacağı düşüncesini onda da uyandırmıştı. Bunun üzerine nazır paşa Abdülhamid'e şu maruzatta bulundu:

“Uzak şarkta şimal rüzgârlarının şiddetle estiği zamanda bulunuluyor, Ertuğrul'un yelken ile volta ederek seyr ü sefere devamı güçleşti. Şimal rüzgarının muhalif olması geminin seyrine betaet verecektir. Honkong'a kadar muhtaç olacağı kömürü alabilmesine imkân yoktur. Devr-i çarh ile gidebilmesi de kabil olamaz. Bu halde Japonya'ya kadar gidebilmesi için cenup rüzgârının mevsimi olan gelecek hazirana kadar Singapur'da beklemesi, Japonya'dan avdet için de şimal rüzgârının mevsimi olan teşrinievvele kadar Japon limanlarında kalması icap edecektir. Bunun fazla masraf ihtiyarından başka mahzuru yoktur. Eğer bu suret tasvibi âliye makrun olmaz da geminin İstanbul'a avdeti irade buyurulursa Osman Bey, fırkateyni Singapur'da bırakır, refakatine birkaç zabıt alır; o sulara mahsus seyr i seri posta vapurlarından birine binerek Japonya'ya gider; nişanı ve emanetleri imparatora takdim eder; bir ay içinde Singapur'a döner; oradan da şimal rüzgarlarıyla İstanbul'a avdet eder.”

Abdülhamid gemi Süveyş'te kazaya uğrayınca aynı şeyi istemişti; bu defa roller değişmiş, damadından aldığı malûmat ile gözü yılmış olan Hasan Paşa Ertuğrul'un büyük Okyanus'a çıkmasından vazgeçmişti. Fakat şimdi de Abdülhamid buna kolayca razı olacak gibi görünmüyordu. Hasan Paşa maruzatına mabeynden şu cevabı aldı:

“Avrupalıların gemileri ve posta vapurları beyan ettiğiniz manialara rağmen Japonya’ya gidep geliyorlar. Mesele Şûrayı Bahriyece tetkik olunsun; verilecek karar atebeye arzedilsin”.

Şûrayı Bahriyeden Hasan Paşa’nın maruzatına noktası noktasına uygun bir karar çıktı. Bunun üzerine Bahriye Nâzırının damadı tarafından vaki olan işarı ve şûrayı bahriyece verilen kararı terviç ettirmek için hünkâr nezdinde hususî bir teşebbüste dahi bulunmuş olması pek muhtemeldir. Ancak Ertuğrul seyahatinin Akşa-yı şark [Uzakdoğu] memleketlerinde uyandırdığı hüsnü tesiri idame etmek isteyen padişahı ikna etmesi mümkün olamamış, kendisi de tecellüd gösterememiş olacak ki 16 Mart 1890 (rumî 4 Mart 1306) tarihinde Ertuğrul’un Singapur’dan hareket etmesi hakkında irade sadır oldu.

9 - Ertuğrul gemisinin 10 ay, 3 haftada bata çıka Japonya’ya varması...

Abdülhamid Hint Okyanusunu aşabilen geminin büyük Okyanusu aşamayacağına ihtimal vermedi! Singapura kadar tali yaver olmuştu; yolun bundan sonrası için de gene taliin kuvvetine güvenilebileceğini hesap ediyordu! Ertuğrul’un cesur gemicileri tehlikeden kaçmıyor, itaattan çıkmıyorlardı! Avrupa posta vapurları misali de göz önündeydi! Bu sebeple Abdülhamid hareket emrini vermekten çekinmemişti.

Ertuğrul tamiratını bitirdikten sonra bir ölüm mahkûmu gibi Singapur’dan çıktı. İman ve itikadları sağlam Ertuğrul gemicileri selâmetlerini Allah’ın inayetinden bekleyerek büyük denizlerin en dehşetli canavarlar gibi saldıran dalgalarıyla uğraşmağa koyuldular.

Ertuğrul Singapur'dan sonra Saygon'a uğradı. Buradan kalktıktan sonra rüzgarın muhalefeti yüzünden gene avdet mecburiyetinde kaldı. İkinci defa kalkıp Honkong'a 80 mil mesafede bulunduğu sırada bir gece yarısı poyraz var kuvvetiyle geminin dalına bindi. Ertuğrul'un sürati iki, üç mile indi, kıyı görülünceye kadar tam 13 saat dalgalarla pençeleşti. Osman Paşa Honkong'a 30 mil mesafedeki küçük bir adacığı yağmur, bora arasında ilk görene hediye vadetti.

Adaya beş mil mesafede iken geminin seyr ü sefer memuru muavinlerinden mülâzım Fenerli Mehmed Bey:

– Gördüm! diye bir nara kopardı.

(Bu hadise Kristof Kolomb'un gemisinde kara! kara! diye bağırması hadisesini andırmıyor mu?)...

Osman Paşa Mehmed Bey'e:

– Honkonga salimen demirlersek istediğin bir şeyi almak borcum olsun! dedi ve Honkong'da Mehmed Bey'e istediği bir (Sekant) âletini aldı.

Osman Paşa böyle kıyı, fener, ada gibi kalplere teselli veren şeyleri ilk görmekte çok defa arkadaşlarından çabuk davranacak kadar tecrübe sahibi olmuştu. Bu müsabaka zabitler ve ümera arasında Köprü üstünde günlerce süren mubahaseleri in- taç ediyor, bir deniz eğlencesi halini alıyordu!

Honkong'da İngilizlerden pek ziyade hürmet görüldü. Osman Paşa valiye mutantan bir alayla vizite verdi. İlk defa Saygon'da tesadüf edilen sekiz zırhlıdan mürekkep bir Çin filosu ile ikinci defa burada buluşuldu.

Bir mektubunda bu filo hakkında: "Zabitleri ve askerleri görülecek şeylerdendir" diyen Osman Paşa kendi güzide maiyetiyle bunları mukayese edince mutlaka büyük bir iftihar hissi duymuş olacak.

“Förmoz” kanalı güzel bir hava ile geçildi. Fakat buradan Japonya’nın Nagazaki limanına yol verildiği sırada hava acayipleşti; sonra büsbütün fenalaştı; gemi baştan esen rüzgârı sökmiyordu; iki mil bile gidemiyordu. Çin’in Foçeo tersanesi 40 mil mesafedeydi. Oraya bocalamak zarurî oldu. İstikamet değişince rüzgâr öyle bindirdi ki gemi on bir mil ile dört saatte limana vardı.

Burada on gün beklenildi. Förmoz kanalında iki geminin battığı haberi alındı. Kömür alınarak hareket edildi. Buradan 650 mil mesafede bulunan Nagazaki’ye seyahat de sıkıntısız geçmedi. Günlerce devam eden salıntılardan sonra nihayet Japonya’nın zümrüd renkli, lâtif manzaları dağları seçildi. Nagazaki’de tesadüf edilen İngiliz ve Amerika filolarıyla selâmlaşıldı.

Dört gün dinlendikten sonra iç deniz yoluyla 390 mil mesafede “Kobi” limanına hareket olundu. Burası lâtif, Boğaziçini andırır salim bir geçitti. Ertuğrul dar noktalardan tehlikesizce ve yedi mil süratle geçerek karanlık bir gecede Kobi’ye demir attı.

Yokohama’ya 350 mil kalmıştı. Ertuğrul (Kobi) de bir hafta durdu. İyice temizlendi; armaları, filikaları, güvertesi halis ve parlak boyalarla boyandı. Kobi’de İmparator sarayının teşrifat müdüründen kudumu tebrik eden bir telgraf geldi; teşrifat müdürü Yokohama’ya ne vakit muvasalat edileceğini soruyordu. Osman Paşa vakti tayin etti ve müsaid hava ile tayin ettiği günde ve saatte Yokohama limanına girdi(7 Haziran 1890).

Bu suretle Ertuğrul fırkateyni bata, çıka, kırıla, döküle, yamasına yama vurula vurula İstanbul’dan hareketinden on ay, üç hafta sonra nihayet “menzili maksuda” vasıl olabilmişti! Ancak bu muvaffakiyet Ertuğrul için ölüme mahkûmiyetin birkaç aylık bir tehhüründen başka bir şey olmadı!

İyi günler...

Evvelce İstanbul'a gelmiş olan Japon prensine refakat etmiş bulunan bir teşrifatçı Yokohama'da istimbottarla istikbale çıkan heyete riyaset ediyordu. Teşrifatçının ilk sözü:

– Bir muntazam posta vapuru da ancak bu kadar vaktinde gelebilirdi! oldu.

İstanbul ile Nagazaki arasındaki mesafeyi almak için geçirilen aylar hesaba katılırsa bu söz bir istihza telâkki edilebilirdi. Fakat Japon teşrifatçısı bu takdirini pek ciddiyetle ve ancak Kobi ve Yokohama arası için sarfeylemişti!

Bahriye Nâzırı Hasan Paşa damadından Japonya'ya muvasalat telgrafını cuma günü almıştı. Selâmlıkta Komodor Mehmed Paşa'ya yüksekten bakarak:

– Japonya'dan telgraf geldi! haberini verdi. Mehmed Paşa da:

– İnşallah gittikleri gibi gelirler! diye ters bir mukabelede bulundu.

Abdülhamid de bu haberi alınca Mehmed Paşa ile münasebetini bildiği gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi'ye:

– Bak! Mehmed Paşa çok döğündü (Abdülhamid'in kendi tabiridir), amma işte gemi Japonya'ya vardı, serzenişinde bulundu. Hacı Mahmud Efendi hünkârın bu sözlerini kendisine nakledince Mehmed Paşa şu cevabı verdi:

– Ben gidemez, giderse bile gelemez demiştim. Hasan Paşa selâmlıkta bana yüksekten baktı. Allah'tan dilerim ki gemi selâmetle gelsin; o da her zaman bana böyle bakabilsin!

Osman Paşa Yokohama'ya muvasalatının üçüncü günü trenle Tokyo'ya gitti. İmparator paşayı istikbale saray teşrifat müdürünü memur etti. Osman Paşa için saray gibi bir daire hazırlandı. Burada arabalar, uşaklar her dakika emre hazır bu-

lunuyordu. İmparatorluk divanı teşrifatçılarından İngilizce bilir bir zat da paşaya mihmandar tayin edildi.

Osman Paşa saray teşrifat müdürü ile nişan ve hediyelerin nasıl ve ne günü imparatora takdim edileceği hakkında müzakerede bulundu.

İmparator kabul merasiminin cuma günü akşamı icrasını irade etti. Osman Paşa takdim merasiminde bulunması tekrarr eden zabıtları de Tokyo'ya çağırıldı. Bunlar da o günü öğleye doğru trenle ve büyük üniformalar ile geldiler.

O güne kadar Osman Paşa elçilere, büyük Japon memurlarına viziteler vermekle vakit geçirdi.

10 - Ertuğrul kumandanı Osman Paşa Japon imparatorunun huzurunda...

Ertuğrul kumandanı cuma günü akşama doğru padişah hediyelerini Japon memurlarına tevdi ile saraya gönderdi. Bu hediyeler arasında mükemmel Arap atları, Hereke fabrikası mamûlatından iki büyük salon halısı vardı. Zeminleri kabartma gül ve krizantemler işlenmiş bulunan bu zarif halılara pek yüksek kıymet takdir ediliyordu. (50.000 altın?)

Bu hediyeler saraya isal edildikten sonra heyet saraydan gönderilen mükellef ve müzeyyen arabalara binerek imparatorun ikametgâhına gitti. Osman Paşa teşrifat ve tekrimat ile kabul salonuna alındı; bu arada saray erkânıyla tanıştı. Sadır olan irade üzerine gene teşrifat ve ihtifalât ile imparatorun bulunduğu salonda huzura çıktı.

İmparator huzurunda irad edilecek resmî nutkun Türkçe olması arzusunu izhar etmişti. Osman Paşa Türkçe nutkun Fran-

sızca'ya tercümesiyle name-i hümayunu, imtiyaz nişanının beratını ve nişanı imparatora takdim etti. İmparator bunlar elinde bulunduğu halde "iki devlet arasında müveddetin ve dostluğun günden güne artması zaten kendisine memnuniyeti mucip olmakta iken şimdi de böyle bir harp gemisiyle bir nişan ve name gönderilmesinden ve bu memuriyetin Osman Paşa'ya tevdi edilmiş bulunmasından pek mahzuz olduğunu, bu mahzuziyetini ayrıca telgrafla zât-ı şahaneye bildirileceğini" söyledi.

Osman Paşa imparator tarafından sadır olan müsaade üzerine refakatindeki Ertuğrul süvarisi kaymakam Ali, süvari muavini kaymakam Cemil, İkinci süvari binbaşı Nuri, çarkçıbaşı miralay İbrahim, sertabip miralay Hüsnü, torpedo muallimi sol kolağası Reşad Beyleri takdim etti.

Bu merasim bitince huzurdan çıkıldı. Sonra heyet diğer bir salonda bulunan imparatoriçeye takdim edildi. İmparatoriçe de memnuniyet izhar etti. İmparatoriçe huzurundan tekrar salona avdet edilince umum teşrifat nâzırı Osman Paşa'ya Japonya'nın Soley Levan nişanının büyük kordonunu, refakatindeki lere de bu nişanın üçüncü, dördüncü rütbelerini verdi.

O akşam irade üzerine imparator ile birlikte ziyafette bulunuldu. Osman Paşa bir salonda hazır bulunan prensler ve saray erkânıyla görüştü. Sonra imparator göğsünde imtiyaz nişanıyla madalyaları olduğu halde yemek salonuna geldi. Yemek iki saat sürdü. İmparator burada da tercümanlar vasıtasıyla memnuniyet ve mahzuziyetini gösteren iltifatlarda bulundu.

Sofradan kalkılıp diğer bir salonda kahveler içildikten sonra Motsohito, Osman Paşa'yı hususî surette huzuruna kabul etti. Türk ordusuna, Japonya'ya seyahate dair bir çok sualler sordu; hediyelerin nefasetinden Türkiye'de sanatın terakki etmekte olduğunu istidlâl eylediğini söyledi. Bu mülâkat da yarım saat sürdü. Ertesi günü Osman Paşa imparator hanedanına men-

sup dört prenze resmî ziyarette bulundu. Bu vazife bitince Yokohama'ya avdet etti.

Bundan sonra her defasında üçer, dörder gece kalmak üzere üç defa Tokyo'ya geldi. Sarayı, o sırada hazırlanmış bir sergiyi, silâhhaneyi, tüfek fabrikasını, has ahırını gezdi, Tokyo'nun te-maşaya değer her tarafını gördü. Serginin mükâfat tevzii merasiminde hazır bulundu. Uğradığı limanlardan aldığı eşyaya Japon eşyasını da ilâve ile kolleksiyonlarını mükemmelleştirdi.

Osman Paşa deniz yarışlarına meraklı idi. Yokohama'da yapılan müsabakalara Türk gemicilerini de iştirak ettirdi. Bunlar da İngilizleri kıskandıracak şerefli neticeler elde etmeğe muvaffak oldular. Yokohama'daki İngiliz, Fransız amiralları Osman Paşa'ya ziyafetler verdiler. Herkesten Türk zabıt ve askerlerinin senası duyuluyordu. Tokyo'da Alman, hattâ Rus elçileri bile bu yolda tebriklerini diriğ etmediler.

Osman Paşa her tarafta pek ziyade hürmet görüyordu. Oda-sından her çıktıkça tesadüf ettiği Japonlar âdetlerince hemen namazda rükûa varır gibi bellerini büküp içlerini çekiyorlardı. Japonlar Türkleri pek sevmiştiler. Gazetelerinde İngilizlerin hasedini celbedecek zeminde makaleler yazıyorlardı. Yalnız yerli İngiliz gazteleri Ertuğrul ile kumanda heyeti ve efradı aleyhinde bulunuyorlardı. İngiliz gazetecilerinden biri Osman Paşa'ya Japonya'dan memnun olup olmadığını sormuştu. Osman Paşa da:

– Yerli İngiliz gazetelerinin hakkımızda yazdıkları manasız makaleleri görmesem memnuniyetim pek ziyadedir diyebilirim. Bununla beraber gazetecilerin mizac ve hallerine vakıf olduğumuz için bu gibi bendlere ehemmiyet vermiyoruz!

Cevabını vermişti. Gemide yapılan bir mülâkattan sonra bu İngiliz gazetecisi de Türkler aleyhine bir makale neşreylemişti. Osman Emin Paşa Japonya'ya gelmeden evvel gazeteler adını meşhur Plevne kahramanı Osman Paşa'nın oğlu diye yazmışlardı. Osman Paşa bu yanlış düzeltmek için birkaç defa dil yordu.

Tokyo'da Rusya sefaretini ziyaretinde veda ederken elçi kendisini kapıya kadar teşyi etmiş, elini sıkarak Fransızca:

– Aziz amiral memuriyetinizi muvaffakiyetle bitirmeniz babanız Osman Paşa'nın namını bir kat daha yükselttiğinden dolayı sizi tebrik eder, böyle himmeti yüksek bir familyanın evlâdı ile bugünkü mülâkatımı bahtiyarlık addeylerim.

Demişti. Osman Paşa da:

– İltifatınıza son derecede müteşekkirim. Her ne kadar mareşal Osman'ın oğlu değilsem de Sinop'ta vatanına aynı hizmeti yapan Amiral Osman Paşa'nın torunuyum. Mukabelesinde bulunmuştu. Elçi bu defa müteaccibane bir daha el sıkarak:

– O halde büyük yanlışlık etmemişim. Zira büyük babanızı da aynı hürmet ve tazim ile yadeder ve bu şerefle sizi tebrik ederim cevabını vermiş, sonra bu muhavereyi diğer sefaretlerde anlatmadık kimse bırakmamıştı.

Ziyafet ve davetlerin ardı, arası kesilmiyordu. Osman Paşa bir defa Tokyo'da hassa askerinin geçid resmine davet edildi. Bahriye nezaretinde binbaşı rütbesinde bir Japon amiralının hazır bulunduğu resmî bir ziyafette de bulundu. Hariciye Nazırı, elçiler de kendisine ziyafet verdiler.

Osman Paşa takımları noksan olduğu için Ertuğrul'da bir Türk ziyafeti tertip edemediğine pek sıkılıyordu. Gemide müret-tebatın sıhhati neşesi iptida pek yerinde idi. Efrad tenezzüh için şehre çıkarılıyordu. Fakat sonra büyük bir belâ görüldü: Kolera.

Ertuğrul (Nagora) da tahaffuzhaneye gitti. Orada bir ay kaldı. Yirmi gün gemide bir dehşet ve ölüm korkusu hüküm sürdü. Koleraya tutulmuş olanlar 37'yi, ölenler on üçü buldu. Sonra hastalık hafifledi ve nihayet mündefi oldu; fakat kolera neşe ve zevklerin sonunu getirmişti. Ertuğrul Japonya'da üç ay kaldı. Artık memlekete avdeti düşünmek lâzım geliyordu.

11 - Osman Paşa'nın gönderdiği felâket mektupları...

Osman Paşa İstanbul'da dostlarına gönderdiği mektuplarda üzüntülerinden pek az bahsediyor, bunları anlatmayı İstanbul dönüşüne bırakıyordu. Paşanın bu yazılarından anlaşılıyor ki kendisi günü gününe jurnal tutuyor, gemideki mühendisleri de ayrı ayrı jurnal tutmağa icbar ediyordu; yazdığı seyahatname üç yüz sahifeyi bulmuştu.

Paşa'nın nadir eşya koleksiyonu ve bu seyahatnameler, Ertuğrul ile beraber mahvolmuştur. Bunlar ve Ruhi Bey'in tarihçesi elde bulunsaydı gemide neler cereyan ettiği hakkında muntazam ve sahih malûmat almak kabil olacaktı. Ancak Osman Paşa'nın mektuplarındaki bazı cümleler çektiği sıkıntılar hakkında fikir verebilecek mahiyettedir. Misal olmak üzere bu mektuplardan mealen şu fıkraları alıyoruz:

“Sorduğunuz maddelere cevap vermek için değersiz şeylerle mektupları doldurmak icap eder, meraka mahal yoktur. Bunları avdetde inşallah naklettikçe garip şeyler öğrenmiş olacaksınız.”

“Ziyafetlerden bıkıldı, usanıldı. Ben zaten abur cubur her şeyi yiyecek sağlam mideli bir adam değilim. Bunlar hiç hoşuma gitmiyor. Saray teşrifatçılarından bir mihmandarım var. Nereye gitsem peşim sıra geldiğini gördükçe, Aman efendim, zahmet etmeyiniz!” gibi sözlerime:

– Yok, efendim! İmparatorun emridir; vazifemdir, cevabını veriyor. Her yere saray arabalarıyla götürülüyorum. Artık bihakkın bizarım bundan. Payitahta gittikçe oturduğumuz misafirhane saray gibi bir yer. Seksen hizmetçi, arabacı, bilmem neci! Bunlara ne verilecek, ne yapılacak? bilemiyorum. Pek sıkılıyorum.”

“Ahvali zatiyem haylice sahifeler dolduracak gibidir. Rüzgâr-ı vakayii kerem ü serdine bakmayarak memuriyetimi

iyi bir neticeye isal ettim. Gayretimi boşa çıkarmayan Allah avdetimi de müyesser kılsa o zaman seyahatimizin sonuna kadar ne kalıplara döküldüğünü öğreneceksiniz. Sırnını kimseye açmayan, bugün seneye varan seferimiz esnasında çekilen mihnet ve meşakkatlerin hiç birisine of demeyen kardeşinizin ne derecelerde üzülp süzüldüğünü ancak o vakit anlayacaksınız. İstanbul'da yeni hayat bulmuş gibi kardeş kucağına atılacağım dakikayı takdis edeceğim!”

“İnşallah bu gece sizleri rüyada görür, boynunuza sarılırım.”

“Ah kardeşçğim! Sabah oldu. Sizleri rüyada göremedim. Gönlüm bugünkü hava gibi gamlı.”

“Bahriye gazetesine yazılan Ertuğrul mektubunu yazanı bulmadığıma taaccüp etmeyin. Sordukça herkes korkuyor, bir şey yapacağımı zannediyorlar. Ben zaten böyle münasebetsiz şeyler yazacaklarını hesap ediyorum da bunun için seyahatimize aid fennî şeyler yazmalarını evvelce tembih etmişim. Bu mektup da Çinli'nin evi tarif edilmiş de Çin zırhlısı ve askeri anlatılmamış; kahve tarif olunmuş da kale yazılmamış! Tesadüf ettiğimiz bunca gemilerle teati ettiğimiz merasime dair de bir kelime bile yok! Böyle malûmat yerine maymunlardan, kuşlardan, birahanelerden bahsolunması elân bazılarının fikirlerini uyandıрмаğa muvaffak olamadığıma delâlet ediyor. Buna müteessifim.”

“Bir aydır avdet için emir ve para bekliyorum.”

“Tahmin ve tasvibime göre eylül nihayetinde Japonya'nın son limanından Honkong'a hareket edeceğim. Baş rüzgârlarına karşı gemimizi prova ettik. Ne kadar gayret olursa faydasız olacağı anlaşıldı. İnşallah poyzarın önüne düşersek sıkıntı görmeyiz.”

“On beş gündür Japonya'da kolera çıktı. Allah'ın hikmeti! Tesadüf etmediğimiz bir bu kalmıştı. İhtiyat tedbirlerine tevessül

ettik. Hayırlısı Allah'tan! Allah'ın bizi muhafaza edeceğine emim! Bu havadisi evde işaa etmemenizi ricaya hacet yoktur.”

“Gelen mektubunuzda aldığım sıhhat haberleri düçar olduğum müşkil haller arasında kalbime ferah vermeğe pek yaradı.”

“Kurban bayramını tebrik ediyorsunuz. Bunun için gününde bir şey yazamadığıma teessüf ederim. Lâkin büyük felâket içinde geçirdiğimiz şu üçüncü bayramı gemide zabıtlere bile tebrik edemedim. Allah'ın hikmeti! Geçen kurban bayramını Süveys'te nasıl geçirdiğimizi bilememiştik. Bu senenin ramazan bayramı ise Honkong'dan Nagazaki'ye seyahatimizde fırtınalar arasında geçmişti. Bu kurban bayramı da kolera dolayısıyla otuz üç günlük karantina müddetimize tesadüf etti. Japonlar'ın bu günlerde ettikleri yardımlar unutulur şeylerden değildir.”

“Çok şükür! Uğradığımız belâların hepsi az çok müşkilât ile bertaraf edilmiştir. Artık bundan böylesinde hafezenallah! Yeni bir belânın mürettebata ne derece tesir eyleyeceğini bilemem. Allah korusun.”

“Bulaşık yerlere gitmemeniz hakkındaki kardeşçe nasihatlarınıza teşekkür ederim. Ancak gemimizin süratine ve sair hallerine göre bunlardan birine mutlaka uğramadıkça Hongkong'u tutmak ihtimalden uzaktır.”

“Bir de burada uzun müddet kalmaktan husule gelen dedikodu ve dahilî müşkilât insana “ne olursa olsun” dedirtecek dereceyi bulmuştur.”

“Şu kadar diyebilirim ki bu geminin kış kamarasında bulunmak şerefî bu âcizden başka kime nasip olmuş olaydı bu dakikaya kadar geçen hallere karşı her şeyi göze alır, ya kaçır ya hut intihar ederdi! Allah göstermesin!

Bu ana kadar her şeye nasıl sabır ve tahammül eyledimse bundan sonra da gene o yolda hareketi saadet ve selâmete ermeğe vesile görüyorum. Allahtan ümidimi kesmiyorum. Sükûn ve sebat ile avdeti onun lütfundan bekliyorum.”

“Herkesin gemide vazifesi gûya mektup ve havadis yazmak, dışarıda gezmek! Ben ise bunlara vakit bulamıyorum. Her limandan bir iki satır bir şey yazabilmek canıma minnetti. Allah isterse avdete kadar bu yolda devam ederim. Çocukların gözlelerinden öper, mülâkata mazhariyetimi Allah’tan dilerim.”

“Seyahatimiz bugün on üç aya baliğ oldu. Bu ana kadar gemicilik âleminin her türlü mihnet ve cefalarını, zevk ve safalarını tattık. Allah takat getirilemeyecek belâlardan korusun! Hatıra gelmez, değil tecrübesi hattâ taammülü bile muvaffakiyete ümid vermez zuhurata katlanarak memuriyetimi iyi neticeye isal ettim. Allah bu uzun seferimizin son gününde de gemimizi eski şamandırasına palamarına bağlamağa muvafakiyetten hasıl olacak büyük sevinçten hisseyap olmayı müyesser ederse bunu da tatmış oluruz.”

“Böyle bir zamanda efkârımdaki perişanlığın derecesini tasvir buyurursunuz.”

“Fırkateyn kumandanlığını deruhte etmeği hak edecek behre ve meziyetlerden âri bir nâçiz olduğumu bildiğim halde bu cüreti veren evvelâ kuvvetli azmim ve hülûsu niyetim, sonsuz gayretim, sonra da Allah’ın inayetine tevekkülüm olmuştur. Bu ana kadar Allah beni lûtfundan mahrum etmedi. Geçirdiğimiz müşkilât karşısında yeis ve fütüre mağlûp olmadım. Bundan sonra da olmayacağım. Bizi buraya isal eden Allah’tan ümidimi kesmiyorum.”

Zavallı Osman Emin Paşa! İstanbul’dan ne kadar fahr ve mübahat ile çıkmıştı; dönüşünde kendisini ne feci bir âkibet bekliyordu! 33 yaşında, tam hayattan kâm alacak bir çağda, liva rütbesindeydi! Vatanına kavuşunca şan ve şerefi, şöhreti ne kadar artacaktı! Fakat bütün bu parlak ümidlerin, hayallerin sönüp gitmesi çok sürmeyecekti... Aldığı emir üzerine Ertuğrul 1890 senesi eylülünün on beşinde öğle vakti güzel bir hava ile Yokohama’dan İstanbul’a müteveccihen Kobe’ye hareket etti.

Ertuğrul faciası hakkında Kurut kaptanlığından mütekaid bir zattan aldığım bir mektupta deniliyor ki:

"Ertuğrul Japonya'ya gitmek üzere Haliç'te tamir ve teçhiz edilmekte iken gerek Tersane divanhanesinde, gerek Tokatlı kahvesi önünde zabıtlar arasında dedi-kodular ve münakaşalar devam ediyordu. Geminin gitmesi kararlaştınca rumî 1304 ve 1305 senelerinde bahriye mektebinden çıkan iki sınıfın da mühendis sıfatıyla gemiye de iki sınıf mezunlarını alacak yer bulunmadığından 304'lülerin tamamen ve 305'lilerden yalnız birinciden dördüncüye kadar alınması tensip edilmişti.

Bir de Şûra-yı Bahriye azasından bir miralay hariçten iltimas ettirerek gemiye girebilmişti. Gemide fotoğraf memuru bahriye binbaşılığından mütekaid Haydar Bey bugün sağdır. Ertuğrul faciası hakkında istediğiniz kadar malûmatı ondan alabilirsiniz. Üsküdar'da oturuyor."

Aldığım hususî malûmata göre bahriye mektebinden iki sınıfın mezunlarının tamamen gemiye alındığını yazmıştım. Bu mektupta bu noktada bir değişiklik gösteriliyor. Bunu kabul ederiz. Dostlarımızdan esbak İstanbul liman reisi bay Mahmud bir kaç ay evvel bana Haydar Bey'in sağ olup Üsküdar'da bulunduğunu haber vermişti, sonra Beyrut'a gitmiş bulunduğu öğrenildi; adresini öğrenmek de kabil olamadığı için kendisinden istifade edemedik.

Açık muhabere: Samsun'da kereste tüccarlarından Sadıkzâde bay Mustafa'nın eniştesi bay Mustafa çavuşa: "Ertuğrul kazasından sağ kalanlardan olduğunuzu haber aldım. Gemide başınızdan geçenlere dair tafsilât verirseniz pek memnun ve müteşekkîr kalırım."

Süleyman Kâni İrtem

12 - Ertuğrul'un dönüş yolunda, Japon denizinin azgın fırtınaları...

Japonya'da Kii yarımadasının cenubunda bir burun etrafında daima müthiş köpüklü dalgaların çarptığı bir kayalık vardır. Bu burun dönülünce bir fersah genişliğinde, dört fersah çevresinde Ohshima adası görülür. Bu adayı Kumanona denizi ihata etmiştir. Bu denizde seyahat, gemiler için eskiden beri son derece tehlikeli sayılır. Hele Ohshima adasının şark ucunda tehlike pek büyür. Denize uzayan bir dağ eteği dolayısıyla burası hiç dalgasız kalmaz. Bir çıkıntıda kaya üstünde yapılmış yuvarlak ve 4000 mum kuvvetinde beyaz ziya neşreden bir fener büyük tehlike işareti gibi durur ve gemilere “buralara yanaşmayınız!” demek ister!

Bu tarafta denizde küme halinde kayalar, banklar vardır. Dümen hareketinde en küçük bir dikkatsizlik veya yanlışlık ile en büyük, en kuvvetli gemilerin bile bu kayalara çarpmaktan, parçalanmaktan kurtulmasına imkân kalmaz. Bunların en aman vermez kısmı da saçayağı gibi üç kümede denize yayılmış Funakora kayalarıdır.

Denilebilir ki Kumanona'da denizin bütün tehlikeleri bu kaya kümelerinde toplanmıştır. Hava iyi olduğu vakitte de şiddetli dalgalar buralara büyük gürültülerle çarparlar; köpükler uzaktan sis veya bulut zannolunur. İşte zavallı köhne ve ihtiyar Ertuğrul bir fırtınada bu dehşetli denizden ve kayalıklardan geçecekti!

Yokohama'dan hareketten az sonra geminin güverte kısmı o kadar basmıştı ki bazan kaburga tahtaları kırılmıştı; gemi ilerledikçe sarsıntılar, çatırtılar artıyordu. Yolculuğun ikinci günü - 16 Eylül 1890 Salı- sabahtan beri hava kapalıydı. Şark rüzgârı esiyordu. Fakat deniz pek şiddetli değildi. Öğlede birden bire hava değişti. Şiddetli bir cenup rüzgârı esmeğe başladı. Hava ziyade karardı.

Rüzgârın şiddeti gittikçe artıyordu. Gemide evvelâ yan yelkenleri yapıldı; fırtınadan hasıl olan büyük dalgalar üzerinde geminin yalpaları, baş ve kış örneleri mümkün mertebe tadil edildi. Fakat ikinci zamanı rüzgar tambaştan gelmeğe başladı. Yelkenleri sarmak lâzım geldi. Bu sırada artık gemi baş denizlerine karşı gayet şiddetli ve korkunç surette dövünüyordu. Felâketin yaklaştığı, teknenin ne kadar büyük dalgalara mukavemet edemeyeceği anlaşıyordu.

Çok geçmeden “grandi” direği çöktü; bu hadise gemiye daha korkunç bir sarsıntı ve sadme verdi. Büyük deniz kinli ve kızgın bir canavar gibi gemiyi sarsıyor, batırıyor, çıkarıyordu. Ertuğrul’un titremeyen, çatırdamayan bir yeri kalmıyordu. Çapa tahtaları fırlayıp kalkıyor, orası burası kırılıyordu. Bu dehşetli hal ve vaziyet, mümkün olduğu kadar süratle ilk emin bir limana sığınmayı pek mübrem olarak gösteriyordu.

Sığınılacak ancak iki liman vardı: Biri arkada Yokohama, diğeri ileride Kobi. İkisi de aynı mesafedeydi. Yokohama’ya dönülse belki rüzgar arkadan geleceği için gemide sürat artarak tehlike bir derece azalmış olabilecekti. Fakat İstanbul’a ne vakit avdet edilmek istenirse geminin böyle fırtınalara tutulması imkân dahilinde idi. Japonya’ya gelirken az mı fırtınalar geçirilmişti?

İstanbul’a avdet emrini almış olan gemicilerin gözleri önde ve cenupta olmalıydı. Bunun için ilerideki Kobi’yi tutmak kapitanlara daha muvafık görüldü. Fakat Fırtına durup dinlenmek bilmiyor, aksine artıyor, zayıf buldukları bir avı hemen yutmak istiyorlarmış gibi büyük dalgalar hücumlarını şiddetlendiriyorlardı.

Japon raporları bu sırada Ertuğrul’un kazanında bir ârıza vukubulduğundan, devam eden rüzgâra ve dalgaların tesirine mukavemetten âciz ve mağlûp halde lodos cihetindeki sığların içine atıldığından bahsediyorlar. Kazanda vaki olan bu arıza gemi için önüne geçilemez bir âfet olmuştur.

Gemide rüzgâr ve dalgaların yaptığı tahribatın büyümesine var kuvvet ile uğraşılmakta olduğu sırada gemi kömürlüklerinden su inmeğe başlamıştı. Bu en cesur ve yılmaz olanların bile selâmet umutlarını kıracak bir haldi. Buna rağmen kahraman Türk gemicileri tanımadıkları bu delirmiş, kudurmuş denizde geceyi andıracak kadar kararan havanın vahşeti içinde altlarındaki teknenin dağılma ihtimalini hissettikleri halde bile soğuk kanlılıklarını ve intizamlarını kaybetmiyorlardı.

Fırtınanın, dalgaların merhamet ve aman bilmez hücumlarıyla gittikçe harap olmakta bulunan gemide kalafatçı, burgucu, marangoz gibi sanat erbabı ellerinde fenerlerle orayı, burayı tamire çalışıyor, yüzbaşılar efrad ile baş başa uğraşıyorlardı. En dehşetli tehlikeyi kömürlüklerden giren sular teşkil ediyordu. Efradın bir kısmı da bunu boşaltmakla meşgul bulunuyordu. Makine basmağa yetiştiremediği için bu işte tulumbarlar, bakraçlar, gerdeller de kullanılıyordu. Kumandan ile ümera ve zabitler her bölüğün başında kurtulmanın biricik çaresi bu suyun yenilmesi olduğunu efrada anlatıyor, kendileri de işe iştirak ediyorlardı.

Kimse bir lokma ekmek yemeğe, bir damla su içmeğe vakit bulamadan bu su basmak ameliyatı devam ediyordu. İlerideki Ohshima fenerine selâmetle dönülebildiği halde Kobi'ye girebilmek de belki mümkün olacaktı! Fırtına ise sükûnet bulacak yerde şiddetini artırıyordu. Ertuğrul'un mukavemet kudreti de gittikçe azalıyordu. Gemiye dolan suya galebe imkânı görülüyordu. Canla, başla edilen gayretlere rağmen su arta arta külhanlara kadar çıktı, makine dairesini kapladı.

Bu meşum haber zaten yorgunluktan tab ve tüvanı kesilmiş gemicilere nihayet yeis ve fütur verdi. Kumanonada denizine girmiş bulunan Ertuğrul artık en tehlikeli mıntıkaya yaklaşmış bulunuyordu. İleride sancak baş omuzluğu ufkunda Ohshima burnunun av bekleyen heybetli bir ejder gibi korku verir bir şekilde uzayıp kıvrıldığı hayal meyal farkediliyordu. İşte bu teh-

likeli noktada teknenin mukavemetsizliğine ilâveten makine da-iresi su basmasından idaresi kabil olamayacak bir hale gelmiş bulundu; gittikçe yükselen sulardan ocaklar sönmeğe başladı; kazanda kalan gayet az istim makineyi döndüremiyordu. Makine işlemediği için gemi de rüzgârın önüne katıldı.

13 - Japon denizinin kuduran dalgaları Ertuğrul'u parça parça ediyor...

Kumandan ve süvari ile ileri gelen zabitler köprü üstünde toplanmış, dehşetli bir sükûnet ile vazifelerini sonuna kadar ifaya bakıyor, hâlâ suyu yenmeğe gayret ediyorlardı. Fakat hiç kimse yerlerinde metanetle bekleyen bu yiğitlere bir ümid haberi getiremiyordu.

Su yükseliyor! İşte gelen haber hep bundan ibaretti! Hâlâ gayretli zabitlerden güverte memurları tulumbalarla makine memurları su içinde uğraşıyorlardı. Fakat artık gemi fırtına ve dalgaların sevkine tabi gıcırtilı seyyar bir tabut haline gelmişti. Alabora olacak derecede yalpalarla bir taraftan öbür tarafa yuvarlanıyordu. Herkes son dakikaların yaklaştığını hissediyordu.

Bazıları şaşırmış, dişleri kısılmış, donmuş gibi duruyor, bazıları da bir şey yapabilmek ümidiyle deli gibi öteye beriye koşuyordu! Saat dörtte Ertuğrul Funakora kayalıklarına atılmıştı. Kasinozaki fenerinin beş mil şarkında artık fırtınaya mukavemetten büsbütün aciz kalarak Ohshima sığılıkları arasına girdi. Burada demir atmak istenildi; fakat fayda olmadı.

Artık kurtuluş imkânı tamamıyla yok olmuştu. Birden dehşetli, korkunç bir taraka, bir çatırtı duyuldu. Ertuğrul kayalara çarpmış, ilk sadmede alt ve baş kısmı dağılmış, teknesi ikiye bölünmüştü, mizana direği geminin kıçına doğru devrilmiş, koca gemiden yalnız bir tarafa yatan kışkası kalmıştı.

Gemi ikiye ayrılınca her tarafında birden:

– Kurtar bizi yarabbi! Allah'ım! Sen kurtar bizi! feryadlarını yükseliyordu; fakat fırtınanın şiddeti, gazaba gelmiş denizin köpüklü dalgalarından çıkan korkunç sesler bu çığlıkları bastırıyordu.

Ertuğrul gemicilerinin talihi artık tameamen dalgaların keyfine tabi kalmıştı. Yalnız bunlardan bir kafil geminin bir duba gibi ayrılan iç kasarasında kalmışlardı. Bunların çoğu canlarını kurtarmağa muvaffak olabildiler. Saat on buçukta Ertuğrul fırkateyni artık tamamen mahvolmuş, deniz üstünde âdetâ peynir gibi parçalanıp dağılmıştı! Enkazı fenerin bulunduğu kalyalara çarpıyordu.

Kazazedelerden alabildikleri malûmata göre Japon raporları tam sadmenin vukuu anında Ertuğrul süvarisi kaymakam Ali Bey'in köprü üstünde kumanda etmekte, Osman Paşa'nın da küçük kasarasında salonda bulunmakta olduğunu, bu son dakikada birbirlerini göremediklerini yazıyorlar.

Gemi parçalanınca canlarını kurtarmak için denize atılanların çoğu dağılmış enkaz arasında ezilip telef oldular. Felâket noktasına uzak olmayan fenerde kapkara denizin, kudurmuş dalgaların korkunç uğultusundan başka bir şey duyulmuyordu.

Akşam saat dokuza doğru birden bire fenere bir yabancı geldi; bunu işi, üçer on kişi daha takip etti. Gelenlerin hepsi uzun boylu, kırmızı yüzlü adamlar. Fakat hepsi yaralı; yaralarından kanlar akıyor! Bu anda bu ziyaretçiler kısa boylu fener gardiyanlarına birer dev yahut korkunç birer deniz canavarı gibi bir şey göründü! Fakat gardiyanlar hayretlerinden çabuk ayıldılar; olanı biteni çabuk anladılar.

Yaralı kazazedelere ilk tedavileri yaptıktan sonra hayırhane sualler sordular; fakat bunlar Japonca bilmedikleri için bu sorgulara ancak işaretlerle cevaplar verdiler. Fenerdeki mühendis

muavini gemi şekillerini, uluslararası deniz kodunu göstere gösteren nihayet kazazedelerden gemilerinin bir Türk gemisi olduğunu anladı. Gardiyanlar bu zavallılara kendi eşyalarından, elbiselelerinden verdiler. Yakındaki Kasinozaki köyüne felâketi haber vermek üzere bir gardiyanla bir mektup gönderildi, imdad istenildi.

Gece vakti sahilin kayalarına tırmanıp kurtulabilen kazazedelerin adedi gittikçe artıyordu. Bunlar ertesi sabah gün doğarken sarp yollardan bu köye geliyorlardı. Bu suretle kurtulmağa muvaffak olanlar 69'u buldu. Gün doğar doğmaz Ohshima müdürü Sion Oki polisler ile birlikte yetişti, civar üç köy halkından yardımcılar getirdi. Kazazedeler bir mabedle iptidâî mektebine yerleştirildiler.

Polis komiseri ve kâtibi ile vaka yerine yetişebilen bütün Japon memurları kazazedelerin sıhhatlerini muhafaza eylemeleri için ellerinden gelen dikkat ve ihtimamları sarfettiler. Ohshima limanında bulunan bir Japon ticaret gemisinin kaptanı da vakayı işitince geldi. Kazazedelerin Osmanlı fırkateyninden olduklarını bu memurlara haber verdi. Bu haber Japon memurlarını bir kat daha müteessir etti.

Hayatta kalan 69 kişiden 18 inde hiç yara yoktu; 13'ü tehlikeli olmamak üzere ağır yaralı idi; diğerlerinin yaraları daha hafif, fakat bakılınca insanın kalbine dehşet verecek şekillerde idi. Bazılarının üstü başı yırtık pırtık, yahut bellerinde don parçası varsa da çoğu çınl çıplaktılar. Saatlerce dalgalarla uğraşmaktan, açlıktan hepsi takatsızlığın son derecesinde idiler; renkleri ölü rengini andırıyordu.

Böyle vakitte ilk yapılacak iş açlığı gidermekti. Köylüler patates, tavuk getirdiler. Köylülerden biri yabancı bir mühendisten öğrendiği kadar Avrupa usulü yemek hazırlamağa koyuldu. Kazazedeler bu yemeklerin tadı ağızlarına uyar mı uymaz mı buna bakmıyarak doyuncaya kadar yediler. 60 haneli Kosinozaki köyü ahalisi bu 69 misafiri doyurabilmek için bütün patateslerini ve tavuklarını feda etmekten çekinmediler.

14 - Japon denizinin yuttuğu 568 kahraman Türk evlâdı...

Bundan sonra kazazedelere elbise tedariki düşünüldü. Japonların verdikleri yazlık kısa ve küçük esvaplar bu seçme uzun boylu adamların üstünde ancak vücudların bele kadar kısmını örtmeğe yetiyordu. Türk gemiciler bu kıyafetle köy sokaklarında dolaşırken köylülerin yüzlerinde yaşlara karışan tebesümeler görülüyordu.

Müdür Wakayama mutasarrıfına telgrafla kazadan haber verdi. Mesafenin uzaklığı ve ada ile mutasarrıflık merkezi arasında telgraf muhaberelerinin tamamen düzgün olmaması yüzünden mutasarrıf telgrafı ancak ayın 18'inde aldı. Mümkün olduğu kadar süratle yetişen mutasarrıfın kâtibi ve muavini kazazedelere yardım teşviklerinde bulunmakla beraber halkı boğulanları aramağa sevk ettiler.

Hemen bir "Ertuğrul kazazedeleri kurtarma komitesi" teşkil edildi. (Japonlar Ertuğrul ismini Eltgral diye yazıyorlar.)

Kurtulanlar arasında Ertuğrul'un imamı hafız Ali, mühendis mülâzım Haydar, makinist Mehmed Ali ve Arif, müzika zabiti İsmail, İkinci kâtip Mustafa Efendi'ler vardı. Bunların da ikisi ağır yaralı idi. Bu zabitler arasında İngilizce bilenler varsa da kazazedelerin Japonlarla konuşmaları, anlaşmaları kabil olamıyordu.

Müdür Oki "belki anlaşmak çaresi bulunur" diye mühendis Haydar ve müzika şefi İsmail efendilerin yanlarına iki memur ve polisler terfîk etti; Ohshima limanındaki Japon ticaret vapuruyla bunları mutasarrıf nezdine gönderdi; yaralıların doktorlara ihtiyacı olduğunu da bildirdi. Bu iki Türk zabiti kazaya uğrayanlar hakkında ne yapılacağını da kararlaştıracaklardı.

Mutasarrıf bunlara yer göstererek eşya ve malzeme verdi. Adada on filika ve gemi boğulanların cesedlerini aramağa tahsis olundu; etrafa da cesedlerin bulunması için haberler uçuruldu. Kaza mahallindeki kayalar sahilten 150-200 yarda kadar yakın iseler de sahil dik yarlar ve keskin kayalardan müteşekkil, denizin yüzü de mühlik banklarla kaplı bulunduğu için fırtına biraz sükûnet bulmuşken bile bu araştırma, en cesaretli gemicileri yıldırarak bir işti.

Buna rağmen Japonlar arama yapmaktan hiç çekinmediler. Cesetler bulundukça iplerle sahile çekiliyor, sırtlara yüklenilerek keçi yollarından tepelere çıkarılıyordu. 400 kadar köylü günlerce cesedlerin yahut parçalanmış azanın neşrettiği kokuya aldırınmayarak bu işle uğraştılar.

Süvari kaymakam Ali Bey'le birkaç kişinin başları bulunup teşhis olunmuştu. Osman Paşa'nın denizde yüzerken bir direk parçasının başına çarptığını, kurtulanlardan biri gördüğünü İstanbul'a avdetinde söylemiştir. Bu darbenin ölümüne intaç ettiği anlaşılan paşanın cesedini bulmak için sakafanderleriyle dalgıçlar kullanıldı; fakat ancak üniformasının setresi bulundu. Ohshima müdürü yardım komitesi namına şu ilânı neşretti:

(Fahametlû Prens Osman Paşa'nın cesedini bulana mükâfat olarak bir to - 20 litre - sake verilecektir. Alâmetleri şudur: "35 yaşlarında; boyu 6 kadem; şişmanca, bıyıklı, sağ elinin parmağında bir yüzük."

Felâketin büyüklüğü karşısında Japon memuru Osman Paşa'nın prenslikle alâkası olmadığını tahkike vakit bulamamıştı. Kendi arzularıyla her işi bırakan Japon köylüleri yemiyor, içmiyor, uyumuyor, araştırmalarda devam ediyorlardı. Japonların mevcudunu 650 olarak gösterdikleri Ertuğrul fırkateyninden ancak 69 kişi kurtulmuş olmasına ve 13 kişi de koleradan ölmüş

bulunduğuna göre Ertuğrul ile beraber nüfus zayıyatının miktarı 568'e baliğ olmuştur.

Japonlar ilk beş gün ve beş gecede denizden 121 ceset çıkarmış, ikinci beş günde 30 ceset daha bulmuş, devam eden araştırma neticesinde boğulup ölenlerden iki yüz altmışının çoğu çürümüş ve korkunç şekil almış tam cesedlerini veya parçalanmış âzasını karaya almış idiler.

Ertuğrul gemisine aid teçhizat ve eşyanın da denizden çıkarılmasına hakiki gayretler sarfolunuyordu. Büyük dalgaların sahile doğru hücum ile önlerine ne rasgelirse sürüyüp attıkları bugünlerde bu küçük ve fakir Japon adası ahalisinin fedakârlıkları ve denizle mücadelede gösterdikleri cesaret Türklerin hiç unutamıyacağı insaniyet eserleridir.

Hiyogoda bulunan Alman harp gemisi Wolf, mutasarrıflıktan gönderilen bir memuru hamilen eylülün yirminci günü Ohshima limanına geldi. Burada bulunan mutasarrıf ile müzakeret neticesinde Türk zabitleriyle gemicilerinden altmış beşini Kobe'ye nakletti. Ohshima adasında birbirini müteakip denizden çıkarılmakta olan cesetleri fark ve temyiz etmek, techiz, tekfin, tedfin işleriyle uğraşmak üzere kazazedelerden yalnız imam hafız Ali Efendi ile Hayri isminde bir nefer kaldı.

Kobe'ye nakledilenler iptida orada hastaneye kalbedilen bir mabede yerleştirildiler. Japon Harbiye Nezareti kazayı haber alınca Yaeyama harp gemisini Ohshima'ya gönderdi. Bu gemi ayın yirmi birinci günü Ohshima'ya geldi. Bu geminin zabitleri ve mürettebatı karaya çıktıkları akşam şiddetli bir fırtına kopmuştu. Japon köylüleri fenerlerle bu gemicilere delâlet ve muavenette bulundular.

Ohshima'da cesedlerin defni için lâzım gelen tertibat alınmıştı. Fenerin doğu tarafında ve 200 metre cenubunda 100 metre murabbında bir düzlük vardır. Cesetler denizden çıkarıldık-

ça tabutlara konularak dikkat ve itina ile bu meydanda iki kadem derinliğinde kazılan mezarlara defnediliyor, üzerleri toprakla kapanıp tahkim ediliyordu. (7)

Evvelce başka bir noktaya gömülmüş olan dört ceset de buraya nakledilmişti. Bu işle yüz Japon amelesi uğraşıyordu. Bu kabristan denizden kolaylıkla farkedilecek bir mevkidedir. Amir al Osman Paşa namına ayrıca bir kabir yapılarak sol tarafına geminin süvarisi kaymakam Ali ve doktoru miralay Hüsnü Beyler defnedilmiş, zabıtlarin kabirleri üzerine tahta lâvhalar dikilmiş, bu lâvhalara isimleri rütbeleri yazılmıştır.

Yeayama beylik gemisinin muvasalatı üzerine yapılan cenaze âyinine geminin kaptanı, zabıtları, mürettebatı ihtiramen saf bağlayıp durdular. Japon gemisi bu işler için burada kalmış olan imam efendi ile nefer Hayri'yi 22 Eylül 1890'da Kobe'ye götürdü. İkisine de elbise verildi. Eylülün yirmi dördünde bunlar da arkadaşlarına iltihak ettiler.

Bundan sonra çıkan cesetler gene bu meydanlığa gömülmüştür. Bunlar o derecede çürüyüp dağılmış bir halde bulunuyordu ki karaya alınmaları pek güç oluyordu. .

Felâketin vukuu haberi Tokyo şehrinde umumî bir matem gibi karşılandı. Pek ziyade müteessir olan İmparator Motsohite saray teşrifat müdürü ve saray doktorunu Kobe'ye göndermekle kalmayarak Japon Kırmızı Haç Cemiyetince yaralıların tedavisine bakılmasını da emretti. İmparatoriçe sağ kalanlara birer fanila gömlek ve elbise hediye ettiği gibi on üç hastabakıcıyı yaralılara memur etti.

“Vade” karantina tahaffuzhanesi kazazedelere hastane itti haz olundu. Kırmızı haç cemiyetinden gönderilen doktorlar ve cerrahlar tarafından burada lâzım gelenlere ameliyat yapılıyor ve tedaviye pek büyük dikkatler sarfolunuyordu.

(7) Japon mutasarrıfın 22 Eylül 1890 tarihli raporu.

15 - Kurtulan 69 felâketzedenin Japon gemisiyle İstanbul'a getirilmesi...

Yaralılar kazânın vuku bulduğu eylülün on altısından yirmi birine kadar beş gün zarurî olarak tedavisiz kalmış oldukları için yaraları kabuklanmış, cerehat toplamıştı. Bunlardan kimisinin kaburgası çatlamış, kemikleri, oylukları, dizleri, ayakları, kırılmış, kimisinin kalçası ezilmiş, elleri, göğüsleri, oylukları berelenmişti. Kobe'ye geldikleri vakit yaraların acılarından pek ziyade ıztırap çekiyorlardı. Fakat yapılan ameliyat ve tedavide sarfolunan dikkatler ile en ağır yaralar bile az vakitte iyileşmeğe yüz tuttu.

Hastalara Avrupa usulünde çorba veriliyordu. Kazazedelerin ve yaralıların iâşe ve tedavisi işlerinde Kobe'de bulunan ve biraz Türkçe bilen Lâvi isminde bir Romanyalı tercümanlıkta kullanılıyordu. 69 Türk, haklarında edilen bu itinalardan pek mütehasis ve minnettar kaldıklarını her vesilede gösteriyorlardı. Bunlar Kobe'de tedavi ve istirahat için lüzumu kadar kaldılar.

Evvelce müşfikane bir his ile imparator Tokyo'ya nakillerini istemişti. Fakat ağır yaralılar için iyi olamayacağı anlaşıncıca sonra bundan vazgeçilmişti. Japon hükûmeti Ertuğrulun ne suret ve sebeple battığını, kurtulanların isimleriyle sıhî vaziyetlerini gösteren bir cetveli İstanbul'a Hariciye Nâzırı Said Paşa'ya gönderdi. Said Paşa'dan da bir teşekkür cevabı aldı.

Yalnız ikisi ciğer hastalığına müptelâ olan yaralıların memleketlerine avdetlerinde artık tıbbî mahzur kalmadığı anlaşılmaları üzerine imparator bu işe Kongo ve Hici harp gemilerini tahsis etti. Bu iki geminin süvarileri Japon imparatorunun Osmanlı padişahına gönderdiği name ile hediyeleri de İstanbul'a götüreceklerdi. 69 Türk kazazedesi Kobe'de bu gemilere bindirildi. Hiogo mutasarrıfı bunlara yeni elbiseler yaptırıp giydirdi.

Japon Kırmızı haç cemiyeti tarafından tedarik olunan hediyelerle Osmanlı hükûmetinin gönderdiği harçlık kazazedelere

tevzi olundu. Kazazedelerin vatana müteveccihen yolculuğu 1890 Teşrinievvelinin on birinde başladı. İki Japon gemisi 18 Kânunuevvel 1890 tarihinde Beşike limanında demirlediler.

Felâket haberi üzerine pek tabîî olarak İstanbul'u derin bir yeis kaplamıştı. Ertuğrul'un battığı hakkında Japonya'dan gönderilen ilk telgrafı alınca Abdülhamid Bahriye Nâzırı Hasan Paşa'yı çağırdı:

– Japonya'daki felâketten haberin var mı? diye sordu. Hasan Paşa da telgrafla müellim haberi almıştı.

– Haber aldım. Bir takım bedhahların şom ağızlarından oldu. Cevabını verdi. Abdülhamid paşanın bu cevabını gidiş müdürü Hacı Mahmud Efendi gibi mahremlerine anlattı.

Komodor Mehmed Paşa'yı da çağırarak dert yandı. Felâketten haberdar olmuş olan Mehmed Paşa padişaha:

– Benim nefesim buradan Japonya'ya kadar gider, tesir eder mi? Gemi çürüklüğünden dağılmıştır! dedi.

Bahriye Nâzırı Hasan Paşa Japon gemilerini ve kazazedeleri karşılamak için Beşike limanına tersaneden bir gemi göndermişti. Bu geminin süvarisi aldığı emre imtisalen Japon gemilerinin süvarilerinden kazazedelerin kendisine Beşike'de teslim edilmelerini istedi.

Japonlar da imparatorlarından aldıkları emre binaen kazazedeleri ancak İstanbul'da padişaha teslim edebileceklerini katıyen bildirdiler; Japon gemileri İzmir'e hareket etti; süvarileri İzmir limanında padişahın kararına intizar ettiler. Boğazlar muahedesi Osmanlı padişahının hususî müsaadesi olmadan ecnebi harp gemilerinin Boğazdan geçmesine müsaide değildi. Bu fevkalâde vaziyette Abdülhamid müsaadeyi verdi.

Japon gemileri Çanakkale'ye geldiler ve orada Beşike'de kendilerini istikbal eden gemiyi buldular; bunun kılâvuzuyla 1891 Kanunusanisinin ikinci günü [2 Ocak 1891] İstanbul lima-

nına girdiler. Bu suretle Ertuğrul'un 328 günde katettiği mesafeyi 83 günde almış oldular.

Abdülhamid Japon misafirlerine Dolmabahçe sarayını tahsis etti. Bunlara gece gündüz ziyafetler verdi. İki süvariye ikinci Mecidî nişanlarıyla ve armalı murassa altın birer sigara kutusuyla taltif etti. Kazazede zabıtlara kıymetli birer altın saatle beşer yüz altın, mürettebata yirmişer lira kıymetinde birer altın saatle kemerler içinde seksener altın dağıtıldı.

Abdülhamid Komodor Mehmed Paşa'ya da beş yüz altın ihsan gönderdi. Fakat bu defa bu ihsan hakkı sükûte pek benziyordu. Japonlar İstanbul'da kırk gün kaldılar. Her tarafı gezdiler; sonra memleketlerine döndüler.

Osmanlı hükûmeti kazazedeleri kurtarmak için tehlikeleri hiçe sayan, en büyük zahmetlere katlanan Ohshima köyü halkına mükâfaten 3.000 yen -7750 altın frank- gönderdi. Japon hükûmeti bu parayı köylüler arasında tevzi ettirmeyerek köyün umumî ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere köy sandığına tevdi etti.

Japon gemileri daha İstanbul limanında iken Jiji Şimpo Japon gazetesi muharriri bay Noda, Ertuğrul faciasında ölenlerin aileleri için gazetesi vasıtasıyla toplanılmış ianeyi İstanbul'a getirmişti. 1891 mayısında bay Yamada da gene bu aileler için Japonya'nın payitahtı Tokyo'dan ayrıca cemedilen ianeleri getirdi.

Abdülhamid bay Yamada'yı hususî surette üç defa huzuruna kabul etti ve bay Noda ile birlikte beş Türk zabıtine Japon dilini öğretmek üzere İstanbul'da kalmalarını teklif etti. İkisi de bu teklifi kabul ettiler (bay Yamada Türkiye'de 18 sene kalmıştır.) Beş kişiden mürekkep bir Japon heyeti Ertuğrul'un kayalıklar arasındaki, denizin dibindeki enkazını ve techizatını bulup çıkarmak için yüzlerce köylüyü teşvik ve sevk eylemişti.

Japonların bu gayret ve himmeti de boşa gitmedi. Neticede 18 muhtelif top, 7 Nordenfeld rovelver topu, iki torpil kovanı, 182

tüfek, 24 tabanca, 61 kılıç, 71 süngü ile birçok nişanlar, birçok para, yüzlerce parça muhtelif eşya elde edildi. Hepsi evvelâ Yokohama'ya, oradan da bir Fransız vapuruyla İstanbul'a gönderildi.

Japonya'da Ertuğrul şehitliği...

Ertuğrul felâketinde ölenlerin hatırasını anmak için Japonya'da toplanılan ianelerle 1890 Şubatında Kasinozaki fenerine yakın düzlük ve çimenlikte, 260 Türk'ün medfeninde, üç metre yüksekliğinde ve bir metre genişliğinde bir âbide dikildi. Üzerine Japon diliyle sadece ve kısaca:

Batan Türklerin âbidesidir.

İbaresî yazıldı. Bu âbidenin yanına denize doğru bir noktaya Osman Paşa namına ayrıca yapılmış olan kabirden maada bu iki âbideyi vücuda getirmeğe çalışanların adları yazılı bir sütun daha konuldu. Bu çimenlik üç taraftan duvarla sarıldı

Japonlar'ın müracaatı üzerine Ertuğrul'un fotoğraf memuru mühendis Haydar Bey sülüs yazısıyla ve eski arap harfleriyle bir (Osman Paşa) lâvhayı yazdı. Japonlar bu lâvhayı Osman Paşa namına yapılan kabrin üstüne astılar.

Âbide için yapılan masarifi kâmilten Japonya imparatoru kendi hazinesinden tesviye etti. Ohshima adası ahalisi hâla bu âbidelere baktıkça 45 sene evvelki [tabiiki tefrikanın yazılış tarihinden 45 sene önce] korkunç hadisenin hatırası ve yadı ile heyecana gelirler; bunları daima iyi bir halde muhafazaya itina gösterirler. Burada gömülü olanların istirahatı ruhları için her on senede bir mahsusan bir âyin de yaparlar.

Bu felâket bahsini, İstanbul gazetelerinde irade ile neşrolunan resmî bir tebliği biraz teşrih ederek kapayacağım.

16 - Yıldız Sarayı'nın resmî tebliğine göre Ertuğrul faciasının sebepleri...

Saray beş yüzden fazla Türk ailesinin matemi ile neticeleyen bu pek acıklı macera yüzünden halk arasında heyecana meydan vermemek istiyordu. Sebebiyet verilen felâketin için için uyandırdığı ızdırıp ve korku kalpleri kemiriyordu. Bu sebeple idi ki sağ kalıp İstanbul'a dönen zabitler bir derece terfi edilmekle beraber kendilerine beşinci rütbeden birer Mecidî nişanı, efrada da gümüş imtiyaz madalyaları verildi.

Kazazedelere kendilerine vaki olacak suallere yalnız kısaca “büyük bir tayfun çıktı; bundan battık” demekle iktifa etmeleri için hususî tembihlerde bulunulmuştu. Süleyman Nutki Bey'in eserinde bildirdiğine göre Ertuğrul'un batışı hakkında bir de resmî tahkikata tevessül edilmişti.

Benim aldığım hususî malûmata göre, geminin yanlış seyrir ve hareket ettirildiğini gösteren bir de harita tanzim ettirilmişti. Tevessül edilen tahkikat rivayete göre şu suretle idare olunmuştur:

“Kurtulanlardan bir iki kişi tehditlerle ve mükâfatlar vadiyle ikna edilebilirdi. Bunlara, gemi denize mukavemetsizlikten değil, seyr ü sefer hesaplarının yanlış yapılmasından ve kumandan ile zabitlerin cehilleri yüzünden Ohshima feneri kayalıklarına gitti” dedirtildi.

Böylece halk arasında “kabahat geminin çürüklüğünde değil, onu idare edenlerdedir, gemi yanlış hesap ile tehlikeli bir yol takip edildiği için battı” kanaati hasıl edilmek istenilmiş demek oluyordu.

Süleyman Nutki Bey eserinde bu tahkikat evrakının Yıldız'dan Bâb-ı Âliye nakledilen evrak meyanında yanmış olduğunu haber aldığını beyan eylemektedir. Bu evrak meydana çık-

mış olsaydı tahkikatın hakikî şekli de anlaşılırdı.

Kurtulup İstanbul'a gelenlerden bir ikisinin şifahî takrirlerini dinlemiş olan bazı zevatın bana söylediklerine göre: "Japonlar gemi kumanda heyetine tayfun fırtınaları mevsimi geldiği için yola çıkılmamasını ihtar eylemişken bu ihtara nasılsa ve ne sebebe müstenid ise kulak asılmamış, geminin hareketi tehir edilmemiştir. Gerek Japonlarca neşredilmiş muhtırada, gerek Bahriye Fen Komisyonu âzasından Süleyman Nutki Bey'in eserine aldığı Japon resmî muhaberelerinde ve kurtulanlardan yaptığı tahkikatta böyle bir ihtar vaki olmuş bulunduğuna dair hiç bir kayıt ve ima yoktur.

Ancak bu şayia Ertuğrul faciasını tahattur edenler arasında bugün hemen umumiyetle tekrar edilmektedir. Japon sularında tayfun mevsimi gelip böyle bir ihtar da hakikaten vaki ise Ertuğrul kumanda heyetinin kendilerini en büyük bir tehlikeye atmağı bile bile göze almış olmaları ve canlarına zerre kadar kıymet vermemeleri lâzım gelir. Bunu akıl ve muhakeme nasıl kabul edebilir?

Osman Paşa böyle bir ihtardan sonra da "ne olursa olsun!" demiş olsa bile geminin süvari ve kaptanları buna nasıl muvafakat eylemişlerdir? Bu takdirde kumandan Osman Paşa'nın gemi erkânıyla hiç istişare etmeyerek kuru ve katî bir hareket emri verdiğini ve askerî disipline riayetden onlardan yalnız emrinin yerine getirilmesini istediğini arz etmek icapeder ki böyle bir can pazarında ve en büyük mesuliyetli bir işte Osman Paşa'nın bu yolda hareket etmiş bulunmasına ihtimal verilemez.

Ertuğrul'un kumandanı ve zabitleri cahil idiyseler devletin bir harp gemisini ve içinde altı yüzden fazla insanın hayatını böyle cahillerin ellerine teslim etmek ne demekti? Bu "cahilleri" seçen ve gemiye memur eden kimdi? "Cahil" oldukları bilinen adamların seyr ü sefer hesaplarını da yanlış yapabilecekleri merkezce düşünüldü mü? Yokohama'dan hareket zamanı ve takip

edilecek yol değiştirilmek lâzım geliyor idiyse gemi kumandasıyla muhabere edilerek kendisine muktazi talimat verildi mi?

Buna dair hiç bir kayıt ve malûmat göremedik.

Zaten meselenin bu ciheti fazlasıyla tâmike [derinlemesine inceleme] hacet bırakmıyacak kadar açıktır: Her müşkili “irade-i seniyeler” hallediveriyordu! Avdet için de irade sadır olmuştu; anlaşılıyor ki Osman Paşa kolera korkusuyla bu emri icrada acelecilik[istical] göstermiştir. Son günlerde Ertuğrul kazazedelerinden sağ kalanlardan mühendis Haydar Bey’le görüşmeğe muvaffak oldum. Haydar Bey bana bu acelecilik hakkında şu malûmatı vermiştir:

“Elimizde Seylin Dayrekşin” denilen bir risale vardı ki havayı, fırtınaları, akıntıları tafsilâtıyla gösterir. Elde böyle bir rehber olduktan sonra artık zamanları malûm fırtınaların ne vakit çıkacağını anlamak o kadar güç bir şey olamaz. Bir de her limanda rasathanelerce öğle zamanında fırtınalara dair gemilere ayrıca ilânlar dağıtılıyordu. Bu ilânlarda çıkan fırtınanın sahası, seyrindeki sürat, rüzgarın istikameti gösterilirdi. Zuhurat kabinden fırtınalar artık talie [şansa] bağlı kalır. Bizim hareket zamanımızda bize fırtına çıkacağına dair hiç bir taraftan bir ihbar vaki olmamıştır. Avdet zamanı gelmişti. Hareket ettik”.

Bugün sağ olan bu şahidin ifadesi de “tayfun fırtınası Osman Paşa’ya ihbar edilmişken o bu haberi mühimsemedi” rivayetini ve ittihamının asılsızlığını gösterneğe kifayet eder sanırım.

Abdülhamid felâketzedeler hakkında duyduğu şefkât ve merhamet eserini ailelerine mükâfat şeklinde maddeten göstermek, Ertuğrul’un ölen ümerasıyla zabitlerinin ve mürettebatının rütbelerine göre ailelerini terfi etmek istedi. Bunlara adiyen tahsis olunacak maaşlara birer misli zammı irade etti; bu aileler için bahriyeliler arasında iane toplanmasına müsaadede bulundu.

Bu "lütuf ve müsaade" gazetelere verilen resmî bir tebliğ-de ilân olundu. Fakat bu tebliğin en mühim ve enteresan noktası bu değildir, facianın hudusu sebeplerini tasvir tarzıdır. 25 Eylül 1890 (10 Safer 1308) - Felâketten 9 gün sonra!- tarihli olan bu vesikada Abdülhamid'in ömür ve afixetinin devamına duadan sonra deniliyor ki:

"Padişahın denizlerde şevket ve satveti artırmak yolunda sarfeylediği gayretin en açık eserlerinden olmak, şimdiye kadar misli geçmediği halde Türk sancağını Japonya suları gibi uzak denizlerde temevvüç ettirmek[dalgalandırmak],bahriye mektebinden çıkan efendilere rüsuğ ve meharek kazandırmak için 1305 Temmuz iptidalarında Ertuğrul Fırkateyni Japonya'ya gönderilmişti. Padişah tarafından Japonya hükümdarına ihda edilen İmtiyaz nişanını hamilen Osman Paşa bu geminin kumandanlığına tayin olunmuştu.

Fırkateynin techizat ve tertibatı, gerek mühimmat ve levazumatı, dedi-kodu neşreden bedhahları bihakkın mahşup eyleyecek bir mükemmeliyet halindeydi. (!)

Yalnız Süveyş kanalında kılavuz idaresinde bulunduğunda bodoslaması kazaya uğramış, gemi bir ay kadar Süveyş'teki havuzun boşalmasını beklemişti. Sonra sekiz, on gün içinde lâzım gelen tamiratı icra edildi. Zaten her türlü muhatara ve tehlikeden âri idi. Metanet ve resaneti en usta İngiliz mühendislerinden bir çokları tarafından tasdik edildi de sonra yoluna devam etti.

Bedhâhane garazlar saikasıyla neşredilen nice eracıfe rağmen gemi yol alarak Hindistan sahilleriyle daha ileride birçok limanlara uğradı. Bu ziyaretlerin şan ve şeref kazandırmak itibarıyla büyük tesiri görüldü. Nihayet padişahın taliinin yerliği eseri olmak üzere fırkateyn Japonya'ya vardı.

Osman Paşa Mikado ile mülakat ve nişanı teslim etti. Fırkateynin gönderilmesinden matlûp olan netice alınınca avdet zamanı geldi. Dünyada bütün ahval ve harekât Âllah'ın desti

meşîyyetine mühâvveldir. Ahkemü' l-hakiminin takdiri değişmez. Fırkateyn efrenci eylülün on beşinci günü öğleden evvel on bir saat elli dakikada Kobi (tebliğde Kopf) isimli mahalle mütevec-cihen hareket etmişti.

Ağyarın her cihetle isabeti aynını celbetmiş olan Ertuğ-rul' un eylülün on dokuzuncu cuma gecesi (Japonların muhtıra-sı felâketin eylülün on altıncı günü akşamı vaki olduğunu resmî rapor suretleriyle pek açık olarak göstermektedir.) Rüzgarın şiddetinde Ohshima adası önünde kaya üzerine düşüp battığı Japonya Bahriye Nezareti tarafından telgrafla bildirildi. Dün sabahki bir telgrafnamede de fırkateynin uğradığı fırtınanın tayfun olduğu gösterilmiştir. Deniz tehlikelerinin en büyüğü olan bu tayfundan kurtulmak pek müşkildir. Ertuğrul' un kaya üzerine tesadüf edinceye kadar mukavemeti gene teknece meta-netini teyid eden hallerdendir. Bu müellim netice Allah' ın hü-küm ve takdiri ile zuhura gelmiştir."

Ertuğrul'un Japonya'ya varması eğer hünkârın talii eseri idiye avdetindeki şeamet kime aittir? Felâketi bir taraftan mü-tevekkilâne Allah' ın hükmü takdirine bağliyan, diğer taraftan da halk arasında malûm zehapları beslemek istercesine mahsusan "göze geldiğini" zikretmeyi unutmayan bu vesikadaki sözlere dikkat edilince, Ertuğrul gibi köhne bir gemiyi uzak ve büyük denizlere salmakta edilen hatanın örtülmek istenildiği anlaşıl-makta hiç güçlük çekilmez.

Ölümler söylemez denir! Fakat Ertuğrul'un ölümleri Abdül-hamid devrinde dirilerin söyleyemedikleri çok şeyleri tarihe ebediyen söyleyeceklerdir!? Hem son derece acı bir ifade ile...

17 - Ertuğrul faciasından kurtulan Binbaşı Haydar Bey'in anlattıkları: Facianın gerçek yüzü...

Tefrikalarımı okuyan ve hakikatin meydana çıkması için alâka gösteren denizciliğe mensup birkaç zat Ertuğrul faciasında sağ kalıp Üsküdü' de oturduğunu bildikleri bahriye binbaşılığından mütekaid Haydar Bey'in adresini nihayet öğrendiler ve bana göndermek lütfunda bulundular. Ben de gidip kendisi ile uzun uzun görüştüm.

Bu zattan altığımız izahat bize bu facia hakkında diğer membalardan öğrenemediğimiz bazı safhaları açtığı gibi yazdıklarımızın arasında pek cüz'î bazı noktaların da tadili icap ettiğini gösterdi; bir de bu esnada kendisinin ölümden nasıl harika denebilecek surette kurtulduğunu anlamış olduk.

Bay Haydar'ın kurtuluşuna dair beyanatı diğer kurtulanların denizle nasıl mücadele etmiş olduklarını herkesin gözleri önüne serecektir. Ben buraya bu eski bahriye zabitanın ifadelelerinden yalnız tefrikalarındaki malûmatı ikmal veya tadil eden kısımları alacağım.

Sözü bay Haydar'a bırakıyorum:

"[Abdülhamid harp gemilerinden birini Japonya'ya göndermek emeline düşünce bunun adı Osmanlı hanedanına mensup "Ertuğrul" olmasını münasip görmüştü. Bahriye mektebinden çıktıktan sonra ataşenaval olarak İngiltere'ye giden Osman Emin Bey orada denizcilik tahsilini de ikmal etmişti.

Bahriye Nâzırı Bozcaadalı Hasan Paşa'ya damat olup miralaylığa kadar terfi eden Osman Bey bu sırada ailevî bazı sebeplerle İstanbul'dan uzaklaşmak istiyordu. Bunun için Ertuğrul kumandanlığına kendisi talip olmuş, kayın pederi de bunu terviç etmişti.

Komodor Mehmet Paşa Ertuğrul'un çürüklüğünü iddia edince Nazır Hasan Paşa gemiyi teknik itibarıyla imalât reisi Hüsnü ve makine itibarıyla fabrikalar müdürü Âdil Paşalar riyasetlerinde heyetlere ve kazancı başı Sivaslı Osman Paşa'ya muayene ettirmişti.

Bu Sivaslı Osman Paşa sivil paşa idi. Tersaneye evvelâ amelelikle girmiş, pek açık gözlü olduğu için sonra müteahhidliğe girişmiş, tamirat işlerini üstüne almış, nihayet paşalıkla kazancıbaşı ünvanını kazanmıştı. Bunlar Ertuğrul için sağlam raporunu verdiler.

Geminin makinelerinden ve teknesinden maada her şeyi hakikaten mükemmel, levazımı boldu. Fakat teknesiyle makineleri:

– Biz gidemeyiz!... diye adeta feryad ediyorlardı!

Ben bahriye mektebinin 1305 mezunuyum. 1305'lilerden Ertuğrul'a alınan 4 kişi haricinde olmak üzere Osman Emin Bey fotoğraf memuru sıfatıyla ve doğrudan doğruya gemi mürettebatından olmak üzere beni de istedi. Komodor Mehmed Paşa da müsaade etti.

Ertuğrul'un kumandanı ile "vakanüvis" gibi bir sıfatla gemiye gelen sivil şair Ali Ruhi Bey de dahil olmak üzere bütün mürettebatı 610 kişiden mürekkepti. (Bay Haydar bu rakkamın katı olduğunu inançlıyor.)

Osman Paşa'nın Mikado'ya götürdüğü hediyeler arasında at yoktu. Nefis tütünler, musanna Hereke halıları, murassa çubuk takımları, sandık sandık birçok kıymetli eşya vardı.

İstanbul limanından hareket ettiğimiz ve Tophane hizasına kadar ilerleyip Kızkulesinden Marmara'ya açıldığımız sırada köprü üstü ve Sarayburnu görülecek şeydi! Halk buralara iğne atılsa yere düşmeyecek derecede yığılmıştı. Sandallar iki taraftan gemiyi teşyi ediyor, sahilten ahali uzun seyahat yolcularını alkışlıyor, sıhhat ve selâmetle gidip gelme temennilerinde bulunuyordu. Mutantan bir çıkış olmuştu bu!

Gemilerde altta omurga düz olur; havuzlarda kızaklarda gemilerin omurgası düz olduğuna göre tertip edilir. Ertuğrul'un ise omurgası eskiliğinden dolayı başı kıcı sarkmış, kavis haline gelmişti. Süveyş'te havuza girerken gemiye güvenilemediği için iptida "ağırlık vermesinler" diye toplar sahile çıkarılmıştı. Ertuğrul havuza girip kızağın üzerine alınarak suyun da çekilmesiyle geminin basmasından "eksantrikler" kırıldı. Bu hal görülünce havuza tekrar su verdiler; gemiyi dışarıya çektiler, geminin altının biçimini aldılar; kızakları bu biçime göre hazırladılar; sonra Ertuğrul tekrar havuza sokuldu.

Kırılan dümende kurt yenikleri vardı. Dümeni yapmak için İstanbul'dan mahsusan üç memur gönderildi. Süveyş'te zabıtlar iki fırka oldular: Bir kısmı yola devam etmek istemiyordu; hattâ bunlardan bazıları kaçmağı bile düşünüyordu. İçimizde hapsedilen olmadı. Yalnız kumandan Miralay Osman Bey hali İstanbul'a arzetti. Yola devam etmek istemeyenlerin muhafaza altında İstanbul'a gönderilmesine irade tebliğ edildi. Bunun sonucu ne olacağı malûm olduğundan muhalifler zarurî boyun büktüler. Ben de bunlar arasında idim.

Bu yüzden Süveyş'ten itibaren geminin bir kısım mürettebatında hoşnutsuzluk sürüp gitti; her fırsatta takaza eksik olmadı. Fakat hepsi bundan ibaret!

Bombay'da geminin grandı direği değiştirildi. Burada davetler o kadar çok oldu ki kumandan bey herkesi memnun edebilmek için her davete ancak bir zabıt gönderiyordu.

Taa Banares'ten Hint Müslümanları gemiyi görmek için Bombay'a geliyorlardı. Bir perşembe günü İngiliz polisinin mümanaatına rağmen gemiyi ziyaret edenlerin miktarı 1800 kadarı bulmuştu.

Ertesi cuma sabahı İngilizler bize:

– Artık kalkıp gidin! dediler, biz de hareket ettik. Peşimi-ze altı gemiden mürekkep bir İngiliz Filosu takıldı. Bu filo Ja-

ponya'ya kadar her linana bizden ya bir gün evvel ya bir gün sonra varmak üzere bizi daima takip etti.

Kolombo'da bir hadise oldu: Burası bir harp limanı mı yoksa açık bir liman mı sayıldığı bilinmiyordu. Sorulup anlaşılmak icap etti. (Bazı harp limanları topla selâmlanmaz.)

Bu yüzden kalenin selâmlanması gecikti. Bu hareket İngiliz gazeteleri için dedi-kodu zemini oldu.

– Osmanlı harp gemesinin cephanesi bile yok! dediler. Kolombo'nun harp limanı olmadığı anlaşılmaya şehir topla selâmlanmak suretiyle gemimizde cephane de tam olduğunu gösterdik.

Şair Ali Ruhi Bey pek şen bir gençti. Kolombo'da iken bir akşam yanındaki konyak şişesi düşerek kırılmış, konyak yere yayılmıştı da karşısında ağız şapırdatarak şiirler söylemişti!

Singapur'da gemide mühim denebilecek tamirat yapılmadı. Zaten tamir lâzım gelse bütün gemi tamir edilmeliydi! Bu limanda muvafık hava beklemek üzere dört buçuk ay kaldık! Kumandan Osman Bey burada liva oldu. Livalığın tevcihi kendisini Ertuğrul ile Japonya'ya gitmeye tergipten itirazlarda devam etmesinin önüne geçmek için olmalı idi! Osman Paşa ile beraber üçüncü ve dördüncü kaptanlar Fenerli Mehmet ve Ömer Beyler de binbaşılığa terfi ettiler.

Singapur'da tertip edilen bir kayık yarışında biz birinci geldik. Biz zaten arma sürat talimlerinde de hep birinci geliyorduk. Hattâ bir defasında “çabuk davranalım” derken gemiciler ipleri bağlamadan serenleri aşağı bırakmış, güverteye sapanan serenlere aşağıdan asker hücum etmiş, bunları kırarak yatırmış idiler de diğer gemilerce bu halin farkına varılmadığı için biz gene birinciliği kaybetmemiştik!

Burada bir cenaze merasimimiz olmuştu. Gemice ve yerli Müslümanlarca pek debdebeli bir cenaze merasimi yapıldı.

Bütün şehir yerinden oynamıştı. Neferin tabutu ipekli kumaşlarla sarılmıştı. Cenaze böyle alay ile nakledilerek Müslüman kabristanına defnedildi.

Singapur'da levazım müteahhidiniz Gacino isminde bir İtalyan'dı. Bu adam bir ara hastalanmış ve bizim geminin doktoru sol kolağası Yasef Efendi tarafından tedavi edilmişti. İngiliz gazeteleri, "Osmanlı gemisinde askere ekmek bile muntazam verilemiyor" diye yazmışlardı. Müteahhid Gacino buna kızdı. Bir gazeteye şu ilânı yazdırdı:

"Osmanlı gemicilerinin denize attıkları kırıntılar iki İngiliz gemisinin tayfalarını doyurmağa yetişir! Ekmekleri bu kadar boldur! Osmanlı gemisinin hiç bir şeyi de eksik değildir. Gemiciler ne alsalar parasını veriyorlar. Kimin alacağı var da onlardan alamamışsa gelsin birine on vereceğim!"

Rüzgarlar mevsimi değişince akıntılar içerisine girilmek üzere Singapur'dan hareket ettik. Saygon'da bir Çin filosuna rasgeldik. Filonun gemileri iyi idiyse de zabıt ve mürettebatın, hattâ Çin Bahriye Nâzırı dahi olan amiralin kıyafetleri gemicilikle yakışık alır şey değildi! Osman Paşa bu amiral ile görüşmüştü. Bu görüşme sonra işimize yaradı.

Foçeo'dan kömür almak lâzım gelmişti. Çinliler nehrin içine bizi sokmadılar. Benimle beraber iki zabıt bir kotraya binerek içeriye girdik. Çin mavnacıları Japon imparatoruna nişan götürdüğümüz için bize kömür taşımamağa karar vermişlerdi. Bizden evvel Foçeo'na gelmiş olan Çin amiralına müracaat edildi. Amiral emir verdiği halde mavnacılar gene dinlemediler. Amiral da kızdı. Orada yepyeni bir Çin gambotuna bize kömür taşıttı.

Yokohama'da iken İngiliz, Fransız, Hollanda, Rus gemileri tarafından beynelmilel bir kayık yarışı tertip edildi. Biz burada da birinci geldik; bunun şerefine bütün gemilerde Hamidiye marşı çalındı. İngiliz filosunun amiralı bir gün bizim kumandan Osman Paşa ile görüştü.

– Burada kolera başlıyor. Ben ilerideki adalara gidiyorum. Siz de uzaklaşın. Hastalık geçtikten sonra imparatora veda eder, memleketinize dönersiniz.

Dedi. Fakat Osman Paşa mütevekkilâne davranıp bu nasi-hatı tutmadı. İngiliz donanması gitti.

Üç, dört gün sonra dışarıdan bir nefer gemiye kolerayı ge-tirdi. Asya kolerası çok defa üç saatte insanı öldürüyor. Hepimiz dehşetli korktuk. Bu hastalığa âdeta alışmış gibi olan Japonları da bizim için telâş bürüdü. Bizi tahaffuzhaneye gönderdiler. Yo-kohama'ya uzak olmayan bu tahaffuzhanede mürettebatın an-cak yarısını gemide bıraktılar, askerin içeceği suya konyak dö-külüyor, elbiseler ütiden geçiriliyordu. Dışarıda bulunanlara da pek iyi bakılıyordu.

Japonların hakkımızda gösterdikleri itinaya doğrusu diye-cek yoktu. Japonlar telef olan on üç koleralımızı usulleri mucı-bince yakmak istediler. Osman Paşa cesetlerin bizim askerin gö-zü önünde yakılmamasını rica ettiği için Japonlar bunları civar-daki ıssız adaya götürüp orada yakıyorlardı. Kolera geçti. Biz tahaffuzhaneden bir daha Yokohama'ya dönmedik. Osman Paşa imparatora veda ettikten sonra buraya geldi. İstanbul'a müte-vecchiyen buradan hareket ettik.

Japonya'da aramızda bir tatsızlık olmadı. Yalnız biraz para sıkıntısı çekiyorduk. Böyle uzun bir sefere çıkacağımız ve yaban-cı bir memlekete gideceğimiz malûm iken hükûmet maaşlarımıza hiç bir zam yapmamıştı; fevkalâde olarak hiç bir tahsisat da almı-yorduk. Bir mülâzımın 237 buçuk kuruş maaşıyla buralarda nasıl geçineceği tasavvur olunsun! Tabî, masrafa para yetişmiyordu. Vakit ve hali yerinde olanlar İstanbul'dan para getiriyor, ihtiyaç içindeki arkadaşlarına mümkün mertebe yardım ediyorlardı.

Asıl memnun olmayan geminin ikinci süvarisi Binbaşı Nuri Bey idi. Hariçten gemiye getirilmiş olan süvari Ali Bey

müktedir bir zattı. Bahriye doktoru İbrahim Paşa'nın damadı olan süvari muavini Cemil Bey böyle gemilerde hizmet etmiş zabitlerden değildi. Geldiği vakit daha halatların bile isimlerini tamamıyla bilmiyordu. Bunların terfi suretiyle gemiye gelmeleri Nuri Bey'in canını sıkıyordu. Bunun için gemide kumanda heyetinde açıktan gayri memnun bir bu Nuri Bey vardı. Diğer memmun olmayanlar ise İstanbul'a varılınca fena bir âkibete uğramamak için ses çıkarmıyorlardı.

Her halde memnuniyetsizlik yüzünden Süveyş'ten sonra Ertuğrul'un bütün seferi esnasında mühim bir hadise çıkmamıştır. Hareketimiz iyi hava ile olmuştu. Fırtına gündüzden başladı. Akşama doğru şiddetlendi. Karanlık basınca büsbütün azdı. Biz Ohshima adasının önünde bulunduğu körfeze girip bu suretle fırtınadan sakınmak istiyorduk. En yakın emin yer burasıydı.

Fakat gemi yalpa ettikçe kalafat yerlerinden (armuzlarından) su etmeğe başladı. Açılan tahtaları kapamak için insanlık fevkinde gayretler sarfolunuyordu. Fakat muvaffak olamıyorduk. Su makine dairesine giriyordu. Gemi fırtına karşısında ancak bir buçuk, iki mil gidebiliyordu. Makinede istim ancak 3 libre tutuyordu.

Bu sırada Süveyş'te takılmış olan yeni dümen koptu. Bundan sonra fırtına Ertuğrul'u saman çöpü gibi istediği yere savurmaya başladı. Demir atmak istenildi, fakat suyun derinliği fazla idi. Daha sığ bir yere düşüp orada demir atmak ümid edilirken buña meydan kalmadı. Gemi ortasından tam kazanın altından kayalara çarptı. Bu çarpmalar bir kaç defa daha tekerrür etti.

18 - Gemi kumandanı Osman Paşa'nın başı gövdesinden kopmuştu...

Gemi kayalara çarpınca gemiciler filikalara ve direklere hücum ettiler. Direkler ve küpeşteler kırıldı. Filikaların bazılarında falaka - zincirler - kesildi. Bu zincirler kırbaç gibi vurdukları gemicileri telef ediyordu. Ben bu anda kış tarafında idim. Kasara -*kış kamaranın üstü*- üstüne çıktım. Üçüncü çarpışta geminin baş tarafı ayrıldı, gitti.

Ben daha kasara üstünde iken mineza direği kırılmış, kışa doğru güverteye yatmıştı. Can kurtarmak için emekleye, emekleye mizenaya gittim. Direğin üstünde kalabalık vardı. Direğin gortacasına kadar geldim. Orada bir yer tutmak istedim ve tuttum.

Geminin kış tarafı da birkaç parçaya ayrıldı. Deniz silkin-ti ile üstümüzden geçiyordu. Büyük bir dalga mizena direğine tutunmuş olanlardan bir çoğunu aldı, götürdü. Direkte beş kişi kaldık. Direğin çarmıhları daha kopmamıştı. Biz de demir atmış bir sandal gibi sallanıyorduk.

Biraz evvel mahşer gibi bir hal alan denizde Allah, Allah! ve elân denizde "Allah, Allah!" ve "can kurtaran yok mu?" gibi sesler, iniltiler semalara yükseliyordu. Şimdi artık sesler azalmağa başlamıştı.

Bir defa daha silkinti ile bizim direğin halatları kesildi. Mizena yaydan ok çıkar gibi süratle ileri gidiyordu. Bizi nereye sürüklüyordu? Burasını bilmiyorduk. Cenup rüzgarının kabarttığı dalgaların sevkine tabi idik. Böyle hayli gittikten sonra direk bir şeye çarptı, durdu. Uzakta fenerin ziyasını kaybetmemiştik.

Gemi parçalandıkça enkazı da bizden tarafa geliyordu. Artık sallanıp duran mizena direğinden ümidim kalmamıştı. Yanımdan gelen bir direğe kendimi aktarma ettim. Bu direkte daha üç kişi vardı: Ateşçi nefer Tevfik, topçu çavuşu İsmail ile kumandan Osman Paşa.

Bu ağaç üstünde biraz gittik. Bizi diğer enkaz takip ediyordu. Üzerimize bir ağacın amuden [dikey olarak] geldiğini gördük. Bizim direğin üstünden geçeceği muhakkaktı. Tam Osman Paşa'nın bulunduğu noktanın hizasından ilerliyordu. Ben Paşaya biraz bizim tarafa doğru gelmesi için bağırdım. Fakat vakit kalmadı; ağaç geldi, geçti.

Biz kendi ağacımıza sarılı duruyorduk. Seslendik. Ben Tevfik ile İsmail'in, onlar da benim seslerimizi duyduk. Tevfik, direğimizin üstünden paşanın cesedini kafasız gördüğünü söyledi. Geçen direk paşanın başını giyotin gibi kesip götürmüş. Ceset denize bırakıldı. Hafifleyen direk ile epey zaman gittik. Nihayet bu direk de bir yere saplandı. Geminin iç kasarasını deniz sökmüş, üstümüze doğru geliyordu. Ona geçtim. Tevfik ve İsmail de benim gibi yapmışlar.

Etrafta duyulan feryatlar gittikçe azalıp kesilmeye başladı. Biz kasarada iken müzika zabiti İsmail Efendi'nin sesini aldım. "Allah, Allah!" diye bağıırıyordu.

– Gök gürlemeden Allah, Allah demezsin! diye seslenmekten kendimi alamadım.

Nihayet kasara parçalandı. Üç arkadaş ayrıldık. Ben birkaç ağaç daha değiştirdim. Bir iki defa deniz beni alta aldı; fakat her defasında gayret ederek ağaç üstüne çıkmağa muvaffak oldum. Artık fenerin zıllı dairesine girmiştim. Rüzgâr yetişmiyormuş gibi yağmur da yağıyordu. Fakat ilk anda mizena direğinde yer tutunca kalbimde kurtulacağıma dair kuvvetli bir itikad hasıl olmuştu. Hep bu iman ile gayretimi artırıyordum. Bir direğin üstüne hamle ederken kasığımdan hafifçe yaralandım.

Bu direk ile hayli yol aldım. Etraftaki insan sesleri kesilmişti. Beni götüren ağaç bir yere geldi takıldı. Denizde sallanıyordum. Direğin üstünden biraz ilerledim. Önümde bir yığın başka ağaca tesadüf ettim. Bu ağaçlar âdeta bir sal teşkil etmiş-

lerdi. Bunu elimle yoklaya, yoklaya anladım. Ben bu sala geçince sallantı azaldı. Salda boşluklar vardı. Bu boşlukların birinde aralıktan denize düşerken önümdeki bir ağacı iyice yakaladım. Arkamdaki diğer ağaç göğsümü sıkıyordu. Takatım tükeniyordu. Artık son dakikamın geldiğini sandım; kelime-i şهادet getirdim. Fakat arkamdaki ağacın tazyikinin artmadığını görünce bir hamle daha yaparak ağacın üstüne çıkabildim.

İlerledikçe sallantı azalıyordu. Nihayet rüzgâr arasında bir insan sesini duydum:

“– Bu tarafa gelin!” diye bağıırıyordu. Ben bütün felâket esnasında hiç kendimi kaybetmemiştim. Bu ses de bana kurtulacağıma dair bir tebşir gibi geldi.

Deniz bizi zaten o ses tarafına doğru sevk ediyordu. Giderken elime yumuşak bir şey değdi. Bir asker kaputu olduğunu hissettim. Elimle yoklarken bir inilti duydum.

– Adam mısın?

– Evet! Askerim. Veli.

– Ne yapıyorsun? Halin ne?

– Kaput başımdan döndü. Şunu başımdan at!

Kaputu zavallının başından açtım. Kolu ile direğe asılmış olan Veli:

– Aman! Bana yardım et. Beni direk üstüne çıkar! diye yalvarıyordu. Zar, zor dizlerim üstüne gelerek bulunduğu boşluktan direk üstüne çıkması için Veli’ye yardım ettim. Artık beraber gidiyorduk.

– Bu tarafa! bu tarafa diye bağırılmakta devam eden başka bir sese yaklaşıyorduk. Sallantı kesildi. Düz bir yere çıkmış gibiydik! Veli arkamdan geliyordu. Sonra karanlıkta onu kaybettim. Ben sese doğru gidiyordum.

Bizim iğreti sala saplanmış bir direkte geminin kâtibi Mustafa Efendi bulunuyormuş. Sesle anlaştık; bacağı kırılmış. Bana:

– Aman benden ayrılma. Beni bırakma! diye yalvarıyordu. Elimde miydi? Biraz zaman beraberce gittik. Sonra ondan da ayrı düştüm.

Denizde sürüklene sürüklene bir sese doğru yaklaşıyordum. Nasıl olduğunu anlayamadığım, tahattur edemediğim bir surette kendimi bir kaya üstünde buldum. Belime kadar su içinde idim. İptida buradan beni deniz alır diye korktum. Fakat dalga kesilmişti. Acaba bir nehir ağzına mı düşmüştüm? Suyu ağzıma aldım. Tuzluydu. Yağmur suyuna ellerimi tuttum ve bu tatlı sudan biraz içtim.

Sabah olmağa, hava açılmağa başladı. Bana yakın yerde kimseler görünmüyordu. Şimdi kayalar üstünde hayal meyal birkaç gölge seçiliyordu. Biraz daha aydınlık olunca bulunduğum noktada dalga olmayışının sebebini anladım: Geminin enkazı cenup rüzgârıyla karaya doğru sürüklenirken birçoğu çivilerle birbirine bağlanmış, büyük bir sal halinde benim tarafıma doğru denizin yüzünü örtmüş, âdeta bir dalgakıran gibi bir hal almış. Bulunduğum kaya, adanın sahilindeymiş.

Sabah olup ortalık açılınca bu taşın bir tarafının yalçın kayaya olduğunu gördüm. Diğer taraftan deniz kenarına inerek yürüdüm. Deniz kenarını insan salhânesi gibi gördüm. Deniz bazı cesetleri, ceset parçalarını bu tarafa atmıştı. Ben deniz kenarında bir peştemal bulup ona sarındım. Kurtulanlar bu tarafta toplanıyorlardı. Kurtulanların yekûnu altmış üç kişi idi.

(Bay Haydar'ın hatırında acaba bu rakam yanlış mı kaldı? Japonlar İstanbul'a naklettikleri kazazedelerin 69 kişi olduğunu kaydetmişlerdir. Altmış üçe, kurtulan altı zabiti ilâve edersek tam 69 eder.)

Fenere haber vermek istedik. Yanıma Arap Hayri'yi aldım. Beraberce bir yamaçtan bin tehlike ile tırmanarak tepeye vardık. Fenere girdik. Fener memuru Japonca'dan başka bir dil

bilmiyordu. Yarı İngilizce, yarı işaretle gemimizin battığını anlattık. Yakında balıkçı barakaları vardı. Japon balıkçıları çoluk, çocuklarıyla kayıklarında kalıyorlar. Fener memuru bunlara birisini gönderdi.

Balıkçılar bir keçi yolundan sahile indiler. Geminin enkazından sedyeler yaptılar; bunlarla yaralıları fenere çıkardılar. Fenerde mükemmel bir lâboratuvar vardı. Dört kişiden ibaret olan fener memurlarının aileleri için ayrı daireler yapılmıştı. Fener memuru biraz cerrahlık da bilirmiş. Yaralılara ilk tedaviyi o yaptı. Halimizi Japon hükûmetine ve İstanbul'a bildirmek lâzımdı. Bir Japon gemisi kaptanı da karadan fenere gelmişti. Bununla İngilizce biraz anlaştık. Bu kaptan istersek bizi gemisinin bulunduğu limana götürebileceğini söyledi. Ben razı oldum.

İmalât Reisi Hüsnü Paşa'nın oğlu Mehmed Ali Bey de kurtulmuştu. Birlikte gelmesini teklif ettim. Razı olmadı. Müzik zabiti İsmail Efendi de gelmek istemedi, amma onu "gideceğimiz yol kısadır" diye ikna ettim. Adanın öbür tarafına geçtik. Balıkçı kayıklarının bulunduğu yere geldik.

Japon filikaları bir meyilli bir satıh üzerinde başlarından asılı gibi duruyor, bir kızaktan denize indiriliyor. Bu ameliyat hiç de tehlikesiz değil. İsmail Efendi bir ölüm tecrübesine daha girmek istemiyordu. Kaptana söyledim. Japonlar kendisini yakalayıp kayığa aldılar. Hepimiz içine girince kayık denize kaydırıldı. Hava güneşli idi. Fırtına pek dokunmuyordu.

Fenerci bana bir avuç pirinç vermişti. Aldığım gıda bundan ibaret olmakla beraber, yorgunluk açlığa galip geldi. Filika içinde uyuyakalmışım. Bir yumrukla uyandım. Yumruk İsmail Efendi'den gelmişti.

– Uyan da yaptığın işi gör! dedi. Önüme baktım. Karşımızda kocaman bir kaya dikilmişti. Taşın içi tünel gibi alçak bir kemer. Filikanın buradan geçmesi lâzımdı. Kayıkçılar kemer al-

tından geçerken eğildiler. Kayık şiddetle ve top ağzından gülle çıkar gibi tüneli geçti. Gece alaturka saat iki sularında limana geldik. Kaptanın vapuruna yanaştık. Gemi nihayet beş yüz tonluk bir şey.

Kaptan –İsterseniz sizi Kobi' ye götüreyim, dedi. Rızı olduk. Gemide bize yer gösterdi; çok hürmet etti. Karnımızı doyurdu. Yattık. Uyandığımız vakit başlarımız ucunda kaptanın kendi esvaplarından birer takım bırakmış olduğunu gördük. Kobi'ye gidiyorduk.

Ben bunları ve ayağıma yarın gelen kundurayı giyerek kaptanın yanına çıktım. Dürbünle etrafı seyrediyordum. Ufukta beyaz bir şey gördüm. Acaba bizimkilerden bir sandal mıydı? Dürbünü kaptana verdim. O da baktı.

– Bir Japon can kurtaran sandalı! dedi. Döndük; sandala yaklaştık. İçinde tek başına bir Japon vardı. Bunu da gemiye aldık. Sonradan anladık ki biz bu müthiş fırtınanın asıl sahasında bulunmamışız da kırıntısına, serpintisine çatmışız! Gemimiz çürüklüğüyle, makinelerimizin kuvvetsizliğiyle baştan gelen dalgalara mukavemetsizlikten kayalara düşerek batmışız!

O gece asıl fırtına sahasına tesadüf etmiş olan dört büyük gemi daha batmış. Bu Japon da bir Japon posta gemisinin çark-çabaşısı imiş; gemisinde kendisinden başka hiç kimse kurtulmamış. Can kurtaranı gemiye bağladılar. Kobi'ye gece vakti vardık. Kaptan bizi liman idaresine götürdü ve reise teslim etti. Hal ve vaziyetimizi anlattık.

Liman reisi bizi bir polis komiserine terfîk ederek Kobi'nin en mutena oteline gönderdi. Burada bulunan yolcular, seyyahlar İsmail Efendi ile benim hal ve kıyafetimize bakarak komiserler gelişimizden bizi otelde bir hırsızlık vakasının failleri zannıyla acayip tavırlar alıyorlardı! Ben teessürümden ağlıyor, İsmail Efendi de sinirli sinirli gülüyordu!

Komiser, otel direktörüne Japonca gayet ciddi bir şeyler söyledi. Anlaşılıyordu ki bize karşı pek hürmetle davranmasını ve her arzumuzu yerine getirmesini tembih ediyordu. Bundan sonra otel direktöründe de, misafirlerinde de bize karşı bakışlar değişti. Odalarımıza çekilince Taymis Gazetesinin muhabiri benimle görüşmek istedi. Halim olmadığı cevabını verdim. İsrar etti. Nihayet maceramızı kısaca anlatmağa mecbur kalarak adamı savdım.

Kasığımdaki yaradan yatak kanlanmasını diye yaramı peştemal ile sardım. O gece otelde mükemmelen dinlendik ve uyuduk. Ertesi sabah emrimize verilen iki Japon arabasıyla liman dairesine gittik. İstanbul'da Bahriye Nezaretine İngilizce telgraf çektik. O gün biraz Türkçe bilen bir Romanyalı'nın oteline naklettik. İmparator yaralıların üç hafta içinde iyileştirilmesine ihtimam edilmesini irade etmişti.

Kobi'de nakledilen kazazede yaralılara hastanede öyle mükemmel bakıldı ki... Benim de kasığımdaki yara sarıldı. İmparatorun iradesi yerine getirildi. İmparatoriçe bize bir sepet siyah üzüm gönderdi. Getiren mabeynci imparatoriçenin: "Azlığına bakmasınlar. Memleketimizde nadirdir. İki sepetti. Birini İmparator ile kendime ayırarak diğerini onlara gönderiyorum" dediğini söyledi.

Kobi valisi de hepimize mükemmel elbiseler yaptırmıştı. Burada öğrendim ki, Ohshima' da cesetlerin defni sırasında imam Şileli Hafız Ali Efendi zabıt naaşlarından birinin parmağında kıymetli bir pırlanta yüzük görmüş; bunu çıkarmak için uğraşırken kokuşan cesedin parmağı kopmuş.

Japonlar dillerinden anlamayan Ali Efendi'yi lââyî [söz söyleyen] çok tekdir etmişler; hattâ Ali Efendi'ye el kaldıran da olmuş.

Artık Japonya'dan müfakat (ayrılma) zamanı yaklaşmıştı. Bir gün Kobi Rus konsolosunu beni arattı. Konsolos ile gö-

rüşmeğe gitmeden evvel valiye haber verdim. Üstümde yeni elbise, şapka ile Rus konsoloshanesine gittim. Konsolos bana tercüman vasıtasıyla şu yolda bir tebliğde bulundu:

– İstanbul’a avdet zamanınız gelmiştir. Rusya elçisi hal ve vaziyetinizi Çar hazretlerine bildirdi. Çar da Vladivostok’ta bulun Rus donanması amiralına emir verdi. Vladivostok’tan gelecek bir Rus zırhlısı sizi alıp İstanbul’a götürecektir. Arkadaşlarınıza haber veriniz.

Ben – Biz Japon toprağındayız ve Japon imparatorunun himayesindeyiz. Kazazedeyiz ve askeriz. Bu meseleye karar vermek Japon hükûmetine taallûk eder. Japon hükûmeti nasıl hareketi muvafık görürse öyle hareket ederiz.

Konsolos – Rusya elçisi irade istihsal edildiğini bildiriyor.

Ben – Bu irade kimden alınmış?

Konsolos – Sultan Abdülhamid’den.

Ben – Bizim hal ve vaziyetimiz bugün İstanbul’dan gelecek emirlerden ziyade Japon hükûmetinin arzusuna ve kararına tabidir. Başka türlü hareket edemeyiz.

Konsolos – Ben sizi göndereceğim.

Ben – Bu hususta Japon hükûmetinden müsaade almanız icap edecektir.

Bu sözlerim konsolosu darılttı. Ben de çıktım. Gidip muhaveremizi valiye anlattım. Vali gülümsedi. Hastane önüne bir Japon kruvazörü geldi. Kruvazörün süvarisi karaya çıkarak beni buldu. Bana:

– Ben bahtiyar bir adamım. Çünkü sizi İstanbul’a götürmeğe memur oldum. Hem bu sayede İstanbul gibi bir şehri görebileceğim; hem sizleri hasret kaldığınız ailelerinize kavuşturacağım, dedi. Fakat bu geminin bütün kazazedeleri almağa kâfi gelemeyeceği anlaşılnca Japon imparatoru diğer iki Japon gemisini bizi İstanbul’a nakle memur etti.

Japon kruvazörünün süvarisi bu defa da uğradığı mahrumiyetten bahisle izharı teessür etti. Japonlar konsolosa verdiğim cevaptan pek memnun kalmışlardı. Elçiler yardım toplayıp göndermişlerdi.

– Biz hükûmet askeriyiz, yardım alamayız, diye reddettik. Ertuğrul muhassasatından Japon bankasında 4.000 lira kalmış. Banka müdüriyetinden bu parayı alabileceğimiz haber verildi. İstanbul'da hesap verilmek mecburiyetini düşünerek bunu da istemedik. Ahalinin de getirdiği para yardımlarını kabul etmedik. Yalnız hatır sormağa gelen tüccarlar ve fabrikatörler hediye olarak sandıklarla bisküviler, mendiller, muhtelif eşya getiriyorlardı. Bunları alıyorduk.

İstanbul'dan padişah kurtulan zabitlerimize yirmişer, askerlere on beşer lira ihsan göndermişti. Bunu da aldık. Fakat Japon parasına tahvilde hemen yarı yarıya kaldı.

Japon imparatoru bana bir Japon üniforması ihsan etmişti. Bunun ne rütbeye muadil olduğunu bilmiyorum. Ancak imparatorun ikinci mabeyncisinin getirdiği bu üniforma bana verileceği zaman bir tabur Japon askeri selâma durdu; elbise bana öyle giydirildi. Kollarında Japon hanedanının arması vardı.

Bu üniformayı ancak birkaç defa giydim. Bunu gören Japonlar bana secde eder gibi davranıyorlardı; ben de pek sıkılıyordum. Hareket edeceğimiz zaman Japonlar bir deniz âyini tertip ettiler. Japon rahipleri geldiler. Bütün memurlar ile birlikte hastane önüne deniz kenarına çıktık. En büyük rahibin başında bir şemsiye tutuluyordu. Rahipler Japonca okuyup dualar ettiler. Baş rahip bacaklarını sıvayarak denize girdi; kırbaçla suya vurdu.

Bundan sonra bizleri gemilere yerleştirdiler. Beşik'e kadar seyahatimizde Japonlar'dan pek ziyade ikram ve riayet gördük. Bahriye livalarından Hakkı Paşa, Fuad vapuruyla bizi almağa Beşik'e geldi. Japonlar bizi ancak padişaha teslim edebileceklerini söylediler.

Harp gemileri Boğazlardan geçemezdi. Japon gemilerinde deniz mektep talebesi vardı. Bu iki geminin mektep gemisi sayılabileceğini Japon süvarisine hatırlattım. O da Hakkı Paşa'ya bu yolda bir müracaatta bulundu. Nihayet Japon gemilerinin İstanbul'a gelmesine irade çıktı.

Japon gemilerini temizlemek üzere İzmir limanına gittiler. Fakat hareketlerinden evvel bizleri Fuad vapuruna naklettiler. Hakkı Paşa bizleri karşılarken:

– Allah'ın kör tarafına rasgelmişsiniz de kurtulmuşsunuz! diye soğuk bir şaka etti.

Japonya'da ve Japon gemilerinde o kadar hürmet ve riayet görmüş olan kazazedeler için Hakkı Paşa, Fuad vapurunda ambar ve güvertede yelken bezleri serdirtti. Hepimizi bu bezler üstünde yatırttı!

Beşik'e'den Çanakkale'ye hareket ettik. Alman imparatorunun gemisi Ege denizinde karaya oturmuş; İzzeddin vapuru da bunu çekmeğe gitmiş. Bu işe memur olan Şeker Ahmet Paşa ile bu vapur da bugün İstanbul'a avdet ediyormuş.

Gelibolu önünde liman reisi Şeker Ahmet Paşa'ya "Ertuğrul kazadelerini alıp İstanbul'a getirmek" iradesini tebliğ etmiş. Bunun üzerine yalnız bir gece yattığımız Fuad vapurundan bizi "İzzeddin'e" naklettiler. Şeker Ahmed Paşa, iki gözü iki çeşme, ağlıyor, bizi karşılarken kucaklıyordu!

İstanbul'a varınca bizi serbest bıraktılar. Hepimiz evlerimize kavuştuk. Ertesi günü Tersaneye gittik; hepimize elbise verdiler. Birer derece terfiimize irade çıktı. Zabitler beşinci rütbeden birer de Mecidî nişanı aldılar. Efrada gümüş imtiyaz maddeleri verildi ve hepsi terhis olundu. Başka türlü lûtf görmedik. Bize geminin çürüklüğünden battığını söyletmediler.

İş biraz aralanır gibi oldu. Paşalar cami altına, Bahriye Nazırının makamında bir komisyon gibi toplandılar. Gûya tah-

kikat yaptılar. Bu tahkikatı hep geminin yanlış hesap sonucunda batmış olduğu esasından yürüttüler. Bu esas üzerine harita ve raporlar imza ettirdiler. Ben kimseye para ve saat verildiğini bilmiyorum. Her halde bana verilmedi. Ben yalnız iki sene kadar Bahriye Nezareti makam yaverliğinde kullanıldım. Sonra idare-i mahsusaya atıldım!

(Komodor Mehmet Paşa'nın ailesince bana inançlandığına göre Ertuğrul faciasında kurtulanlardan olup yanlarında bulunan Mehmet isminde bir nefer hakkı sükût olmak üzere kendisine verilen bir saat ile 80 altını Mehmet Paşa'ya ve ailesi efradına göstermiştir.

Bay Haydar ise kendisine böyle bir şey verilmediğini katiyen söylediğine göre kurtulanlardan bazılarına gizlice bu yolda ihsanlar verilmiş olmak lâzım geliyor.)

İşte Ertuğrul faciasında sağ kalıp bugün sıhhat ve afiyetle Üsküdar'daki küçük evceğizinde oymacılık işleriyle uğraşan binbaşılıktan mütekaid bay Haydar'ın meraklı macerası!

19 - Ertuğrul süvarisi Ali Bey'in mektupları, faciayı anlatan canlı satırlar...

İzmir sayılavı [milletvekili] Bay Hasan Âli, büyük babası olan Ertuğrul süvarisi kaymakam Ali Bey'in Japonya seyahati esnasında ailesine gönderdiği mektupları bana tevdi etmek lûtfunda bulundular. Ailesi arasında söylenegelen rivayete istinaden verdikleri malûmata göre de:

“Ali Bey'in kayın pederi - kendisinin ana tarafından cediti- bahriye erkânından mütekaidd ferik Zihni Paşa damadının Japonya'ya gitmesine katî surette muhalif idi; bu muhalefetini Ali Bey'e iyice anlatmıştı:

– Vaz geç oğlum. Gitme. Çocukların var. Bense sakatım. Onları görüp gözetemem. Bunu düşünmesen bile bu gemi ile Boğazdan çıkılamaz; nerede kaldı ki Japonya'ya gidebilsin! Bu bile bile ölüme gitmektir! İstifa et!

Fakat Ali Bey bu tavsiyeyi dinlemeyip, “devlet beni bu rütbeye kadar büyüttü. Askerim. Aldığım emrin haricine çıkmam. Ucunda ölüm olsa da gitmeğe mecburum!” demiş.

Bu fikir mübayaneti yüzünden kayın peder ile damadın araları şeker renk bile olmuştu.

Ben Ertuğrul süvarisi Ali Bey'in mektuplarının mütalâasından şunu anladım ki: Ali Bey de kumandan Osman Paşa gibi gemi ahvali hakkında fazla izahat yazmaktan çekiniyor, bu izahatı İstanbul'a avdetine bırakmağı tercih edliyordu. O zaman kırk yaşlarında olup süvarilikte kıdem sahibi olmuş ve Ertuğrul'a atanıncaya kadar binbaşılıкта kalmış bulunan Ali Bey hiç gemi süvariliği etmemiş, Nâzır Hasan Paşa'ya damad olarak çabuk terfi ile 33 yaşında miralaylığa yükselmiş Osman Emin Bey'i kumandanlıkta “hafif” ve “makamını doldurmaz” bulu-

yordu. Mektuplarının şen, alaycı cümleleri arasında Osman Paşa hakkında “hoppa bey” tabiri çok tekerür ediyor; bu da Ertuğrul kumanda heyetinde daha ilk günlerde bile samimiyet ve müveddet bulunmadığına delâlet eder.

Ali Bey’in mektuplarından Ertuğrul ile içindekilerin hallerine ve iş tutumlarıyla duygularına aid parçaları alıyorum:

18 Temmuz 1305: Port Said’den hareketimizin ikinci günü kanalda kılavuz delâletiyle gidiyorduk. Timsah gölüne vardı-ğımızda gemi oturdu. O günün gecesi, ertesi günü öğleye kadar edilen gayretlerle kurtuldu. Kanal nizamına göre karşıdan gelen bir gemiye yol vermek için gemimiz bağlanacağı sırada dümen bodoslaması kırıldı.

Omurgayı da şaft bodoslaması hizasından kırdı; denize gitti. Hiç bir yere istinadı kalmayan “fakir dümen yelpazesi” de dört mil ile akan suya dayanamadı. “Boğazından şehid oldu.” Lâle zincirlerine talik olduğu halde geminin altına yatıvermiş bu esnada meiyi evvelce bize gösterilen yere bağladık. Sonra dal-ğışlar vasıtasıyla bulunan bodoslama ve dümen parçalarını ge-miye aldık.

Kırılan bodoslama öyle çürük ki, malûm olan kalınlıktan bir kadem değil, bir pus bile sağlam değil! Parçaları birkaç mü-hür altında gemide saklandı! Bu tafsilâtı yazışım İstanbul’da ek-sik, ziyade sözler işitirseniz merak etmemeniz içindir.

(Hükûmetin evvelce neşrettiğimiz tebliğinde Ertuğrul’un sağlamlığı hakkındaki beyanatına kuvvetli bir tekzip daha!)

6 Eylül 1305 – Omurga ve bodoslama yerlerine konuldu. Civatalar için gayret ediliyor. Lâkin kumandanımız gemi sanki bir sandalmış gibi:

– Aman, yarabbi! Bugün de bitmeyecek mi? diye sabırsızlık gösteriyor. Baş mimar Maltız yanıma koştu. (Bahriye Nâzırı Hasan Paşa mabeyne maruzatında İngiliz Harti Bey’i Ertuğ-

ruldan çıkmağa gemide ecnebi işçi bırakmamağı vesile göstermişti. Yahut Ertuğrul'un baş mimarının bir Maltız olduğundan haberi yoktu! (Süleyman Nutkî Bey'in eserindeki mürettebat cetvelinde de bu başmimar Maltız'ın adı geçmiyor.)

– Aman, şunu (kumandan Osman Bey'e) bir limonata verin de aklı başına gelsin! Bir de kulağına (yahu! Ne yapıyorsun? Bu gemi Japonya'ya gidecek. Herkes sizin Tersane halkı gibi deli değil!) diye bağırverin!

Dedi. Diğer taraftan bizim hemşeri Cemil Beyefendi (muavin kaymakam Cemil Bey) ile mahalle ihtiyarı makamında olan Ömer Kaptan (sağ kolağası dördüncü kaptan) ve bu defa terfi eden Mehmed (binbaşı Fenerli Mehmed kaptan olacak. Bay Haydar bu Mehmet Bey'in Singapur'da terfi ettiğini söylemişti.)

– İşimize bakalım; başka şeye kulak vermeyelim, şunu yapıverelim, gibi sözler sarfediyorlardı.

Bu sırada bodoslama ile omurgayı birbirine bağlayan dökme pirinç İskenderiye'den gelmişti. Osman Bey:

– İş bugün tamam olacak. Yarın havuza su salıverilecek, diye kesin bir kumanda verdi. Biz de:

– Baş üstüne! diyerek olmayacak iş için (şimdi olacak) diye Maltızı sıkıştırdık. Maltız yakamdan tuttu:

– Ali Bey! Ne söylüyorsun? Bu oyuncak mı? Yoksa gemi mi? diye didindi, durdu!

Ben bu dakikada sizden gelen mektubu merakla okuyordum.

– Kızmak yok! Görüyorsun ya! Meşgulüm. Sen bana bakma! İşine bak! cevabını verdim. Maltız:

– Ben de senin telâşına baktım da az daha (zahir! Bunun da aklı ermiyor.) diyecektim, diyerek işine döndü.

Şimdilik gemi güzelce tamir edildi. İstanbul'da müsaade olunmayan bazı tamirâtı bile yaptık. Yalnız kazanlar, kimse işit-

mesin. Biraz akıyor. Bunun da hiç zararı yok!

(Bahriye Nâzırı Hasan Paşa mabeyne Ertuğrul'un kazanları iki, üç sene sürecek bir sefere bile tahammül edebilecek mertebede tamir görmüş olduğunu arzettiği!)

Bununla beraber “tersi dönüş” gemi geriye alınırsa bizim kumandan ya ölür yahut Allah göstermesin çıldırır! Ben böyle hal görmedim. Eylülün on beşine doğru havuzdan çıkacağız. Beş günde toplanımızı, kömürümüzü alırız. Buradaki havadise göre yolumuza devam edeceğiz. Nazır Paşadan kumandan beyefendiye gelen telgrafta:

(İşleriniz bitince yolunuza devam edersiniz.)

Deniliyordu. Amma bu telgraftan beri 20 gün geçti. Bilmem şimdi fikir nasıldır?

21 Teşrinievvel 1305 – İşte bizler (uzun gittik, kısa gittik; bir çuvaldız boyu gittik!) derken Hazret-i Adem'in cennetten çıktığında vasıl olduğu Serendip [Seylan]adasına vardık. Vücudum afiyette. Ancak dün gece gördüğüm “zuhurattan” rahatsız oldumsa da (inşallah hayırdır!) diye kendime teselli veriyorum.

21 Mart 1306 – Singapur'dan hareket. Altı aydan beri esmekte olan şimal rüzgârlarıyla denizlerine karşı 800 mil kadar yol alabildik. Daha ziyade seyir mümkün olamadı. 100 mil mesafe solumuzda Saygon'u tuttuk. Kömürümüzü aldık. Havanın şiddetini geçirdik. Hatır ve hayale gelmez bir seyahat! Dil ile kabul etmez haller! Bunlar cümlemizin ömürlerimizin uzun olmasına delâlet eder! Sizinle birleştiğimiz zaman, hem kimseye meydan vermemek üzere, senelerce söylesem bitiremem!

22 Haziran 1306 – Yokohama'dayız. Hamdolsun afiyetteyim. Fakat sizleri pek göreceğim geldi. Gece, gündüz demek uzun! Hemen her saatte, dakikada mektuba yazılamaz surette arzu çekmekteyim. Allah hayırlı mülâkatlar nasip etsin! Amin!

Birçok saksılar aldım. Çok, çok çiçek yetiştiririz. Amma

bizler gittikçe soluyoruz. Rengimiz âdeta hiç solmayacak bir karalık bağladı! Saçlarımız da gene solmaz bir beyazlık kapladı! Gözlerimin mavisi duruyor amma beyazları karardı! Hülâsa, bu-
ra ahalisine döndük! Kıyam zamanımız belli değil! Bunu yazışım telgrafhaneden hareketimizi haber alıp cevabınızı Honkong'a göndermeniz maksadıyladır. Bu mektubumu Amerika yoluyla gönderiyorum ki, frenklerdeki gayret, vapurlarındaki sürat anlaşılsın!

Sonuncu mektup: 20 Temmuz 1306 – Afiyetimiz yerinde arada kalan bir hasretlik! Allah bu hasretliği de yakında izale eder de çektiğimiz mihnetler, meşekkatler unutulur. Lâkin oraya bir defa varayım! Çok baş ağrıtaçağım, sanırım. Bu öyle hac seferlerine falan benzemiyor! Ayol! kimse memuriyete gitmemiş mi? Demeyiniz! Böyle bir cemiyetle memuriyet bulunamaz! Amma ne cemiyet! Tafsilâtı İstanbul'da!

Evet. Şan ve şeref yoluna kurban giden zavallı alaycı, şen gemici! İstanbul'a gelince anlatacağın bu tafsilâtı ne yazık ki veremedin!"Hazret-i Adem'in cennetten indiği Serendip adasında" bir gece gördüğün o fena "zuhurat"da şüphe yok ki, müthiş bir kâbustu! Engin denizlerin korkunç dalgaları arasında'kim bilir bu kâbus daha kaç defa hayalini yoklamıştır. O bir rüya, bir hayald! Fakat işte senesi geçmeden başka ve hakikî bir "zuhurat" seni mektuplarında o kadar sevdiğini gösterdiğin çocuklarına ebediyen hasret bıraktı! Beş yüzden fazla arkadaşın gibi senin de ailen matemlere büründü. Acıklı hatıranız tarihe yadigar kaldı!

Japon sularında boğulan Osman Paşa ile Komodor Mehmed Paşa'nın kardeş oldukları hakkında verilen bir haber üzerine bunun tevsikini ailesinden rica etmiştim. Komodor Mehmed Paşa'nın kızı bayan Rain Hamdi bu hususta şu malûmatı veriyor:

“ Osman Paşa babamın kardeşi değildir. Osman Paşa'nın kardeşinin adı da Mehmed ise de bu zat Büyükada'da oturan Aziz Paşa'nın damadı bahriye livalarından ve zırhlı kaptanlarından Mehmed Raşid Paşa'dır. Mehmed Raşid Paşa haluk, dürüst ahlâklı, doğru sözlü bir zat idi. Kardeşi dolayısıyla Bahriye Nâzırı Hasan Paşa ile münasebeti olmakla beraber o da Komodor Mehmed Paşa mesleğini takip ederdi. Babam Bâb-ı Âli'de bir kalemın baş mümeyyizi şair Tefik Bey'in oğlu idi; bahriye müsteşarı Necati Bey'in babası çarkçı kolağası Ethem Behçet Bey'den başka erkek kardeşi yoktu”.

Not: Rusya'nın Karadeniz donanma kuvvetini arttırması üzerine Komodor Mehmed Paşa'nın hazırladığı projeden bahsederken bu projede dört senede Rus donanmasına muadil bir kuvvet elde edilebileceği gösterildiğini yazmıştım. Mehmed Paşa'nın tetkiklerinde yalnız Karadeniz'deki Rus donanma kuvveti amaç tutulmuştu, bütün Rus donanması düşünüldüğü yolunda yanlış bir zehap hasıl olmaması için bu noktayı tasrihe lüzum gördüm.

Süleyman Kâni İtem

İKİNCİ KİTAP
BOĞAZLAR MESELESİ

İç Denizler

Bir ev sahibi kapısını açıp kapamakta muhtardır. Akdeniz ve Karadeniz Boğazları Osmanlı Devleti'nin birer deniz kapısı iken ondokuzuncu asırda onun bu hakkı takyid edilmiştir. Bu dar boğazların iki tarafına sahip olan devlet kuvvetli olunca keyfine göre bunları açıp kapayıvermek güç değildi. Fakat dostlara açıp düşmanlara kapamaktan ihtilâflar çıkmamak da mümkün olmazdı.

Boğazların hâkimi olan devlet zayıf olursa bu yüzden çıkacak müşkülât da tabîî zaaf nisbetinde artacak, bitmez, tükenmez anlaşmazlıkları tevhit edecekti. Devlet boğazlar üzerindeki hâkimiyetini fiilen tatbik kudretinden âciz kalırsa diğer devletlerin bir vesayet icrasına kalkışmak fırsatını kaçırmak istemiyecekleri şüphesizdi. Bu vesayeti kim yapabilirdi?

Böyle boğazların açılıp kapanması hakkında devlet arasında carî umumî bir nizam bulunmadığı için elbette bu vesayet de kuvvetlilere düşecekti. Fakat Avrupa'da kuvvetli devlet bir değildi; kuvvetlilerin menfaatleri zaman zaman değişir olduğuna göre vesayet şartları da bu menfaat dalgalanmalarına göre değişmek mi lâzım gelecekti?

Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarında bu boğazların iki sahiline hâkim Osmanlı Devleti'nin menfaatleriyle Avrupa'nın kuvvetli devletlerinden en ziyade Rusya ve İngiltere'nin menfaatleri müsademe etmişlerdir.

Bir taraftan Rusya Çarı Büyük Petro Rusya için medeniyete bir pencere açmak ve açık, sıcak denize çıkmak emellerini beslemeğe başlayınca bu boğazlar Rusya'ya nefes borusu gibi görünmekte idi. Diğer taraftan Avrupa devletleri geniş müstemlekeler elde ederek dünya ticareti büyük ehemmiyet kazanınca bu boğazlardan geçmek hakkını şartlara bağlamağa lüzum görüyorlardı. İngiltere bu devletlerin başında görünüyordu.

İşte buna karşı Osmanlı Devleti'nin durumu Şark Meselesinin en canlı bir safhasını, bu boğazlar meselesi vücuda getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin teşekkülünden az sonra Osmanlı Türklerinin gözleri Marmara kıyılarına teveccüh eylemiştir.

Osmanlı ümerasından Karamürsel İzmit Körfezi'nin cenup kısmını zapt ettikten sonra Gazi Orhan Bey tarafından buraların idaresi kendisine verilmiş, fakat sahilin muhafazası için gemiler bulundurması şart ittihaz olunmuş idi.

Bu gemilere "Karamürsel" denilmesi o zamandan kalmıştır. Osmanlı Türkleri için Karesi eyaletini ilhak ile Akdeniz Boğazının Anadolu kıyısını ele geçirdikten sonra karşı Rumeli kıyısına ayak uzatmamak kabil olamazdı. Onlar da Rumeli'ye ilk fetih hamlesini boğazı sallarla geçerek yaptılar.

Son yıllarda bazı müelliflerimiz "*H.758-1356 tarihinde Orhan Gazi'nin donanması var idi; böyle sal tertibine ihtiyaç yoktu*" diyerek bu sal ile geçişi sonradan uydurulmuş bir efsane addediyorlar. Halbuki bu teşebbüsün efsane sayılacak bir noktası yoktur.

Vakıa eski Bizans müverrihlerine istinad ile Hammer Orhan Bey'in bir defa (H.738-1337)de talan için 36 ve bunların Bizans donanması tarafından imhası sırasında da daha 9 gemiyi Büyükçekmece taraflarına, diğer bir defa (H.746-1345) imparator Kantagüzenin kızını almak için 30 gemiyi Silivri'ye gönderdiğini yazıyor; bu suretle Osmanlı Devleti'nin otuz, kırk gemisi

olduğunu gösteriyor. Fakat aynı Bizans müverrihleri 1356 tarihinde Gemlik Körfezi'nde Foçeli bir korsan gemisinin orada burada saklanarak ele geçirdiği esirlerden fidye aldığını, nihayet Orhan Bey'in oğullarından olup balık avlamak için bir kayıkla denize çıkan Halil'i tuttuklarını yazıyorlar.

Bu da o senelerde Osmanlı Devleti'ne ait gemiler bulunsa bile bunların payitaht olan Bursa'ya en yakın kıyıları koruyamayacak bir halde bulunduklarını göstermez mi? Osmanlı hükümdarının bu şehzadesini kurtarmak için Bizans İmparatoruna müracaat eylediği gene bu müverrihler tarafından rivayet edilmiştir; bu da Orhan Bey'in deniz kuvvetince kendisini pek zayıf gördüğüne diğer bir delil olmaz mı?

Bu noktaya ehemmiyet vermeyip 1356'da Osmanlı hükûmeti elinde 30- 40 gemi bulunduğunu farz ve kabul etsek bile bu hâl Karesi valisi Şehzade Süleyman Paşa'nın Akdeniz Boğazını Anadolu kıyısından karşıya sal ile geçmesini neden ihtimal vermeyecek bir şey gibi gösterebilir? Bütün eski Osmanlı müverrihlerinin müttelik oldukları şu noktayı Bizans tarihlerinde olsun red ve cerh edecek bir kayıt var mı?

Süleyman Paşa «kâfirler haber almadan» denizi geçmeğe çare arıyordu. Devlete ait gemileri bir limana toplayıp şüpheyi davet etmekten ise kendisinin bulunduğu yerde sal yaptırmayı neden tercih etmiş olmasın?

Anadolu Türklerinin Rumeli'ye on sekizinci geçişi olmak üzere Süleyman Paşa tarafından kararlaştırılan bu hareket esnasında Paşa'nın elinde deniz nakliye vasıtaları olmadığı Sedat Paşa'nın "Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebesinde Türk Zaferi" eserinde de teyit edilmiştir. Bu eserde de deniliyor ki:

«Teşebbüsün bidayetinde civardan gemi ve saire tedariki baskın tarzında yapılacak hareketlerin şüyuunu mucip olurdu. Venedik donanması da boğazdan serbest geçip Marmarada ceve-

lân eylediği için pişdar olarak karşıya gönderilecek kuvvetin sallarla, baskın muvaffakiyetle neticelenince kuvve-i külliyyenin de karşidan tedarik edilecek gemilerle nakli muvafık görülmüştü.»

Zaten eski Osmanlı müverrihleri bu meseleyi o kadar etrafıyla ve teferrüatıyla yazıyorlar ki bunların sonradan uydurulmuş olmasına doğrusu hiç ihtimal verilemez. Böyle olmasa o zamanlarda yaşayan Mevlid sahibi Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud'un Süleyman Paşa hakkında:

*Keramet (1) gösterip halka suya seccade salmışsın!
Yakasın Rumeli'nin desti takva ile açmışsın!*

demesiyle ne hikmet ve mana kalır?

Sal ile geçişi tereddütsüz kabul eden müverrih Âli dahi Gazi Süleyman Paşa ile arkadaşları ağzından şunu demişti:

*Akdenizi geçmişiz biz bir, iki sal ile;
Himmeti merdân ile, gayıptan irsal ile!
Oldu bizim salımız tahtı Süleyman bize!
Gözlerimiz açmışsınız ahseni âmal ile!*

İşte Osmanlı Devleti için boğaz meselesi bu geçiş ile 1356 senesinde başlar (H. 758).

Karadeniz limanlarıyla ticaret edebilmek üzere Akdeniz ve Karadeniz boğazlarından serbestçe geçmek denizci Venedik ve Ceneviz devletleri için hayati bir mesele idi.

Marmaranın iki sahilinde mülkü bulunan bir devlet için boğazların emniyeti Rumeli ve Anadolu'nun mütekabilen selâmeti namına gene böyle bir mesele idi. Osmanlı Devleti'nin donanma denebilecek kuvveti yoktu. Bir donanma ile beraber boğaz istihkâmlarını vücuda getirmesi lâzım geliyordu.

(1) Velâyet şeklinde yazanlar da vardır.

Osmanlı padişahlarından boğazların askerlik ve iktisat bakımlarından ehemmiyetini ilk evvel lâıykıyla takdir eden Yıldırım Beyazıd olmuştur. Osmanlı Türk gemicilerinin Yıldırım zamanında artık korsanlığa başladıklarını Venedik vesikaları gösteriyor⁽²⁾.

Orhan Bey zamanından itibaren Bizans İmparatorluğu üzerinde nüfuz icrasında Osmanlı, Venedik, Ceneviz hükûmetleri arasında şiddetli bir rekabet görülür. Bizans imparatorları bu üç devletin rekabetinden istifade ile kâh bir, kâh öbür tarafa meyil göstererek devletlerinin mevcudiyetini muhafaza ve idame kaydinde idiler.

Rakibler arasında kuvvet ve şevketi, hükümdarlarının cüret ve şiddetleri, metanetleri sayesinde muvaffakiyeti en muhtemel görünen Osmanlı Devleti idi. Venedikliler bunu anlamış ve Bizansın akıbetinden ümidi kesmiş görünüyorlardı. Yıldırım Beyazıd zamanında Akdeniz Boğazı methalinde bir firenk gemisinin Osmanlı donanma kumandanlığını yapan Sarıca Paşa tarafından zaptolunmuş bulunması artık Osmanlı donanmasının faaliyete geçmek üzere bu boğaza istinat etmekte olduğuna delâlet ediyor.⁽³⁾

Yıldırım Avrupa'daki Osmanlı memleketlerinin anahtarı sayılan Gelibolu'yu tahkim etti; burada kadirgaları için bir liman, limanın methaline büyük ve müstahkem bir kule yaptırdı.⁽⁴⁾

Fakat bu bir taraflı tahkimat boğazdan ecnebî gemilerinin geçmesine engel olabilecek kuvveti haiz değildi. Esasen böyle

(2) Venedik menbalarına göre Şark Meselesi müellifi Max Silber schmit, mütercimi Köprülüzâde Ahmed Cevad.

(3) Hammer; altıncı kitap. Bu gemide Bizans İmparatoru Emanuele tezevic editmek üzere bir prenses bulunuyordu; Sarıca Paşa bu prensesi Yıldırım'ın sarayına nakletmiştir.

(4) Dükaş'tan naklen Hammer.

bir şey de düşünülmüş değildi. Maksat yeni Osmanlı donanmasına bir «üssübahrî» vücuda getirmektir. Bu «üssübahrî»de gemiler tevkif ve muayene ediliyor, bir cerime alınmadan serbest bırakılmıyordu.⁽⁵⁾

Rumeli’de ve Anadolu’da fütihat ilerledikçe Türk askerlerini bir sahilten diğerine nakletmek lüzumu Çanakkale Boğazından sonra Karadeniz Boğazına da ehemmiyet vermek ihtiyacını şiddetlendirmekte idi. Yıldırım Beyazıd Anadolu sahilinde eski bir Jüpiter mabedi enkazı üzerine Güzelce hisarı -*Anadolu-hisarı*- dahi yaptırdı (1393). Bu hisar Karadeniz Boğazının darlaştığı bir noktada vücuda getirilmişti. Bundan maksat Boğaziçinde daimî bir tarassut noktası peydasıyla İstanbul’a tazyiki şeddetlendirmekti.

Yıldırımın İstanbul’u muhasarası üzerine tertip edilen ve Niğbolu mağlûbiyetiyle neticelenen haçlı seferi esnasında kapitan Mocenico kumandasındaki Venedik filosu Akdeniz Boğazından geçerek Marmara’da Türk gemilerinin faaliyette bulunmalarına mani olmakla tavzif edilmiş ve bu memuriyetini ifaya muvaffak olmuştu. (1396). Fakat İstanbul’a gelen bu Venedik donanması Marmara’daki Türk liman ve sahillerinden hiçbir tarafa tecavüzde bulunmamıştı.

Macar Kralı Sigismund Niğbolu’dan mağlûben İstanbul’a kaçtıktan sonra bir Venedik gemisine binerek Çanakkale Boğazı’ndan geçmiş ve (Zara)ya gitmişti. Kralın bu suretle hareketinden haber alan, fakat Venedik donanmasıyla çarpışmak üzere gemilerini denize açtıramıyan Yıldırım hırsını muharebede elde ettiği Hıristiyan tutsakları Boğaz sahillerine dizdirerek kralın kendilerini kurtarması için haykırtmak suretiyle almıştı!

İstanbul’da Türk kuvvetinin yerleşmesini istemiyen ve

(5) Venedik menbalarına nazaran Şark Meselesi.

Bizansı Türk ellerine düşürmekten korumak için yardımdan geri durmayan Venedik hükûmeti Niğbolu mağlûbiyetinden sonra kendisinin Ege Denizindeki menfaatlerini ve sömürgelerini muhafaza telâşına düştü.

Yıldırım Venedik donanması Marmara'dan çekildikten sonra Gelibolu'yu tahaşşüt ve istinat noktası ittihaz eden Osmanlı donanmasını takviyeye çalıştı. Osmanlı donanmasıyla Venedik donanması arasında ilk muharebe Çelebi Sultan Mehmet devrinde Akdeniz Boğazı içinde Gelibolu önünde olmuştu (29 Mayıs 1416). Bu savaşta Gelibolu hisarının büyük bir tesiri ve faydası görülememiş ve Osmanlı donanması mağlûp olmuştu. Venedik donanması Lapseki'deki bir kuleyi de tahrip etmişti ⁽⁶⁾

İkinci Murad amcası Düzmece Mustafa ile uğraşma esnasında ordusunu Anadolu'dan Rumeliye geçirmek için elçi olarak gönderdiği Taharetsiz Hatip marifetiyle Cenevizlerle beş bin filoriye pazarlık etmişti. Buna meydan kalmadan Düzmece Anadolu'ya geçmiş, fakat Ulubat'da askerinin dağılması üzerine boğazdan Gelibolu'ya kaçmıştı. Arkasından İkinci Murad da ordusunu Rumeli'ye geçirmek için Yeni Foçadaki Ceneviz podestasiyle anlaşmıştı. Cenevizler bu defa yedi harp gemisiyle Lâpseki- Gelibolu arasında bekliyerek Sultan Murad'ı ve askerlerini Gelibolu limanından az uzakta bir noktaya çıkarmışlardı.

Düzmece Mustafa Ceneviz gemilerinin pupa yelken yaklaştırmakta olduklarını görünce sadık bendelerinden birisini podestanın gemisine göndererek Sultan Murad'ı teslim ederse elli bin düka altını vermeyi teklif etmişti. Fakat Cenevizli kaptan bunu kabul etmiyerek Sultan Murad'ın tahtında kalmasını temin etmişti.

O tarihte Akdeniz Boğazı suları işte böyle Osmanlı Dev-

(6) Bu tarihte Osmanlı donanmasının 42 yelkenden ibaret ve Çalı Bey kumandasında olduğu Hammer'in verdiği malûmattan anlaşılıyor.

leti'nin atisiyle pek ilgili bir hadiseye sahne olmuştu. Bundan 23 sene sonra Karadeniz Boğazı da bundan az mühim olmayan bir hadisenin cereyan mahalli oldu.

İkinci Murad'ın saltanattan ilk feragatinden sonra Osmanlı Devleti'ni Rumeli'den sürüp çıkarmak fikriyle hareket eden haçlı ordusu Varna'ya kadar ilerlemişti. Ordunun kumandasını ele almağa ikna edilen Sultan Murad Varna'ya yetişmek üzere Çanakkale sahiline geldiği vakit Akdeniz Boğazı müttefik Hristiyan donanması tarafından tutulmuş bulunuyordu.

O da bu boğazı bırakarak bu Hristiyan ittifakına dahil olmayan Cenevizlerle anlaşmış, Karadeniz Boğazını nefer başına bir ve zabıt başına on düka altını⁽⁷⁾ ücret vererek Ceneviz gemileriyle geçmişti. Bu pek acı bir tecrübe olmuştu.

Fatih Sultan Mehmed Osmanlı Devleti'nin boğazlara tamamen hâkim olamamasının hasıl edebileceği mazarratları, tehlikeleri iyice takdir etmişti. Buna ilk çare olmak ve «memleketinin emniyetini» sağlamak için Boğaziçinde Anadoluhisarı karşısında Rumeli kıyısında bir hisar vücuda getirmeğe teşebbüs etti. Dara'nın ordusunu geçirdiği en dar noktaya, eski Hermis = Utarit mabedinin yerinde Rumelihisarı'nı kurdurdu. Güzelce hisara karşı buna "Boğazkesen" denildi.

Bu hisarın ilk muhafızı olan Firuz Ağa her milletin gemilerini boğazdan geçerken tevkif ile muayene etmeğe, bunlardan nisbî bir vergi almağa memur edildi; denize en yakın Çandarlı Halil Paşa kulesine kale muhafızının emirlerini ifa için büyük toplar konuldu. Bunlar arasında Macar Ürbanın döktüğü büyük bir top da vardı. Bu top ilk defa hisar önünden geçerken yelkenlerini kapamayan bir Venedik gemisi üzerinde denendi; gemi batırıldı. Geminin kaptanı 30 tayfasıyla bir kayıkla kaçarken akın-

(7) Bir düka = on üç altın frank.

tı bunları Rumeli kıyısına ve muhafızların eline düşürdü; hepsi Dimetoka'da bulunan padişahın huzuruna gönderildiler ve orada boğaz kalelerine karşı gösterdikleri cüretin ve itaatsizliğin cezasını idam ile çektiler.

Bu hadise o zamana kadar ticaret ve savaş gemilerine serbest geçit veren boğazlarda bir sistem değişikliği olduğunu gösterdi. Bununla beraber boğazlarda Osmanlı hâkimiyeti daha tamam olmuş değildi. İstanbul'un muhasarası esnasında İstanbul'a gelen biri Bizans İmparatoruna, dördü Cenevizlere ait beş geminin kalabalık Osmanlı donanmasıyla boğazın cenup tarafında başladıkları savaşta havanın müsaadesiyle kendilerine yol açmağa, Galata ve İstanbul Balık Pazarları arasında gerilmiş demir zincirin açılmasıyla Haliç'e girmeğe muvaffak oldukları, Fatih'in de buna karaya çektiği gemileri kızaklarla Haliç'e indirmek hârikasıyla mukabele ettiği nâlûmdur.

İstanbul'un ve Galata'nın zaptı Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının iki kıyısında Osmanlı hâkimiyetini itmam etti. Fatih ihatalı ve nafiz görüşü ile donanma ihtiyacını iyiden iyiye takdir etmişti. İstanbul'da ve diğer sahillerde tersaneler yaptırdı; Kadirga limanını genişletti; derya kaptanlığından ayrı olarak Çanakale Boğazı için bir muhafızlık ihdas etti; bu boğazda Seddülbahir ve Kilidülbahir istihkâmlarını takviye ve boğazın iki tarafına toplar tabiye ettirdi. Boğaza yakın Bozcaada'da bir hisar yaptırdı.

Bu suretle Marmara tam bir Türk iç denizi olmuştu. Şimdi sıra Karadeniz'e gelmişti. Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne ilhak olunmuştu; Romanya tabiiyeti kabul etmişti; Karadeniz'in cenubunda Trabzon Rum İmparatorluğu mahvedilmişti. Şimal sahilinde Kefe kalesinin zaptı⁽⁸⁾ ve Kırım hanlığının Osmanlı hükümdarının süzerenliği altına girmesi Karadeniz ile Azak denizinin de bir Türk iç denizi haline gelmesini kolaylaştırdı. Kaf-

(8) Gedik Ahmed Paşa marifetiyle.

kasya kıyılarının tam bir mazbutiyet altında bulunmaması buna engel sayılamazdı. Denizci Venedik ve Ceneviz hükûmetleri Karadeniz'den tamamiyle el çekmişlerdi. Türkler için artık yalnız Marmara değil, Karadeniz dahi kıskanç nazarlarla ve kuvvetle «Osmanlı haremide kapanmış bir bakire» sayılıyordu.

Osmanlı Devleti'nin karada olduğu gibi denizce de şevket ve kudreti arta arta Barbaros ve Turgut Reis devirlerinde Osmanlı donanması Azak denizinden Akdeniz'de İspanya sularına kadar deniz hâkimiyetini elde tutuyordu.

Akdeniz'in Yunanistan sahilinden *-Girid'de bir kıvrım yapmak üzere-* Garp Trablusuna çekilecek bir hat dahilindeki kısmı da bir Osmanlı gölü mesabesinde kalmıştı; gene Yunanistan'dan Cezayir'in Fas'a bitişik sahillerine kadar bir hat da Osmanlılar için bir deniz serhaddi haline gelmişti. Her sene sefer dönüşünde gemiler Çanakale Boğazı'ndan ganimetler, tutsaklar ile dolu olarak geçip İstanbul'a varıyorlardı. Bu hâl (Sığın donanma) cengine kadar böyle devam etti (H. 979-1571).

Boğazlarda mutlak Osmanlı hâkimiyeti

Sıngın donanma harbinden sonra Osmanlı Devleti'nin donanma kuvvetinde zaaf ve inhitat başladı. Bu muharebeden elli sene sonra eski reislerin muvaffakiyetli deniz akınları artık unutulmuş olmakla kalmadı; düşmanlar Boğazlara kadar tahditlere kalkışacak derecede kenâllerinde cüret buldular.

Bir defa Ten kazakları 150 kadar şayka ile Karadeniz Boğazı'ndan içeri girerek Boğaziçinde Yeniköy'ü yağma ettiler, birkaç dükkân yaktılar (H. 1033-1624).

H.1054-1644 senesinde başlayan Girid cenkleri esnasında Venedikliler Akdeniz Boğazını kapamağa muvaffak oldular. (H.1058-1648). Abluka güç belâ açılabilirdi. 1657'de Venedikle müttefiklerinin donanması Çanakkale Boğazından içeri girerek Osmanlı donanması ve Boğaz istihkâmları ile cenge tutuştu. Serdar olan Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa bu düşman donanmasını çekilmeğe mecbur etmek için pek büyük gayretler sarf ediyordu. Fakat bütün emekleri boşa gidecek gibi görünüyordu.

Türklerce "Topal" diye yadolan Venedik amirali Tomasso Mocenico donanmış gemisiyle mağrurane istihkâmlar önünden geçerken topçu Kara Mehmed'in nişan alarak attığı bir top cephanesine isabet etti. Gemi parçalandı; topal amiral de öldü. Bu isabet Osmanlı donanması için hezimetini galebeye tahvil etti; Venedik donanması çekilmeğe mecbur kaldı.

Bundan sonra Venedikliler Boğaza sataşamadılar. Girid'i

kaybedince Venediğin *-bu eski Akdeniz İngilteresinin-* şevket ve kudreti kırılmış, Boğazlar için tehlike savuşturulmuştu. İkinci Viyana muhasarası ve bozgunu Osmanlı Devleti için inhitat ve inkıraz tehlikelerini gösterdiği sıralarda Avusturya ile Rusya arasında geçen siyasî muhabereelerde artık Osmanlı Devleti hakkında “hasta” ve “kadavra” tabirleri kullanılmağa başlanmıştı.⁽⁹⁾

Cenup ve garptan saldıran Venedik’ten daha çok tehlikeli bir düşman şimdi tırnaklarını gösteriyordu. Rusya Karadeniz’de Osmanlı saltanatının harimine tecavüze hazırlanıyordu. Boğazlar meselesinin Avrupa’nın en mühim siyasî meselelerinden biri şeklini alması uzak değildi.

Coğrafi durum ve siyaset artık Boğazlar meselesini Şark Meselesinin en mudil ve düğümlü bir noktası gibi gösterecekti. Vakıa mukadderatı tarihin seyrinde o kadar tesir icra eden Osmanlı Devleti’nin payitahtı olan İstanbul kurulmuş olduğu Karadeniz Boğazı üzerinden Akdeniz Boğazına girip çıkmaları tanzim edecek bir hâkimiyet sahibi idi; ancak Karadeniz Boğazından geçecek gemilerin topları da padişahın sarayına hâkim kesilebilirlerdi.

Bu halde Boğazlardan geçit hakkına malik olacak bir devlet Osmanlı Devleti’ni tam kalbinden vurabilecek, sarayının içinde padişahın ittihaz edeceği kararlara istediği tesiri yapabilecek bir durum alabilecekti. İstanbul herkesin nazarında dünyanın her şeye en müsait bir mevkiî gibi telâkki edilir. Bu telâkki hakikate tamamiyle tevafuk etmez.

Kendisini müdafaa edebilen ve harbi komşularının arazisinde yapabilen bir devlet için İstanbul’un mevkiî pek müsait ve mükemmeldir; fakat iyi müsellâh ve mücehhez olmayan zayıf bir devlet için bu mevki tehlikelidir. Bu yüzden Boğazların sa-

(9) Leonce Pingaud: La France en Orient.

hibi zayıf bir Osmanlı Devleti ile gözleri boğazlara dikilmiş muhteris bir Rusya, birbiri karşısında bir evin anahtarlarını elinde tutan zayıf bir kapıcı ile o evin içinde kapalı kalmış kuvvetli bir askere benziyeceklerdi.

Askerin kapıyı kırmak için sarfedeceği gayretler kapıcıyı nihayet başkalarını kendisine yardıma çağırmaya sevk eyliyecek, fakat yardımcıları da elleri boş dönmeğe razı olmayacaklardı. Hasta yanıbaşında ilâcı bulacaktı; fakat bu menfaat mahzursuz elde edilemiyecekti!

Bu vakte kadar mesele sade idi. Âdeta dünyada bir boğazlar meselesi diye siyasî ve mülkî, askerî ve iktisadî bir meşgale yok gibiydi. Böyle bir meselenin mevcudiyetini Rusya tüfek ve top gürültüleriyle âleme bildirecekti.

Büyük Petro 1696'da Azak kalesini zapt ile Azak denizine tesahup ettikten sonra Karadeniz'e de hâkim olmayı düşünüyordu. 75 harp gemisi yaptıracığından, bunları Karadeniz'de kullanacağından, Türklere rahat vermiyeceğinden bahsediyordu.

Donanmayı yaptıрмаğa başladı. Azak ve Taygan limanları bu donanmaya «üssübahrî» oluyordu. Büyük Petro bir harp gemisi ile İstanbul'a bir elçi göndererek ilk defa Rus limanlarıyla İstanbul'a kadar bütün Karadeniz Osmanlı limanlarında Rus gemilerine serbest seyrüsefere müsaade istedi (1700).

Buna Bâbîâlice Karadeniz'in ismet ve safiyeti kimse tarafından bozulamayacak bir bakire «bikri pâkdamen» telâkki edildiği, hiç bir ecnebî gemisine bu denizde seyrüsefere müsaade olunamayacağı cevabı verildi. Büyük Petro'nun İstanbul'a gönderdiği Galitzine bu cevabı hükümdarına şöyle bildirmişti:

«Padişah Karadenizi yabancıların giremiyecekleri kendi evi telâkki ediyor. Karadeniz onca ecnebilerin nazarından hareme saklanmış bir bakiredir. Diğer milletlerin gemilerine bu iç denizde seyrüsefere müsaade etmektense muharebeyi tercih ediyor».

Rusya ile 1700 İstanbul muahedesinin müzakereleri esnasında Osmanlı murahhası:

– Karadeniz’de diğer milletlere mensup gemiler serbest seyrüsefer salâhiyetini aldıkları gün Osmanlı Devleti’nin son saati çalmış olur! demişti.

Osmanlı ricali bunu takdir ediyorlardı; yalnız şimal steplerinden aşağıya doğru sarmakta acele eden Moskof atlılarının cevelân ve hareketlerine dört göz açarak bunların Karadeniz’e inmelerini men için kuvvet toplamak, sedler vücuda getirmek yolunda faaliyet gösteremiyorlardı.

Rusya’nın Azak denizine çıkmak için sarfettiği gayretler Osmanlı hükûmetinin dikkatini son derece celbetmek gerekti. Bu zamana kadar birisinin üstünde payitahtı kurulmuş bulunan iki boğazı dünyanın en müstahkem kaleleri haline getirmek ve donanmasına en büyük himmeti sarf eylemek Kara ve Akdenizlerde uzun sahillere malik olan Osmanlı Devleti için hem pek lüzumlu, hem kabil idi.

Fakat Osmanlı ricali bu hayatî lüzumu idrak etmiyor gibi davranıyorlardı. Bu ihmalin cezası çekilmek tabîî gecikmiyecekti.

Büyük Petro’ya ait diye ellerde dolaşıp Birinci Napolyon tarafından tertip ettirildiği rivayet edilen ve Rusya Çarlarına tutacakları siyaset yollarını gösteren vasiyetnamede:

«Rusya cenuba doğru daima ilerlemeli; mümkün olduğu kadar İstanbul’a yaklaşmalı; Karadeniz sahilllerinde tersaneler yaptırmalı; Karadeniz’e istilâ ve İstanbul’u zapt etmeli» tavsiyeleri görülür.

Bu vasiyetname şahte olabilir. Ancak Rusya çarlığı bunda çizilen siyaseti takipte hiç kusur etmemiş, Rusya için Karadeniz’e çıkmak kat’î bir siyaset programı olmuştur.

Rusya’nın Kırım’ı zaptetmesi Karadeniz hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ile iştirakini intaç etti. Bunun üzerine bir «ha-

remde» biri şimalde, diğeri cenupta olmak üzere efendiler ve sahipler ikileşti. Ancak cenup sahibi bu haremın -*Karadenizin*- kapısını elinde tutuyordu.

Azak denizi ile Karadeniz'in şimali tamamen eline geçince iştahı kabaran Rusya'da Kara ve Akdeniz boğazlarına hâkim olmak, hiç olmazsa buralardan kendisine bir geçit hakkı temin ederek serbestçe Akdeniz'e çıkabilmek istekleri uyandı. Büyük Katerina Rusya'nın cenubuna seyahati esnasında kendisine hazırlanan zafer tâkları altından geçerken «Bizans yolunun» kendisine açılmış olduğunu sanmıştı.

Osmanlı Devleti'nin dostları da, düşmanları da artık kendisini tamamen ezecek büyük ve ağır darbenin inmek üzere olduğunu hissediyorlardı. Fakat İmparator Nikola'nın miras davasını hemen açmak istediği «hasta adam» yaşamakta devam ederek politika adamlarının ince hesaplarında aldanmakta olduklarını maddeten isbat ediyordu. Rusya bu kadar büyük lokmayı yalnız başına yutamıyacağını takdir ederek Avrupa ile anlaşmağa lüzum gördü.

Avrupa'da ise artık Boğazların dünya ticareti ve Akdeniz siyaseti itibariyle ehemmiyetinin derecesi tamamiyle taayyün eylemişti. Rusya'nın Akdeniz'e çıkması büyük garp devletlerinin işine gelmiyordu. Avrupa bakımından Boğazlar meselesi bütün kıymetiyle işte şimdi başlayacaktı.

Belgrad Muahedesine (1739) Rusya'yı Azak denizi ile Karadeniz'de donanma vücuda getirmekten ve bulundurmaktan men eden bir madde derç edilmişti; Ruslar Karadeniz'de ancak Osmanlı tebaasına ait gemiler vasıtasıyla ticaret yapabileceklerdi.

Fakat bu sonuna kadar böyle devam edebilecek miydi? Rusya içinde maphus kaldığı kafesi kırmak isteyip buna gücü yetmeyen bir yırtıcı kuş halinden hiç kurtulmayacak mıydı? Rus harp gemileri boğazlar yoluyla Akdenize hiç çıkamıyacaktı mıydı?

Diğer taraftan Avrupa'nın harp gemileri dünyanın bütün denizlerinde serbestçe seyrüsefer ettikleri gibi Karadeniz'e de giremeyecekler miydi? Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan ve dünyanın büyük ticaret yolları arasında birinci derecede ehemmiyeti haiz olan bu Akdeniz-Karadeniz geçidinden geçebilmek için Osmanlı Devletiyle ya dost olup onun rızasını almak, ya düşman olup siyasî ve mülkî vücudunu çiğnemek icap ediyordu. Rus çaricesi Büyük Katerina ikinci şıkkı ihtiyar etti.

Osmanlı Devleti üzerine kazandığı galibiyet sonucunda Küçük Kaynarca Muahedesiyle (10 Temmuz 1774-H. 1188) Rus ticaret gemilerine yalnız Karadeniz'i değil, boğazları da açtırdı. Rus harp gemileri de İngiliz, Fransız harp gemileri hakkında yapılacak muameleye mazhar olacaktı. Bu adımı Akdeniz'e çıkmak hedefine doğru başka adımlar da takip edecekti.

«Aynalı Kavak» izahnamesi (21 Mart 1779) bu Rus emellerini takviye edecek bir mahiyette tanzim edildi. Bu senelerde İngiltere Rusya kudretinden endişe etmiyordu. Bilâkis Katerina'ya yardım bile ediyordu. İngilizler ticaretleri için Rusya'yı en mükemmel bir mahreç görüyorlar ve bu geniş memleketin iptidâî maddelerinden pek çok istifade edebileceklerini düşünüyorlardı.

Bu sebeple Londra (Siti)sinde kuvvetli bir Rus partisi peyda olmuştu. Kırımın istilâsıyla Rusya'nın meydana çıkan büyük fütihat emelleri bile bu siyasetin mürevvici olan İngiliz liberal partisini tevhiş etmiyordu. İngiltere ricali arasında:

«Can sıkkan eski tarz ve usulleriyle Türklerin ortadan kaybolmalarına müsait bulunmak» istiyenler görülüyordu. Hattâ Avrupa'nın siyasî kombinezonları arasında öyle günler oldu ki İngiltere Hindistan'da rahat kalmak üzere yakın şarkta, Osmanlı ülkesinde Rusya'yı serbest bırakmak, yani şarkı Rusya ile taksim etmek tasavvurları bile meydan aldı. Fakat emniyetsizlik İn-

giltere'ye bu sırada Prusya ile siyaseten teşriki mesaiyi tercih ettirdiği için (13 Ağustos 1788 İngiltere-Prusya itilâfı) bu plân takip edilemedi.⁽¹⁰⁾

Fransa'da da Monteskiyö: «Osmanlıların geniş bir imparatorluğu lüzumsuz işgal eylemekte olduklarını» söylüyordu.

Avrupalı şairler manzumelerinde, kasidelerinde Türklerden nefretlerini gizlemiyorlardı. Voltaire, Katerinayı alkışlıyor, Fransız zabitlerinin Osmanlı ordusunda ıslahat yapmakla iştigal eylemelerine teessüfler eyliyordu. Fakat, yavaş yavaş Rusya'nın, Karadeniz şimalinde kazandığı hâkimiyet ve büyük lokmaları yutmak hususunda gösterdiği iştah İngiltere'de telâş uyandıрмаğa, Rusya'ya muhalif bir siyasetin çizgileri belirmeğe başlıyordu.

Rus siyasetine müşkülât ihdas etmemek suretiyle Katerinayı pek memnun eden Başvekil Foks şimdi karşısında Rus nüfuzunun yakın şarkta artmasına diplomatik vasıtalarla engel olmayı düşünen Pitti bulunuyordu. Bu muktedir hasım siyaset sahasında artık iyiden iyiye tesirini gösteriyordu. Fakat Pittin siyaseti müsbet bir Türk muhipliği siyaseti değildi; bu muhiplik siyasetini daha sonraları David Urquhart ileri sürecektir.

Avusturya 1784'de Bâbıâli'den ticaret gemilerini Karadeniz'e gönderebilmek müsaadesini almıştı. Fakat bu senelerde bütün büyük Avrupa devletleri şark işleriyle ciddî surette uğraşacak halde değillerdi; hepsinin gözleri 1789 ihtilâliyle şarktan ziyade garba, Fransa'ya teveccüh ediyordu. Fransa'da Napolyon ortaya çıkınca İngiltere için de Rusya endişesi ve boğazlara taallük eden düşünceler ikinci plânda kalmıştı. İngilizler Napolyon tehlikesiyle ciddî surette uğraşmak mecburiyetinde bulunuyorlardı. Bonapart'ın Mısır seferi Osmanlı Devleti'ni İngil-

(10) Albert Sorel: L'Europe et la révolution française, s. 528.

tere ile beraber Rusya ittifakına sevk eylemişti (1798-H.1213). Bu sekiz senelik ittifak şartlarına göre:

Bâbîâli Rus harp gemilerinin boğazlardan serbestçe geçmelerine müsaade edecekti; Karadeniz Rus ve Türk gemilerinden başka ecnebî gemilerine kapalı tutulacaktı; diğer devletlerin beylik ve harp gemileri bu denize girmek isterlerse iki devletin donanmaları buna mümanaat edeceklerdi.

Bu suretle iki devlet müştereken Karadeniz'i diğer devletlere kapıyorlardı. Bu ittifak üzerine yirmi parçadan mürekkep Rus filosu Karadeniz Boğazı'nı geçip İstanbul'a geldi ve Osmanlı donanmasıyla birleşerek Çanakkale Boğazı'ndan çıktı; Fransa istilâsında bulunan "yedi adaya" gitti.

Fakat az müddet sonra bu ittifak şartlarını kendisi için muzır görmeğe başlayan Bâbîâli ihtiyaç halinde Rusya'ya karşı istinad edebileceği bir kuvvet aramayı ihtiyata muvafık buldu.

Fransızları Mısır'dan çıkarmak için kendisiyle tedafûî bir muahede akdeden İngiltere hükûmetine bir dostluk cemilesi olmak üzere İngiliz ticaret gemilerine boğazlardan geçmeğe ve Karadeniz'de seyrüsefer, ticaret eylemeğe müsaade etti (1799).

İngiliz ticaret gemilerine verilen bu müsaade gösteriyor ki Karadeniz ve Boğazlar meselesinde Rus emellerini hemen tamamiyle tatmin edecek mahiyette olan ittifak şartları Rusya lehine bütün şümül ve hükmü ile pek az devam edebilmiştir.

Rusya boğazlardan Karadeniz'e ecnebî harp gemisi geçmesine müsaade edilmemesini tazammun eden ittifak maddesini (1805-H.1220) tarihinde akdedilen Osmanlı-Rus muahedesi-ne dahi geçirtmeğe muvaffak oldu. Hem şu fark ile ki:

Evvelce Rus harp gemilerini kendisine imdad için Bâbîâli davet eylemişti; bu defa Ruslar boğazlardan geçit hakkına sırf kendi karar ve ihtiyaçlarına tâbi bir şekil verdirdiler.

Bu maddeye verilen bu şekil Ruslara kendilerinin tabîî bir hakkı gibi görünüyordu. Rusların nazarında Rus donanmasının Karadeniz'den Akdeniz'e çıkması bir adamın evinin avlusundan sokağa çıkması, bir ecnebî donanmasının Karadeniz'e girmesi ise bir yabancıнын gasp ve yağma kasdıyla Rus evinin içine girmesi kabilinden idi.

Boğazları şartsız, kayıtsız hâkimiyeti altında tutmakta iken Bâbîâli'nin bu ittifak şartını muvakkaten kabul eylemesi muhakkaktır ki gafletinden değil, Mısır'ı kaybetmek ve böyle tehlikeli günlerde Rusya'yı gücendirip Osmanlı diyarından diğer bir parçayı koparmağa tahrik eylemiş olmak korkusundan ileri gelmişti; bu ittifakı kabul ile Bâbîâli iki zararın ehvenini ihtiyar eylemiş oluyordu.

Mısır'dan kaçtıktan sonra Napolyon'un Rusya'ya galibiyeti Üçüncü Selim'i bu Moskof boyunduruğundan kurtulmağa çalışmak hususunda teşci ediyordu. Rus gemilerinin boğazlardan geçmelerine karşı Bâbîâlice iptida mütereddidane îka olunmağa başlayan müşkülât yavaş yavaş açığa vurulmuş, nihayet boğazların Rus harp gemilerine kapanması Rusya ile dostluk münasebetlerini bozacak siyasî durumun değişmesine sebep olmuştu. Napolyon Bâbîâli'yi tuttuğu yolda devam ettirmek üzere General Sebastiyani'yi İstanbul'a göndermişti.

Ruslar “bugünlerde Fransa istediği gibi kullanıyor” diye Türkleri “Fransız tazısı” addeylemekte idiler! Bâbîâli nihayet Fransa yanında yer aldı; Rusya ile Osmanlı Devleti arasında cenk başladı. Napolyon ile harp halinde bulunan İngiltere Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan ayrılmağa icbar etmek istedi.

Boğaz istihkâmları yeni tarz harp gemilerinin geçmesine mani olacak halde değildi. General Sebastiyani bu noktaya hükûmetin dikkatini celp ederek maiyetindeki mühendisleri tahkim ameliyatına nezaret etmek üzere boğaza gönderdi. Fakat İngiltere ile ihtilâfın sulhen hallolunacağına İngiliz elçisinin tercü-

manı vasıtasıyla ikna ettiği kaptan Hacı Salih Paşa ile Akdeniz Boğazı istihkâmlarını tamire ve inşaya memur ricalden Feyzi Efendi işe lüzumu derecesinde ehemmiyet vermediler. (*Feyzi Efendi bu ihmalden dolayı sonra idam olunmuştur.*) İngiltere Akdeniz donanmasını Çanakale Boğazı'ndan geçirerek İstanbul'a gönderdi. (19 Şubat 1807).

Fakat bunun Bâbîâli'nin tuttuğu siyasette tesiri görülmedi. İngiliz donanması Akdeniz'e dönerken boğaz istihkâmlarının taarruzuna ve hayli zayıyata uğradı. Diğer taraftan İngiltere'nin Akdeniz Boğazını işgal etmek niyetinde olduğunu anlıyan Çar Birinci Aleksandr Napolyon ile barışmağa yanaştı. Aleksandr ile Napolyonun (Tilsit) müzakereleri esnasında İstanbul'da Kabakçı vakası çıkmış, Üçüncü Selim hal' olmuştu. Napolyon bunu duyunca:

– Bu haber artık Türk devletinin beka bulamıyacağını bana ihtar eden ilâhî bir fermanıdır! dedi.

Bundan sonra Napolyon ile Birinci Aleksandr arasında Osmanlı memleketlerinin taksimi meselesi uzun müzakerelere zemin oldu. Çar, «evinin anahtarlarını» İstanbul ile boğazları, istiyordu.

O senelerin devlet ricali ve siyaset nazariyecileri İstanbul'a malikiyetin dünya hâkimiyetini temin edeceği kanaatine iyiden iyiye bağlı idiler; dünya faaliyetinin şarkın kapalı denizlerinden açık denizlere intikal etmekte olduğunu daha fark edemiyorlardı. Napolyon da Avrupa diplomasisinin bu klâsik umdeleriyle beslenmiş bulunuyordu. Bunun için İstanbul'u Çara bırakmakta tereddüd ediyordu. Bir kaç defa:

– İstanbul, İstanbul mu! Asla! Bu dünya imparatorluğudur! Sözüünü tekrar ettiği işidilmişti. O Çarın dostluğunu istiyordu ama boğazları feda etmeden!

Aleksandr ise Fransa ile ittifakı kabul ediyordu ama İstanbul ile beraber! Bu zıt emeller nasıl telif edilebilecekti?

Napolyon kağıt üzeri yapılan taksimde Karadeniz Boğazı-yla İstanbul'u Rusya'ya bırakmağa muvafakat etse bile Çanakkale Boğazı ile Gelibolu yarımadasını - *bu kedi dilini* - Tekirdağ'ına kadar kendisine saklamak, bu suretle Rusya'nın Akdeniz'e çıkmasını istediği vakit menetmek imkânını elde tutmak istiyordu. Bundan dolayı bu mukasemenin nazariyat ve müzakere sahasından fiyiyata geçmesi için teşebbüste bulunulamadı.

Rusya Fransa ile uyuştuktan sonra Osmanlı hükûmetiyle doğrudan doğruya müzakereye girişerek boğazlar hakkında eski durumu iade ettirmeğe çalıştı; Bâbîâliye şu yolda bir teklifte bulundu:⁽¹¹⁾

«Bâbîâli Karadeniz'den Akdeniz'e gidecek ve avdet etmek üzere makûs istikamet takib edecek, Rus harp gemilerinin, hacim ve cesametleri ne olursa olsun boğazlardan serbestçe geçmelerine müsaade edecektir. Ancak bu müsaade aynı zamanda üç harp gemisinin geçmesi şartıyla verilecektir. Bu gemilerin kalafat olmak, erzak tedarik etmek gibi ihtiyaçlar üzerine İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nda bir müddet durmalarına mümanaat edilmeyecektir.»

Rusya bu suretle 1805'de elde ettiği müsaadeleri yenileştirmek istiyordu. Fakat müzakere uzuyordu; nihayet 1809'da Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp ilân etmesi üzerine inkıtaa uğradı. Bu sırada İngiliz siyaseti de veçhesini değiştirerek, Bâbîâli ile yakınlaşmaya teveccüh eylemişti. Biribirine yanaşmak ihtiyacını duyan Osmanlı ve İngiltere devletleri (5 Kânunusânî 1809)da aralarında tedafüî bir ittifak akdettiler. Bu ittifak muahedesi boğazlar tarihinde mühim bir merhaledir.

On birinci maddesinde deniliyor ki:

«Harp gemilerinin boğazlara girmeleri kadimden beri ya-

(11) Sedad Paşa: Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Deniz Harbinde Türk Zaferi.

sak idi. Osmanlı Devleti'nin bu kadim kaidesinin bundan sonra da sulh vaktinde istisnâsız olarak bütün diğer devletler hakkın-da tatbik edilmesi mukarrerdir. İngiltere dahi hareketini bu kaideye tevfiğ eylemeyi vaad ve taahhüd eyler».

Osmanlı Devleti'nin bu «kadim kaidesi» tabiri ilk defa olarak bu iki devlet arasında bir vesikada zikrolunmuştu. Ecnebî harp gemilerine karşı boğazların kapalı bulunması âdeti bu muahedeye kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet hakkı olarak istiklâl ile koyduğu ve idame ettiği bir kaide idi; payitahtının müdafaası için ittihaz edilmiş bir tedbirdi.

Devlet, işine gelirse boğazları ecnebî bir devletin harp gemilerine açabilirdi; işine gelmeyince kapayabilirdi. Bu hareketlerinde yalnız kendi ihtiyaç ve emniyetini, menfaatini düşünerek ne yapmağa lüzum görürse onu ihtiyar edebilirdi. Hakikî ve fiilî hâkimiyeti altında bulunan boğazlara ait icraatından dolayı diğer devletlerden hiç birine hesap vermeğe mecbur değildi.

Buna mukabil hakkına bir tecavüz vukuunda da buna kendi silâh kuvvetiyle müdafaâ etmesi icab ederdi. Rus harp gemilerinin boğazlardan geçmesine evvelce göstermiş olduğu müsaade muvakkat ve ittifak şartlarıyla mukayyed idi. Rusya ile harp haline geçmesi bu müsaadeyi ortadan kaldırmıştı.

Ancak Osmanlı Devleti artık boğazların müdafaasında yalnız kendi toplarına güvenemiyordu. Bunun için payitahtının emniyetini uluslararası mahiyeti haiz bir muahede ile sağlamak çaresini araştırmıştı. Şimdi artık Avrupa için Osmanlı kudretinden korkacak hiç bir hal kalmamıştı. Bilâkis Rusya'nın her gün büyüdüğü, görülen emelleri karşısında Osmanlı Devleti'nin zafı, hususiyle İngilizlerde endişeler uyandırıyordu. Osmanlı Devleti 1809 muahedesıyla İngiltere'ye karşı yaptığı taahhüd ile - kendisi sulh halinde bulundukça - boğazların kapalı kalması kaidesine mutlak ve daimî bir mahiyet vermişti.

İngiltere sulh zamanında boğazların kapalı bulunması esa-

sını temin ve ilân eden bu kaideyi tanımak hususunda diğer devletlere takaddüm etmişti. Ancak İngiltere'nin bu taahhüdü karşısında boğazlarda Osmanlı hâkimiyet haklarını tahdid eden bu mecburiyet doğdu.

Şimdi artık Osmanlı Devleti ecnebî harp gemilerinin boğazlardan geçmesine müsaade edip etmemek meselesini başlı başına ittihaz edebileceği kararlara bağlı bir esas durumundan çıkarmış oluyordu. Bu yoldaki tedbir ve kararlarına ecnebî bir devletin müdahalesini de kabul etmiş bulunuyordu. Bu muahe-de ile boğazlar tarihinde Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimiyet devri bir daha avdet etmemek üzere kapandı.

Boğazlarda mukayyed Osmanlı hâkimiyeti

Osmanlı Devleti'ni birden yahut birbirini müteakip vurulacak darbelerle yıkıp bitirmek imkânını bulamıyan Rusya'da zaaf ve inhitat içinde yuvarlanan bu devlete karşı başka bir siyaset cereyanı baş göstermişti:

İttifak ile himaye siyaseti. Çar Birinci Aleksandr'ın siyasî ricalinden Kont Viktor Kotchoubey⁽¹²⁾ tarafından 1802'de verilen bir lâyhada «Boğazların Osmanlı Devleti gibi zayıf ve inhitat halinde bulunan bir devletin elinde kalması Rusya için bu devletin taksimine bile müreccah olacağı, bu suretle Devlet-i Aliye üzerinde bir nevi himaye bile tesis edilebileceği» izah olunmuştu.

Ruslar Hünkâr İskelesi muahdesine kadar bu siyaseti inkişaf ettirmeğe gayret ve bu muahede ile bunu taçlandırmışlardır. Bosfor'un havası tam «hasta adama» lâzım olan hava idi! Bu hava onu iyileştirmeyecek, fakat öldürmiyecekti de! 1812'ye kadar Rusya Karadeniz kıyılarına yayılmak, yeni fütuhatta bulunmak istemişti. Bundan sonra fütuhatını taarruz edilemez bir hale getirmek, askerlikçe ve siyaseten takviye eylemekle uğraşmıştır.

(12) Bu isim Dördüncü Sultan Murad'a meşhur lâyihasını veren Göriceci Koçi Bey'in adına ne kadar benziyor? Koçi Bey'in kardeşi Hürrem Bey Rusya'ya kaçarak tanassur etmişti.

Osmanlı Devleti ile Edime muahedесinin, Mehmed Ali Paşa'ya karşı itilâfın, sonra Hünkâr İskelesi muahedесinin akdi, Sivastopol ile Anapa kalelerinin tahkimi, Karadeniz'deki ticaret ve harp donanmalarına büyük ehemmiyet vermesi Rusya'nın hep bu bakımdan muhtelif şekillerde müracaat ettiği tedbirlerdir.

Rusya Kırım'ı zapt edince Osmanlı «bikri pâk-dameninin harimine» kuvvetle ayak atmış bulunuyordu. Ancak Osmanlı sultanı haremın kilit ve anahtarlarına malikiyetle hâlâ kocalık sıfatını elden bırakmıyordu. Rusya da burada bahtiyar âşık rolünü oynuyordu! İki rakip bir sahada düello ediyorlardı. Ancak bu mücadeleyi «anahtar deliğinden» hırs ile seyre başlayan üçüncü bir şahsın da sahnede gözükmesi gecikmemiştir: İngiltere.

Bu anahtarları elde etmek için Rusya'nın sarfettiği gayretler, Osmanlı Devleti'nin buna karşı gösterdiği mukavemetler, on dokuzuncu asrın tarihini dolduran en mühim hâdiselerdendir.

Rusya kendisini boğazlara yalnız mülken ve askerî icabat itibariyle değil, ticareti ve sanayii terakki ettikçe iktisaden de muhtaç görüyordu. Cenup memleketleri Rusya kıtasının terakkide en ileri giden parçaları olduğu, haricî ticaretinin üçte biri boğazlar yoluyla icra edildiği için Boğazların bu bakımdan da Rusya'ya göre kıymeti seneler geçtikçe artıyordu.

Rusya bazan savaşlarla, bazan da mülâyemetle maksadına nail olmağa çalışmıştır; Osmanlı padişahına kahır olamazsa şefkat göstermiştir; kendisiyle ittifakın bahşedeceği otoriteyi ve emniyeti Bâbıâli'nin gözlerinde parlatarak bu şaşaa ve göz kamaştırma altında «mağdurunu» kendi rızasıyla satır altına getirtmek için şeytanın beğeneceği siyaset düzenleri kullanmıştır.

Bu yolda bazan o kadar ileri gitmiştir ki Osmanlı Devleti'nin mülken tamamiyetinin ve bekasının birinci müdafii kesilmiş, bu esası diğer devletlere anlatmağa ve kabul ettirmeğe bile kalkışmıştır. Burada bir daha tekrar edebiliriz ki:

Şark meselesinde Rusya İmparatorluğunun programı, ha-

kikî veya uydurma ne olursa olsun, Büyük Petro vasiyetname-sindeki şartları yerine getirmekti. Şark manzumelerinde:

«İki zümrüt arasında bir pırlanta» diye tasvir olunan İstanbul'un Rusya elinde bulunması ise bu vasiyetnamenin en mühim bir maddesiydi. Ruslar nezaket göstermek istedikleri zaman (!) Türklere demek istiyorlardı ki:

– İşgal ettiğiniz İstanbul bizim son derecede hoşumuza gidiyor. Yerinizi bize bırakmak lütfunda bulunur musunuz?

Türkler böyle bir «lütufta» bulunmamakta ısrar edince de hemen Rus yumrukları başlarına iniyordu! Hâsılı Rusya bu boğaz işinde Bismarkın «sıcak ve soğuk duş» dediği bütün ikna ve tazyik vasıtalarına münavebe ile baş vuruyordu. Büyük Katerina Kırım'ı zapt ile Rusya'ya ancak «Bizans yolunu» açmıştı. Birinci Aleksandr boğazlar hakkında:

«Rusya, evinin kapılarını açan anahtarlara sahip olmalıdır. Bu anahtarlar ise İstanbul'dadır.» diyordu. Buna mukabil büyük Napolyon:

«İstanbul'a sahip olan için dünyayı hükmü ve idaresi altına almak kabil olur» mütalâasında bulunuyordu. Napolyon Sainte Helène adasında iken bir gün harita üzerinde mesafeleri bir pergel ile ölçerek:

– İstanbul dünya hâkimiyetinin merkezi ve makarrı olacak mevkidedir, demişti. Başka bir defa da şu sözleri söylemişti.

– Türkleri Avrupa'dan kovmak fikri bana mülâyim geliyordu. Fakat İstanbul'un ne değerinde olduğunu biliyordum. Bunun için Rusya'ya bu dar boğazı vermektense, yarı dünya imparatorluğunu bıraktım. Yaptığıma bugün bile mütecessif değilim.⁽¹³⁾

(13) Las Casas: Memorial de Sainte - Helène.

Napolyon İstanbul'u Rusya'ya bırakmaktansa Moskova'da taliini denemeyi tercih etmişti. Koca Reşit Paşa sonraları:

– Devlet-i Aliye İstanbul'u değil, İstanbul Devlet-i Aliye-yi koruyor! sözünü beyhude söylememiştir.

Rus panslâvist mütefekkirlerinden Danilevski İstanbul'u "dünyanın göbeği" diye adlandırıyordu.⁽¹⁴⁾ Diyordu ki:

«Dünyada mevkii itibariyle İstanbul'a benzer bir şehir daha yoktur; dünya yollarında İstanbul'a benzer bir geçit yeri daha yoktur. İstanbul'un hususiyeti şudur ki; gerek ticaret yollarında, gerek dünya tarihi sahnesinde ne değişiklikler, genişlemeler olursa olsun onun rolü küçülemez. Bilâkis, kültürde, nakliye vasıtalarında her terakki onun umumî, ticarî, siyasî ehemmiyetini az çok artırmağa yarar. İstanbul değil yalnız mâzinin ve halihazırın, fakat istikbalin de şehridir. Gittikçe parlayacak bir şansa sahiptir. Cenup hudutlarında tam bir emniyete nail olmak, bir donanma hazırlamak, şarkta nüfuzunu takviye eylemek imkânını Rusya'ya o verecektir. İstanbul bir İslâv ittihadının merkezi olmalıdır.»

Bütün Ruslar İstanbul'un sihirli cazibesine tutulmuşlardı; gözlerini buradan ayıramıyorlardı. Ren nehrinin sol sahillerini ele geçirmeyi tahayyül eden Fransa İstanbul'u elde etmek emellerinde Rusya'ya yardıma meyyal bulunuyordu. Onuncu Şarl zamanında Polinyak kabinesi, Avrupa'da Fransa için bir taviz mukabilinde, İstanbul'u Rusya'ya bırakmağa hazır bulunduğunu beyan eylemişti.

Fransa'nın Roma elçisi meşhur edip Châteaubriand 1815 muahedelerinde Fransa lehine değişiklik yapılabilmesi için 1828'de İstanbul'u Ruslara feda etmeyi hükûmetine tavsiye ediyordu. Fransa'da Temmuz inkılâbı da fikirlerde bu cereyanı değiştirmemiştir. Napolyon zamanında İstanbul'da mühim siyasî

(14) La Russie et l'Europe; 1871.

roller oynayan General Sebastiyani bile Osmanlı Devleti için «Kadavra» tâbirini kullanmıştı.⁽¹⁵⁾

Navarin vakasında Osmanlı donanmasının imhası Avrupa'da bütün halk tabakalarında Türkler aleyhine büyük bir şevk uyandırmıştı. Yunanistan'ı vücade getiren Edirne muahedesi (1829) müzakereleri esnasında Rus Hariciye Bakanı Kapodistriya Osmanlı Devleti'nin bölünmesine dair bir proje hazırlamıştı. Bu projeye göre:

Hinterland ile beraber İstanbul serbest bir şehir olacak, iki boğazın istihkâmları yıkılacak idi. Kont Koçi Bey'in projesine muhalif bir esas takib eden bu proje Rusya hükûmetince tasvip olunmadı. Bu defa da Rus diplomatlarından Dışişleri Bakanı Daşkofun reyî galip geldi; şark meselesinin halli için Birinci Nikola'nın riyaseti altında gizli toplanan bir encümen şu kararı verdi:

«Garp devletlerinin muhalefetine mebni Osmanlı Devleti'nin inhilâlinde Rusya ile peyki olan Rumların tam bir muvafakiyet elde edemeyeceği tezahür eylemiştir. Bu sebeple taksimi tehir etmek ve Rus emellerinin tahakkuku için Avrupa'da müsaait bir durum husule gelinceye kadar beklemek; bu vakte kadar Boğazların Rusya'dan başka herhangi kuvvetli bir devletin eline geçmesine kat'ıyyen meydan vermemek.»

Bu, yavaş yavaş, zehirliye zehirliye öldürmek olacaktı! Kont Neselrod Edirne muahedesine harp gemilerinin Boğazlara serbestçe girip çıkma larını temin edecek bir madde ilâve ettirmek emelinde idi. Fakat bu madde Avrupa devletlerine kabul ettirilemedi; Bâbîâli de bu kaydı kabulde tazyik olunmadı.

Bu muahedede Rusya Karadeniz'in gerek kendisinin, gerek diğer devletlerin ticaret gemilerine mutlak surette açık bulunacağı yolunda bir kayıt ile iktifa etti.

(15) Felix Valyi: L'Europe en Asie Mineure.

Rusya Kont Koçubey lâyihasını unutmuyordu. Kont Nesselrod 1831'de Rusya'nın Karadeniz komşusuyla münasebeti hakkında şu siyasî programı çiziyordu:

«Osmanlı Devleti ancak Rusya'nın himayesi altında yaşayabilecek ve Rusya'nın her arzusunu dinleyip kabul edecek bir duruma getirilmeli.»

Mısır'da Mehmed Ali isyanı Rusya'ya «Osmanlı Devleti'ni himaye» siyasetini tatbika mükemmel bir vesile ihzar etti. Mehmed Ali'nin Osmanlı saltanatını devirerek İstanbul'da kuvvetle yerleşmesi Rus emellerini alt üst edebilecek bir hâdiseler olurdu. Çar İkinci Sultan Mahmud'a yardım teklifinde bulunmak üzere Ceneral Moravyefi İstanbul'a gönderdi.

Serasker Hüsrev Paşa ile Reisülküttab Akif Efendi -*Tebssire sahibi Akif Paşa* - Rusya'nın teklifini duyunca sevinçlerinden mebhud kaldılar. Akif Efendi Rus tercümanına:

– Bâbîâlî'nin böyle bir saadete nail olacağına doğrusu hiç intizar etmiyordum, dedi.

Ancak Rus yardımının manasını idrak eden padişah iptida buna lüzum görmedi. Sonra mağlûbiyetler başlayınca Bâbîâlî Rus yardımını kendisi istemek zorunda kaldı. Rus donanması Boğaziçinde demirledi; Rus askerleri de Beykoz sahilinde karaya çıkarak ordugâh kurdular. Bir Fransız harp gemisi Çanakkale Boğazı'ndan cebren geçmek istedi ise de istihkâmlardan atılan bir kaç mermi bu gemiyi geri dönmeğe mecbur etti.

Mısır ile muharebe bitip İngiltere ve Fransa'nın müştereken ibramları üzerine Rus donanması ve askerleri için Boğaziçinden çekilmek zamanı gelince Ruslar çıkmadan iki gün evvel Bâbîâlî ile sekiz sene müddetle tedafû bir ittifak muahedesi akteylediler. (8 Temmuz 1833 - 21 Safer 1249)

“Hünkâriskelesi muahedesi” namını alan bu muahede Ruslara evvelce bir defa elde etmeğe muvaffak oldukları hak ve

menfaatleri daha mazbut ve mükemmel bir surette sağlayacak mahiyette idi. Muahede maddelerindeki açık ve gizli hükümler birbirini şeytanî surette tavzih ve ikmal ediyordu. Bununla Osmanlı Devleti Rus himayesi altına giriyor, Boğazlarda Rus kapıcılığı mesabesine indiriliyordu. Bu kapıcı kendisine Rusya'da bir efendi bulmuş idi. Rus harp gemilerine Boğazları açan bu muahedenin gizli maddesinde şu kayıtlar vardı:

«İki devlet memleketlerinin emniyeti için birbirine müte-kabilen maddî ve müessir yardımlarda bulunmayı taahhüd eylemişler ise de Rusya Çarı Rusya'ya maddî yardımdan terettüb edecek tekellüften Osmanlı Padişahını korumak emeliyle bu imdadı istemiyecektir. Ancak bu yardıma bedel Devlet-i Âliye Rusya lehine Akdeniz Boğazını kapıyacak, hiç bir ecnebî harp gemisinin ne bahane ile olursa olsun girmesini tecviz eylemiyecektir.»

Bu muahede ile Ruslar hem kendi donanmalarına Boğazlardan girip çıkmak imkânını elde ediyor, hem muharip buluncakları devletlerin donanmalarına Akdeniz Boğazını kapattırarak Rusya sahillerini taarruzdan koruyorlardı. Bir de evvelce Lehistan'da yaptıkları gibi kendileri için Osmanlı işlerine müdahaleye sebep ve bahaneler hazırlıyorlardı.

Rusya için Şark meselesi şu soruda hulâsa edilebilir:

Kara ve Akdeniz Boğazları kime tâbi olacak? Kimin elinde bulunacak? Hünkâr iskelesi muahedesıyla Rusya bu soruya kendi lehine bir cevap verdirmiş, bu Boğazlara mânen hâkim kesilmiş idi.

Bu muahede garp devletlerinde büyük bir endişe ve heyecan uyandırdı. O kadar ki ilk günlerde İngiltere Fransa'ya Sivas-topola gidip Rus donanmasının yakılmasını bile teklif etti. Sonra bu derece ileri gidilmeğe mahal görülmedi. İngiltere ve Fransa protestolarına başlangıç olmak üzere Bozcaada'ya birer filo gönderdiler. Fakat iş fiiliyatta bu derecede kaldı. Muahedenin ak-

tinden üç ay sonra İngiltere hükûmeti Rusya ve Osmanlı hükûmetlerine şu yolda tebligatta bulundu:(16)

«Bu muahede Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın müteakbil münasebetlerinde yeni bir mahiyet göstermektedir. Buna karşı Avrupa devletleri de karar ittihazı hakkına maliktirler. Eğer bu muahedenin şartları bilâhara Rusya'yı Osmanlı Devleti'nin dahilî işlerine müsellâh bir müdahaleye sevk eyler ise İngiltere hükûmeti ahvalin icabına sonra bir hattı hareketi kabulde muhtar olacak ve bu muahede yokmuş gibi davranacaktır.»

Fransa da hareketinde serbestisini muhafaza eylemeğe karar vermişti. Bu iki hükûmet şimdilik başka türlü bir muameleyle lüzum görmiyerek donanmalarını çektiler. Bâbîâli bu sıralarda Yunan sularında bulunan bir Rus filosunun Boğazlardan geçmesine müsaade etti. Bunun üzerine İngiltere Başvekili Palmerston Londra Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey'e:

– Mademki Rus donanması Çanakkale Boğazı'ndan serbestçe geçmiştir; 1809 Muahedesi mucibince İngiliz gemileri de aynı hakka malik bulunuyorlar.

Yolunda beyanatta bulundu. Bu beyanat artık Padişahın Boğazlar üzerindeki hükmünün zaafa uğradığını iyiden iyiye gösteriyordu.

Bu zaafı hasebile Osmanlı Devleti meselâ İngiltere'yi yardıma çağırdığı takdirde bu hal İngilizlerce müsait bir durum olarak telâkki edilecekti. Fakat devlet Rusya vesayeti altına girince bu bütün Avrupa için acele çaresi bulunmak lâzımgelen bir tehlike teşkil ediyordu!.

Hünkâriskelesi muahedesi ne Türklerde Moskoflar hakkındaki buğz ve nefreti, itimatsızlığı, ne de dostlukları gösteriş-

(16) Brunswick: Le traité de Berlin.. İngiliz elçisi tarafından Kont Neselrod'a verilen 29 Teşrinievvel 1833 tarihli nota.

ten başka bir şey olmıyan ve dostlarının kuvvetlenmesini hiç istemiyen Ruslarda Türklere karşı istihfaf hislerini izale etmemiş idi.

Sultan Mahmud'un bir nedimine Rusya ile bu mukarenet hakkında:

– Denize düşen yılana sarılır!

Dediği bile rivayet olunuyordu. Bu mütekabil hisler muahedenin devam ettiği senelerde değişmiyerek sürüp gitmişti. İki hükümdarın birbirlerine ibzal ettikleri dostluk teminatı iki devletin tarihî inkişaflarına hiç uymıyan bir saniadan ibaretti.

Zaafı ve fena idaresi Rusya'ya pek faydalı görünen Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetini bu şekilde muhafaza etmek siyasetinin en muvaffak eseri bu Hünkâr iskelesi muahedesi olmuştu.

Şimdi Rusya haricî siyasetinde esas addettiği bu düsturu Avusturya'ya da kabul ettirecekti. Neselrod ile Meternih 18 Eylül 1833'de Münhengraetz'de akdettikleri bir muahede ile:

«Mısır valisinin hakimiyetini ve nüfuzunu her ne şekilde olursa olsun İstanbul Boğazı kıyılarına kadar genişletmemesine, Devlet-i Aliye'de «hali hazırın» muhtemel olmaması devletlerce temenni edilir bir hal olduğuna, şayet bu durum bir suretle bozulacak olursa müştereken hareket etmeğe»

Karar verildi. Bu karar ile Avusturya dahi ilk defa olarak resmen ve siyaseten Boğazlar meselesine karışıyor idi. Fakat Meternih Rusya'nın Hünkâriskelesi muahedesıyla Osmanlı Devleti üzerinde diğer devletlere nispetle kazandığı nüfuzu tahdid etmek istiyordu.

Rus donanmasının Osmanlı içdenizi Marmara'yı geçip Çanakkale'den çıkabilmesi başta İngiltere olduğu halde denizci Avrupa devletleri ricalinin uykularını kaçırıyordu. Birinci Aleksandr'ın Rusya'ya açtığı Osmanlı dostluğu ve hamiliği siyaseti yolunda şimdiye kadar hiç hatıra gelmiyen bir engel çıkacaktı:

Avrupa devletleri de bu siyasete müfrit bir inhimak ile iştirak etmek istiyceklerdi. Bu devletler Rusya'ya:

– Sen Osmanlı Devleti'nin hayat ve mevcudiyetini idame etmeği arzu ediyorsun değil mi? Bizim de arzumuz bu merkezdedir. Karadeniz'i kapamak istiyorsun değil mi? Biz de bunu istiyoruz! Diyeceklerdi!

İngilizlerin kurdukları bu siyaset tabiyesi Rusya'yı şaşırtmış idi. Avusturya'nın da bu siyasette İngiltere'ye yanaşması Rusya'nın elini, ayağını bağlamış, Rusya nihayet Devlet-i Aliye'nin mülken tamamiyetini, müşterek kefalet ve zamân altına alan Avrupa devletleri sendikasında bir âzalığa razı olmak mecburiyetinde kalmıştı.

Fransızların “Yeni İskender” diye alkışladıkları Mehmed Ali Paşa ile Sultan Mahmud arasında ikinci defa harp başlayınca (1839) garp hükûmetleri şark işlerine müştereken müdahale meselesini meydana çıkardılar. İngiltere zaten bu sene içinde kendi hesabına ve kendi kendine teminatını almaktan geri kalmamıştı: Hint yolu üstünde Mehmed Ali'nin zuhuru tehlikesine karşı bir tedbir olmak üzere Aden'i işgal eylemişti!

İngiltere ile Fransa Çanakkale Boğazı'na donanma göndermeyi, Devlet-i Aliye'nin tamamiyetiyle istiklâlinin müşterek teminat altına alınması için Viyana'da bir konferans aktedilmesini teklif ettiler. “Osmanlı Devleti'ni yaşatmak istersek onu rahat bırakmalıyız” diyen Meternih şark işleri için Viyana'da konferans kurulması fikrini izzet-i nefsine pek uygun görüyordu.

Rusya garp devletlerinin boğaza donanma göndermeleri ve Viyana'da konferans akti teklifinden hiç hoşlanmadı. Kont Neselrod Mısır meselesine dair müzakerelerin İstanbul'da değil, İskenderiye'de yapılmasını istiyordu:

«Devletler donammalarını İskenderiye'ye göndererek Mehmed Ali'ye hitap etmelidirler. İstanbul'a gönderecek olur-

larsa Padişaha hitap edeceklerdir. Pek korkuyorum ki bu hitap Osmanlı Devleti'ne tevcih edilecek son hitap olmasın! Bâbî-âli'de daha uzun müddet ayakta duracak kuvvet ve mecal kalmamıştır.⁽¹⁷⁾ Donanmaların Marmara denizinde bulunması Osmanlı Devleti'ni ictinabı kabil olmayacak bir izmihlâl tehlikesine maruz bırakacak, bu devlet kurtulacak yerde mahvolacaktır.»

Diyordu. Rusya İngiltere'yi Meternih'in tesiri altında kalmaktan çekmek fikri ile Londra'da siyasî müzakerelere başladı. Viyana'da konferans akti fikri terkedildi.

Londra müzakereleri uzun, pürüzlü ve ivicacı oldu. İngiltere Mehmed Ali'nin birinci isyanında olduğu gibi bu ikincisinde de Rusya'nın münferiden müdahalesine, müddeti bitmesine az kalmış olan Hünkâriskelesi muahedesini tecdit eylemesine meydan vermemek istiyordu. Avusturya ile Prusya dahi bu noktada İngiltere'ye iltihak eylemişlerdi.

Boğazların bütün devletlerin donanmalarına kapalı kalmasını iltizam eden Rusya da nihayet bu zümreye katıldı. Bu suretle Mehmed Ali tarafını tutmakta ısrar eden Fransa hariç kalmak üzere İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya arasında 15 Temmuz 1840 tarihinde ilk Londra mukavelesi akdolundu.

Fransa için bu muamele siyasî bir hezimet oldu ve Fransızlar arasında o derece teessür uyandırdı ki meşhur Lamartine bu mukavele Fransa'ya göre: Diplomasinin Vaterlo'sudur!

Demekten kendi alamadı. Bu mukavele ile bu dört devlet Boğazları Mehmed Ali Paşa'nın tecavüzüne karşı müdafaa etmeği ve «himayeleri altına» almağı deruhde ettiler. Bu taahhütleri vesilesiyle Boğazlar meselesinin devletler arasında bir tesviye suretine bağlanmasına başlangıç olmak üzere Akdeniz ve

(17) O kadar kuvvetli Rus İmparatorluğu'nun o kadar zayıf Osmanlı İmparatorluğundan evvel mahvolması istikbale ait böyle siyasî kehanetlerin boşluğunu göstermez mi?

Karadeniz Boğazlarının kapalı bulunması hususunda Osmanlı Devleti'nce «kadimden beri mevzu olan kaideyi» kabul ve teyid eylediler.

Padişah bu defaki Mısır meselesinin icapları müstesna olmak şartıyla kendisi sulh üzere bulundukça iki Boğaza hiç bir ecnebî harp gemisi kabul etmemeğe karar verdiğini ilân ve diğer dört hükümdar da Padişahın bu kararına riayet eylemeği taahhüd ettiler.

Bu mukavele Hünkâriskelesi muahedesinin Rusya'ya bahşettiği bütün hususî imtiyazları ref ve iptal ediyordu. Böyle olduğu halde Birinci Nikola'nın buna imzasını koynması Fransa Kralı Lui Filip'e karşı kin ve garazından ileri gelmişti. Mukavelelenin dördüncü maddesi Boğazların kapalı kalmasını Avrupa uluslararası hukukunun bir prensibi olarak kabul etmişti. Karadeniz'de Boğazlardan başka mahreci olmayan Rusya donanması yine âdeta tıpalı bir şişe içinde kalmış gibi bir duruma düşüydrdu.

1841'de Mehmed Ali Paşa meselesi hallolununca büyük devletler - *bu defa Fransa dahi dahil olmak üzere* - Londra'da ikinci bir mukavele akdettiler ki asıl «Boğazlar Mukavelenamesi» denilen mühim ve tarihî vesika budur. (23 Cemaziyülevvel 1257-13 Temmuz 1841).

Bu mukavelenin aktini intaç eden müzakereler esnasında Prens Meternih Osmanlı Devleti'nin istiklâlinin ve mülken tamamiyetinin dahi devletlerin tekeffülü altına alınmasını musır-rane teklif eylemiş, Rusya ise buna şiddetle itiraz etmiş idi.

Bunun üzerine Fransa, Avusturya ile Rusya'nın arasını bulmuş, mukavelenin mukaddemesinde bu istiklâl ve tamamiyet hakkında yalnız «teminat» verilmekle iktifa olunmuş idi. Rusya Boğazların sulh vaktinde olduğu gibi harp esnasında da kapalı kalmasını istemişti. Bu şartın kabulü ise Osmanlı Devle-

ti'ni istimdad hakkından mahrum bırakacaktı. Bu sebeple bu teklif diğer devletlerce reddolunmuştu.

Osmanlı murahhası Londra Elçisi Şekib Efendi'nin imzaladığı bu mukavele ile Boğazların, Devlet-i Âliye sulh üzere oldukça, ecnebî deniz kuvvetlerine kapalı bulunması kaidesi mutlak surette kabul edilmişti. Yalnız dost devletler sefaretlerinin hizmetlerine mahsus hafif harp gemilerinin Boğazlardan geçmeleri için Padişah ferman verecekti. Bir de Rusya'nın Atina sefaretinde kullandığı küçük harp gemisinin Boğazlardan ferman ile geçmesine müsaade olunacaktı. Rusya bu suretle Karadeniz'in kapanması ve sahillerinin büyük deniz devletlerinin taarruzundan masun kalması hususundaki emeline nail oldu; yalnız donanması Boğazlardan çıkıp girmek hakkından mahrum kalmıştı.

Devletler muahede mukaddemesinde Osmanlı Devleti'nin mülken tamamiyeti hakkında verdikleri teminat ile de Rusya'nın Hünkâriskelesi muahedesıyla bu devlet üzerinde zımnem kazandığı himaye hakkını devletlerarası bir vesayete kalbeylemişlerdi.

Ancak bu mukaddeme ile mukavelenin asıl metni arasında mübâyenet göze çarpmamak kabil olamaz:

Mukaddemede Padişahın istiklâli teslim edilirken metinde kendisine Boğazları kapalı tutmak mecburiyeti tahmil edilmek suretiyle hükümrânlık haklarına istihfaf sayılabilecek bir tecavüz vaki olmuş idi. Mutantan ve tazimkârane ifadeler arasında Boğazların kapalı bulunması kaidesinin herhangi bir devlet lehinde ihlâl edilemeyeceğine dair Padişah'tan kat'î bir taahhüd alınmış bulunuyordu; Padişah ecnebî harp gemilerini Boğazlardan istediği gibi geçirtmek hakkından mahrum ediliyordu; bu suretle hükümrânlık haklarının ihlâlüne rızası tahsil edilmişti.

1809 ve 1833 muahedeleri yalnız birer devlet, İngiltere ve Rusya, ile mukaveleden ibaretti. 1841 mukavelesi imza edenle-

ri biribirine bağılayan ahdî bir mecburiyeti tazammün ediyordu. Bâbîâli taahhüdü ile devletlere karşı nasıl bağlanmış bulunuyorsa beş devlet de hem müştereken Osmanlı Devleti'ne, hem müteselsilen birbirlerine taahhülle bağlanmışlardı. Bu taahhüdün tadili veya feshi ancak aralarında yeni bir itilâf ile kabil olabilecekti.

Bu Boğazlar mukavelesine Bâbîâlice vaki olan davet üzerine diğer Avrupa devletleri de birer, birer imzalarını koydular. Bununla iki Boğaz Osmanlı Devleti'nin mutlak istiklâl ve hakimiyetinden kısmen çıkmış ve Avrupa devletlerince riayet edilecek devletlerarası bir duruma girmiş oldu. Padişah artık Boğazları dilediği gibi ve dilediğine açıp kapamakta muhtar değildi. 1809 ve 1833'te olduğu gibi istisnalar dahi yapamazdı.

Devlet kapamak vazifesini deruhde eylemişti; fakat artık açmak hakkına malik değildi. Bu da hakikatte Osmanlı Padişahının hakimiyet haklarına bir darbe idi. Fakat bu mukavele ile asıl yolu kapanmak istenen Rus donanması idi. Hassaten ona karşı Karadeniz Boğazı kapanmış, Padişahın bunu açmak hakkı da zail olmuş idi.

Bu suretle iki Boğaz sulh halinde bütün ecnebî harp gemilerince geçilmek hakkı bulunmayan, yalnız ticaret gemilerince serbest geçilebilen ve mülkiyeti Osmanlı Devleti'ne ait olan bir deniz yolu hükmüne girmişti.

Macaristan'da Avusturya'ya karşı vaki olan isyan Rusya'nın müdahalesiyle yatıştırıldığı sırada ihtilâl erkânından Kossuth ile beraber bir çokları Osmanlı Devleti'ne iltica eylemişlerdi (1849). Bu hal Osmanlı Devleti ile Avusturya ve hassaten Rusya arasında bir mülteciler meselesi çıkarmıştı. Bu iki devlet Bâbîâli'yi tehdid ediyorlardı. İngiltere ile Fransa ise Osmanlı Devleti'ne siyasî yardımlarda bulunuyorlardı; «Türkleri müdafaa edecek dostlar bulunduğunu» gösteriyorlardı. Nihayet İngiltere'nin Amiral Parker kumandasında olan Akdeniz filosu

Çanakkale Boğazı'ndan içeride (Havuzlar) körfezine demirledi. Palmerston bu suretle gösterdiği müzaheretî «korkan bir kadının burnuna lokman ruhu şişesi tutmak» kabilinden addediyordu! Bunun üzerine Rusya'nın İstanbul Elçisi Titof Hariciye Nâzırî Âli Paşa'ya (ikinci defa. 13 Ramazan 1264 - 20 Şevval 1268) müracaat ve bu hareketin neye delâlet eylediğini sual etti.

Âli Paşa iptida donanmanın havalârin fenalığından dolayı buraya sığınmış olduğu cevabını verdi. Bir de bu hareketi 13 Temmuz 1841 tarihli Boğazlar Mukavelesinin birinci maddesi hükmüne tevkif etmek üzere şu mütâlâyı yürüttü:

– Adât ve nizamâtı beldeye nazaran Akdeniz Boğazı'nın asıl methali muhafız paşa ile konsolosların oturdukları Çanakkale'nin dar yeridir. Burasıyla Akdenize çıkılacak mahaldeki kalelerin arasındaki deniz sahasına gemiler ekseriya bilâmani ve müzahim lenger lenger bırakırlar. Bunlar hakkında o kadar takayyüt icra olunmaz.

Fakat elçi bu tevellere kanmadı. Rusya Hariciye Nazırî Kont Nesselrod ile muhabere etti. Nesselrod Osmanlı Hariciye Nâzırına tebliğ edilmek üzere elçiye şu emri verdi:⁽¹⁸⁾

«Bâbîâlî'nin gösterdiği bürhan ve deliller İngiltere donanması hakkında varid olduğu takdirde Karadeniz'deki Rus donanması hakkında dahi cari olmak lâzımgelir. Bâbîâlî'ye ihbar ediniz ki:

İngiliz donanması hakkındaki muameleyi emsal ve senet ittihaz ediyoruz. Rus amirallarından birisi buna benzer bir hal ve mevkide kalarak İstanbul Boğazı içinde kendisine mahfuz bir mahal aramak lüzumunu hissederse Çanakkale Boğazı hakkında irad olunan delillerden istifade edebilecek ve bu Boğazdan 1841

(18) Bay Ahmet Refik tarafından Tarih Encümeni mecmuasında mülteciler meselesine dair neşrolunan hazine-i evrak vesikaları.

muahedesiyle menedilen asıl methalin Büyükdere limanından sonra başladığına nazaran bu limanda lenger bırakılabilecektir.»

Kont Nesselrod İngiltere Hariciye Nezaretine yaptığı tebligatta da: «İngiltere devleti kendi memurlarını Boğazlar mukavelesinin kat'î hududu dairesine icra ve iade etmeği taahhüd ederse Rusya'nın da bu hudud dairesinden uzaklaşmıyacağını ve Bâbîâlî'ye yapılan tebliğin kendi kendisine hükümden düşeceğini» bildirdi.

1841 muahedesi «hiç hatıra gelmiyen ânî bir harp tehlikesine marz bulunduğu bir sırada Osmanlı Devleti'ne yardım edilmesine» mâni görmiyen Lord Palmerston: «İngiliz donanmasının hareketi 1845 senesinde Bâbîâlî'ce ittihaz olunmuş bir karara muvafık bulunduğunu, bu karara göre harp gemilerinin ilk kale ve istihkâmların ilerisinde bulunan geniş körfezde demir atmaları caiz olduğu, asıl methal Çanakkale kasabası kurunda darlaşmağa başlayan mahalden başladığı cihetle muahedenin çiğnenmemiş olduğunu» izah etti.

Şunu da ilâve etti ki: «1841 muahedesi yalnız harp gemilerin Boğazdan geçmelerini yasak etmekle kalmamıştır; Osmanlı Devleti'nin istiklâli usulünü dahi teyid eylemiştir. İngiliz donanmasının (Havuzlar) mahalline kadar ilerlemesi muahedenin hükmüne mugayir bir hareket olduğu farzedilse bile muahedenin iptidaki nakzı bu değil, belki mer'î olan akitlere mugayir bir takım iddialardan naşi Saltanat-ı Seniyenin büyük bir muhataraya atılmış olmasıdır».(19)

Bâbîâlî de Karadeniz Boğazında Büyükdere limanının Akdeniz Boğazında Havuzlar'a değil, Gelibolu'ya muadil ola-

(19) Hazine-i evrak kuyudatı. Rusya ve Avusturya elçileri Bâbîâlî'ye mültecilerin kabulü harbi intac edebileceğini beyan etmiş ve Bâbîâlî ile siyasî münasebeti kesmiş idiler.

bileceğini ileriye sürüyordu. Bu mesele devletlerce daha ziyade uzatılmadı. Rusya, İngiltere 1841 muahedesine mugayir hareket etmediği surette kendisinin de Büyükdere lâkırdısından feragat edeceğini Londra'ya bildirdi; Palmerston da bunu taahhüd etti. Bu ihtilâf böylece kapandı.

Osmanlı tabiiyetindeki Ortodokslar öteden beri Rusya'ya bir şefî ve müdafî gözüyle bakıyorlardı; Rusya da bunlar üzerinde kendisinde Küçük Kaynarca muahedesiyle kazanılmış bir himaye hakkı tasavvur ediyordu.

Garp devletleri Rusya'nın bu nüfuz tefevvukunda Osmanlı Devleti'nin hayat ve mevcudiyeti için bir tehlike gördüler. İngiltere Şark Meselesinde takib edeceği yolu araştırdığı sırada İngiliz siyasetinde iki fikir birbiriyle çarpışıyordu:

1836'da Mançister İktisat Mektebi Şefî meşhur Cobden İngiltere efkârı umûmiyesinde uyanmağa başlayan Rusya husumetiyle cidale girişmiş idi; Hristiyanlık namına Osmanlı Devleti'nin Rusya lehine parçalanmasını iltizam ediyordu; Şark haritasının bu yolda değişmesi İngiltere için ancak menfaati calip olacağını iddia eyliyor idi. On dokuzuncu asrın bütün İngiliz liberal kabinelerinin siyaseti hep bu yolda tedvir olundu.

Liberal Şefî Foks'un yeğeni Lord Holland 1830'da:

«Rusların hâlâ Haliç'te yerleşmemiş olmalarına» Bir «dünya hemşerisi» sıfatıyla teessüf ediyordu! Rusya'nın İngiliz liberal kabinelerinin diplomasisinden kendi diplomasisi gibi istifade edebilmesi muvafık görülüyordu. 1853'de Birinci Nikola Sir Hamilton Seymour'a Osmanlı Devleti'nin taksimi için açılmış ve:

– Lord Aberdeen ile on dakikalık bir mükâlemeye Türk meselesini tanzim edebilirim, demişti.

Çar ancak İngiltere'deki siyasî dostlarının bu meyillerine güvenerek kendisinde bu kuvveti buluyordu. Birinci Nikola bu

düşüncesinde ağır bir surette aldanmış ise bunun siyasî müsebbibi olmak şeref ve meziyeti tamamen David Urquhart'e aittir.

Urquhart Türkler lehine siyasetini müdafaaya 1833'ten itibaren başlamıştı. Şimdi ismi unutulmuş gibi olan bu siyasinin o tarihten beri Çarizmin Şark siyaseti aleyhinde uyandırdığı cereyan gittikçe şiddetlenmiş, kuvvetlenmiş idi. Urquhart Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı kullandığı siyasî zehirleme usulünü tamamiyle kavramış, yaptığı kuvvetli ve mütemadî propaganda sayesinde fikirlerini İngilizlere alkışlatmış idi.

Urquhart Osmanlı Devleti'ni Avrupa müdahalelerinden kurtararak uluslararası manzumeye ithal eylemek istiyordu. Onun kanaatine Avrupalı ölümü pek yakın sayılan (Hasta adam) fikri idi ki bütün teşevvüşlerin başlıca kaynağı oluyordu. Vekayiî hakikatine istinad etmeyen bu fikir miras ile ilgili bir tabibin - *Rusya'nın* - koyduğu bir teşhis idi. Bizzat hasta bile - *Osmanlı Devleti*- kendisine hiç iyi gitmeyen bir Avrupa tedavisine tâbi olmağa razı edilmişti! Bu suretle zerkeedilecek zehir bu devleti cidden hasta edecekti.

Urquhart ise Türk milletinin hayatiyetine tamamen inanmıştı. O hiç tereddütsüz iddia ediyordu ki, Avrupa'ya arzedildiği şekilde Türk meselesi Moskof diplomasisinin iğfal edici bir düzeninden ibaret idi; Şarkta karışıklıkları idame ettirmekten başka bir gaye takip etmeyen bu usul bir gün Avrupa'da âmmenin istirahatı hesabına pahalıya malolacaktı.⁽²⁰⁾

Şair Lamartine Şark seyahatinden avdetinde pek büyük bir şevk ve hahişle Türkleri methediyordu. İstanbul'da Moniteur Ottoman Gazetesi'ni çıkaran Fransız Blak da Urquhart'ın İngiltere'de uyandırdığı Türk muhipliği cereyanını Fransızlar arasında yaymak için bütün kuvvetiyle çalışıyordu.

(20) Felix Valyi: L'Europe en Asie mineure.

Bu gayretler nihayet semeresini verdi. Rusya'nın Şark'ta kendisine temin ettiği hususî ve müstesna mevkii yıkmak için İngiltere ve Fransa arasında bir emel birliği husule geldi. Bu birliği göstermek için bir fırsat çıkması lâzım idi. «Mübarek Makamlar Meselesi» bu fırsatı hazırladı. Bu meselede Rusya'ca Osmanlı Devleti'ne yapılan tehdit Avrupa'nın siyasî müvazanesini ihlâl edecek bir hal telâkki edildi.

Rusya 1853 Haziranında harp ilân etmeden Rumanya'yı işgal eylemişti. "Beşike" limanına gelen Fransız ve İngiliz harp gemileri de Eylül içinde Marmara'ya girdiler.

Rusya, Romanya'yı işgal ile Osmanlı Devleti'nin tamamiyetine ahde muhalif bir darbe vurmuş ve bütün devletlerin iştiraki ile kararlaştırmış «teminatı» bozmuş idi; Fransa ve İngiltere de Osmanlı Devleti'nin tamamiyetini sağlamak vesilesiyle Boğazlar mukavelesi metnindeki hükümleri çiğnemekte mazhur görmemişlerdi.

Rusya en muhtaç olduğu böyle bir sırada 1841 muahedesi maddelerinin kendisine temin ettiğini sandığı emniyetin, sahillerinin garp devletleri donanmalarının taarruzundan masuniyetinin yokluğunu gördü. O 1841 mukavelesinin yalnız maddelerine güveniyordu. Avrupa devletleri ise mukavelenin mukaddemesiyle beraber bir «kül» olduğunu, imza edenlerden birinin herhangi bir şekilde buna muhalif hareketi diğerlerine hareketlerinde serbestî verdiğini düşünüyorlardı. Böylece 1841 mukavelesi bütün diplomatik taahhütlerin maruz olduğu tehlikeye uğramış oldu! İngiliz ve Fransızların da harbe iştirak eylemeleri üzerine Avusturya hükûmetinin teklifiyle Viyana'da bir konferans aktolundu. Burada:

«Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetini Avrupa müvazenesine daha kuvvetli surette bağlamak» emniyesiyle 1841 mukavelesi tetkik ve tadil edilmeğe çalışıldı. Fransızlar Karadeniz'de Rus genişlemesinin izalesini ve harp gemilerinin tahdidini iste-

diler; Ruslar bunu hükümlanlık haklarına muhalif bularak reddettiler.

Osmanlı Devleti'nin istiklâline mülken tamamiyetinin tekeffül altına alınması istenildi. Ruslar bundan da imtina eylediler; onlara göre, ne yapılsa yapılsın, Osmanlı Devleti'nin daha uzun müddet yaşaması ihtimali yoktu; mukadder vaktinde eceli gelince Rusya'nın gafıl ve tedariksiz bulunması caiz olamazdı; İstanbul'un başka bir devlet eline geçmesine mümaneat ise Rusya için hayatî bir lüzum idi. Bir taraftan buna mâni olmak, diğer taraftan kendisini müdafaa etmek için Rusya'nın Karadeniz'de donanma kuvveti bulundurmamasına imkân olamazdı.

Ruslar kendilerinin bu denizde tefevvukunda düşünülen mahzurları bertaraf edecek bir çare olmak üzere Boğazların bütün devletlerin donanmalarına açık tutulmasını teklif ettiler; hattâ İngiltere ile Fransa'nın Karadeniz'de birer «üssübahrî» tedarik eylemelerine bile rıza gösterdiler. Bu teklif Avusturya'yı tevhiş etti. Fransa ve İngiltere de bunu Osmanlı Devleti'nin Boğazlarda hakimiyet haklarının inkârı demek olacağı ve mevcudiyetini tehlikeye düşürecek bir mahiyette bulunduğu mütaleasıyla reddeylediler.

Fransa Karadeniz'in bîtaraflığını ilân ile Osmanlı ve Rus donanmalarına da kapanmasını ve münhasıran ticaret gemilerine açık bulunmasını teklif etti. Bunu Ruslar kabul etmediler.

Rus murahhasları Boğazların açık bulunması esasının kabulünü, yalnız Osmanlı payitahtının masuniyetini temin etmek üzere sulh zamanında harp gemilerinin geçmesi bir usul ve kaide altına alınmasını, Padişahın lüzum gördükçe bu hususta bazı devletlere diğerlerinden fazla müsaadede bulunmak ve harp halinde Boğazları tamamen kapamak haklarını haiz olmasını istediler. Bununla gûya Osmanlı payitahtının müdafaası ve hakimiyet haklarının muhafazası esası Boğazların açıklığıyla telif edilmiş olacaktı.

Bu mahirane bir teklif idi. Asıl maksat da Boğazların durumunu «devletlerarası» şekil ve kaydından mümkün olduğu kadar tecrid ile bütün mesuliyeti, müşkülâtı Bâbîâliye yükletmek, eski Hünkâriskelesi muahedesi hükümlerini iadeye fırsat hazırlamak idi. Bunu da Osmanlı murahhasları reddeylediler. Bu red üzerine Rus Başmurahtası Prens Gorçakof Osmanlı murahhası Âli Paşa'ya:

– Padişahınızın eline bu kadar büyük bir kudret ve salâhiyet bırakan bir tasavvuru iltizam ve terviç etmemiş olmanıza şaşıyorum, demesiyle Âli Paşa omuzlarını silkerek:

– Ne yapalım? Bizim o kadar çok dostumuz vardır ki hangisini memnun edeceğimizi biz de şaşırdık! telmihi ile mukabelede bulundu.

İlk Viyana konferansı bu keşmekeşle müzakerelerine inkıta verdi. Sivastopol'un sükûtundan sonra yine Viyana'da sulh mukaddematını hazırlamak üzere teşekkül eden ikinci konferansta Boğazlara müteallik olarak şu şartlar kabul olundu:

Karadeniz bîtaraf olacak; Boğazlar kapalı bulunacak; Osmanlı Devleti bu kaideyi herhangi bir devlet lehine bozamıyacak; Karadenizde mevcut tersaneler ipka olunmayacak; (yalnız Nikolayef tersanesi deniz kenarında değil diye bırakılmıştı.) Yeniden de tersane yapılmıyacak; bütün harp gemilerine kapalı kalacak olan Karadeniz ticaret gemilerine açık bulunacak.

1841 mukavelesi Osmanlı istiklâli ve mülken tamamiyeti hakkında başında yalnız bir «teminat» ile iktifa etmiş idi; Paris muahedesi ise bunu devletlerin tekeffülü ve zamânı altına aldı.

Paris Kongresi 30 Mart 1856 tarihli (Boğazlar mukavelesini) ile Karadeniz'in bîtaraflığını ve Boğazların harp gemilerine kapalı bulunması kaidesini de devletler arasında müşterek ve müteakıl bir ahd şekline ifrağ etti. Bu mukaveledeki kayıtlara göre:

Rusya bir gün garp devletleriyle muharebeye girişse, Osmanlı Devleti de bu devletlerle ittifak eylese Rusya'ya düşman donanmalar Boğazlardan sêrbestçe geçebilecekler ve hiçbir deniz kuvvetiyle müdafaa olunmayan Rusya sahillerine hücum edebilecekler idi. Rusya'nın Hünkâriskelesi muahdesiyle garp devletlerine yaptığına onlar da şimdi Paris muahdesiyle cevap vermiş oluyorlardı!

Bu muahde ile Karadeniz ne Hünkâriskelesi muahdesinden sonra olduğu gibi bir Rus gölü, ne İkinci Katerina ve Büyük Petro'dan evvel olduğu gibi bir Türk içdenizi halinde kalmıştı; devletlerin tekeffül ettikleri mukavele şartlarına tâbi hususî bir rejim altında bir Avrupa denizi olmuştu.

«Şüpheli» sayılan Rusya «umumî bir tehlike» imiş gibi tecrid edilmiş oluyordu. «Kendi evinin avlusundan koğulmuş» gibi idi. «Sözde bir bîtarafılık» ile düşmanları hiç bir engele uğramadan buraya girebileceklerdi. Paris muahdesi ile Rusya Karadeniz'de ve sahillerinde hakimiyet haklarının tahdidinden dolayı büyük bir devlet sıfatıyla kendisini şeref ve haysiyeti kırmış, hakaret ve mezellete uğramış addeyliyordu.

Muahedenin bu hükümleri Fransa'da ikinci imparatorluğun sükûtuna kadar sürdü. Rusya da bu durumdan kurtulmak için on beş sene durmayıp çabaladı. Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar hakkındaki kayıtları bertaraf etmek için beslediği bu şiddetli emel, İngiltere'den başka, büyük devletler için, Rusya'yı kendi oltalarına takmak üzere, on beş sene siyasî yem makamına geçti.

Yalnız İngiltere idi, ki bu emele açıkça muhalefet ediyordu. İtalya'nın istihlâsı için Avusturya ile muharebeye tutuşmadan evvel Üçüncü Napolyon Rusya'nın yardımını elde etmek üzere Paris muahdesindeki tahdit hükümlerini lâğv ve feshetmek mümkün olacağına dair Rusya'da ümitler uyandırmak gibi siyasî bir hileye müracaat etmişti.

Avusturya dahi gerek bu sıralarda, gerek Prusya ile muharebesinde aynı yoldan yürümüştü. Fakat ihtiyaçlar bertaraf olunca tavarlar da değişiyordu.

Prusya'ya gelince: Almanya ittifadını hazırlıyabilmek için şark komşusu Rusya'nın emellerini ciddî surette okşayan bir o idi. Lehistan buhranının en hâd ve tehlikeli devresine müsadif 1863 senesinde münakit büyük devlet şûrasında İmparator Birinci Aleksandr meclisi açarken şu şiddetli sözleri söylemişti:

– Bundan yedi sene evvel yine bu masada ben bir harekette bulundum. Bu hareketimin mahiyetini şimdi tavsif edebilirim. O zaman Paris muahedesini imzaladım. Bu bir alçaklık ve korkaklık idi!

Nefsini bu ithamına karşı bütün hazır bulunanlar red makamında bağrışıyorlarken Çar yumruğunu şiddetle masaya indirmiş ve:

– Evet, bu bir alçaklık idi; fakat bir daha bunu yapmam!

Demişti. Rusya'da bu sırada artık İngiltere'ye bazı tavizler gösterilmek üzere bu devletin Boğazlara karşı beslediği şiddetli alâkayı hafifletmek çareleri düşünüüyordu. Rusya'nın meşhur İstanbul elçisi İgnatıyef 1866'da Rus Hariciye Nezaretine şu yolda mütalaalar yürütüyordu:

«Devlet-i Aliye'nin taksimi meselesi her defa siyasî bahislere zemin teşkil ettikçe Avrupa'da buna iki engel çıkar: İstanbul'un tarihi ve Mısır meselesi. Derhal bütün ihtiraslar, kıskançlıklar uyanır; Avrupa efkârı umumiyesi Rusya aleyhine kaldırılır. Biz bundan sonra İngiltere'nin dikkatini İstanbul'dan çevirtmeliyiz; Hint yolu için ona her türlü yardımda bulunmalıyız; siyasetimiz bu veçheyi takip etmelidir. Mısır'da Avrupa menfaatleri için bir tesadüm ika olunması arzu olunacak bir şeydir. Çünkü bu suretle Boğazlar meselesi Avrupa nazarında ikinci dereceye düşer. Mısır İngiltere'ye temin ve terkedilince

artık bu devlet bizim şarktaki tasavvurlarımıza muhalefet etmez.»

Rusya bu hırs ve emel peşinde dolaşırken Bâbîâli Boğazların kapalı kalma kaidesine dört el ile sarılmak istiyor görünüyordu. Âli Paşa sadaretinde ve Fuat Paşa Hariciye Nezaretinde 1868 Ağustosunda (Cemaziyülevvel 1285) İstanbul'da elçilere şu tebligat icra edilmişti:

«Devlet-i Aliye Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ecnebî harp gemilerine mesdudiyeti kaidesini hukuku mülkdârîsi iktizasınca hiç bir vakit icradan hâli kalmamıştır. 1841 ve 1856 muahedeleriyle devletler dahi bu kadim kaideye riayet eylemeği taahhüd eylemişlerdir. Sulh ve müsalemet üzere bulundukça bu muahedelerin hükümlerini değişmez surette muhafaza ve ipka eylemek karar ve azminde bulunan Devlet-i Aliye bu mesdudiyet kaidesine daima riayet eylemiştir.

Vâkıa bazı nadir ve istisnâî ahvâlde bazı harp gemileri Boğazlardan geçmeğe mezun olmuşlar ise de bu mücerred bu gemilerin taşıdıkları büyük zevat hakkında hürmet eseri olmak üzere mahsusan gösterilen ruhsat ile vaki olmuştur. Bununla beraber Devlet-i Aliye Paris Ahitnamesinde musarrah istisnâî ahval haricinde mesdudiyet kaidesinin harp gemileri hakkında tamamen tatbiki gözetilmemesi bu ahitname ile telif kabul edemeyeceğini itiraf eder. Bu sebeple Devlet-i Aliye bundan sonra derununda hükümdar veya müstakil bir hükûmet reisi bulunacak harp gemilerinden başkaları hakkında asla istisna kabul olunmamasına karar vermiş ve bu yolda İrade-i Seniye dahi sadır olmuştur».(21)

Fransa-Prusya muharebesi hazırlandığı sırada idi; İgnat'yef Paris Muahedesi hükümlerinden Rusya'nın izzet-i nefsinin

(21) Mukavelât mecmuasından.

yaralıyan noktaların ilgası hakkında Âli Paşa ile hususî surette fikirler teati etmeğe başladı. Bu temasları hakkında hükûmetine şu mütalaaları bildirdi:

«Avrupa pek sarsılmış halde bulunuyor. Bunun Şarktaki menfaatlerimiz için müsait bir durum yaratmaya sebep olacağı kanaatindeyim. Bana öyle geliyor ki şimdiki vekayîin cereyan ve inkişafı Paris muahedesi hükümlerinin tadili hakkındaki tasavvurumuzun kuvveden fiile çıkmasını biraz kolaylaştıracaktır. Ben bu mülâhaza ile bulunduğum muhiti, Osmanlı bakanlarını böyle bir ihtimale karşı hazırlamak istiyorum. Şarkta uzun müddet oturmakla elde ettiğim tecrübeler bana göstermiştir ki:

Türklerin zihinleri üzerinde tesir icra etmek için iki çare vardır: Ya birden bire dehşet verecek bir kuvvet göstermek, yahut yavaş yavaş, fakat mütemadiyen kendilerine hakikatleri telkin eylemek ve muvaffakiyetsizliğe uğramamak için istical etmemek.

Bugün bu çarelerden birincisini tatbik edecek mevkiye değiliz. Bizim için ikinci yolu müreccah görüyorum ve bu sebeple münasebet düştükçe Osmanlı bakanlarına devletlerinin hakikî menfaatlerini Paris muahedesi hükümlerinin tadiliyle telif etmek pek mümkün olduğunu anlatmağa nazarî ve hususî surette çalışıyorum.»

Bu müzakereler esnasında Âli Paşa yalnız «Boğazların açık kalması Devlet-i Aliye'yi eli ve ayağı bağlı olarak büyük devletlerin keyif ve arzularına oyuncak edeceği» noktasında ısrar ediyor, diğer noktalarda pek hararetle redlerde bulunmuyordu.

İgnatiyef Âli Paşa'nın sözlerinden Paris Muahedesinin tadili için İstanbul'da müzakere icra olunur ve bu müzakereler mahremane, mahirane idare edilirse bazı muvaffakiyetler elde edilebileceği fikrine zahip olmuş idi. İgnatiyef bu müzakerelerin tam bir mahremiyet dairesinde idare olunabileceği zehabın da biraz yanılmıştı.

Âli Paşa'nın kendilerinden bir yardım görmek ümidinde bulunduğu veya Rusya aleyhinde vesveselerini, itimatsızlıklarını tahrik edebileceğinden emin olduğu hükûmetlere bu mükâlemelerden haber vermemesi imkânsızdı.

Bu hususî ve mahremane konuşmalar iptida Peşte ve Viyana matbuatına aksetti; Avrupa'da pek çok siyasî dedi-kodulara meydan açtı. Rusya hükûmeti de Âli Paşa'yı mütalaalarına mahrem intihap eylemekle hata ettiğini İgnatıyef'e bildirdi.

İstanbul'daki elçisinin bu hususî müzakereleriyle Avrupa'nın ikaz edilmiş olmasına teessüf eden ve 1856 muahedesi yalnız Bâbîâli ile uyuşarak tadil edemiyeceğine kani olan Rusya hükûmeti emeline nail olmak üzere biraz daha sabretmek mecburiyetinde kaldı. Almanlar Paris'e yürüdükleri zaman Çar son sözünü söylemek zamanı yaklaştığına hükmetti. Fransa'nın kuvveti tükenmişti.

Rusya'nın da harbe iştirakinden çekinerek Fransa'ya yardıma gidemiyen Avusturya İmparatoru zaten Paris muahedesini kayıtlarının Rusya için bir «zül ve hakaret» sayıldığı hakkındaki fikrini saklamıyordu.

İtalya Roma'yı henüz işgal etmiş bulunuyordu; O da Rusya için korkunç bir düşman olamazdı. Prusya Kralı Rusya Çarına sıhriyetle ve dostane münasebetlerle bağlı bulunuyordu. Bismark Fransa cengini iyi bitirebilmek için Rusya'nın siyasî yardımına muhtaç ve Rusya'ya mütemayil idi.

İnfirad halinde bulunan Osmanlı Devleti Paris muahedesini hükümlerinin tadiline mümaneat edecek kuvveti ve cesareti kendisinde bulamıyacaktı. Rusya bu suretle İngiltere'den başka Avrupa devletlerinin muvafakatini veya hiç olmazsa sükûtunu elde etmiş bir durumda bulunuyordu.

İngiltere'nin itiraz etmemesini temin ile uğraşmak ise ona büsbütün abes görünüyordu. Paris muahedesini akdinden beri za-

ten bir çok tebeddüllere uğramıştı. Rusya iddiasında bu noktaya da istinad edebilecekti. Bu sebeplerle Rusya hükûmeti Paris Muahedesini imzalamış hükûmetlere 31 Teşrinievvel 1870 tarihli bir tamim ile:

«Paris Muahedesinin ve bu muahedeye bağlı boğazlar mukavelesinin Karadeniz'in bîtarafılığına, bu denizde Rus deniz kuvvetlerinin tahdidine dair olan şartlarına artık riayet edemiyeceğini, Osmanlı Devleti'nin de karşılıklı aynı serbestiyi haiz olacağını» bildirdi.

Aynı zamanda: «Bu kararı ihtiyaç sevkiyle ve haysiyetini muhafaza emeliyle ittihaza mecbur kaldığına, şark meselesini açmak niyetinde olmadığına» dair teminat dahi verdi.

Rusya bu hareketiyle umumî bir muahedenin diğer imzacıların zillerin muvafakatini almağa lüzum görmeden, kendi kendisine nakz ve ihlâl eyliyordu. Bu teşebbüs İngiltere'de bir bomba tesirini yaptı; efkâr-ı umumiyenin galeyanı bir ara silâha müracaat edileceği zannını bile uyandırdı. Fakat Rusya'nın hesabı doğru çıktı. İngiltere itiraz etti ama ortaya kalem kavgasından başka savaş çıkmadı.

Çok yazıldı ve çok konuşuldu. Nihayet fikirlerde sükûnet hasıl oldu. Rusya'nın Paris Muahedesinin Karadeniz'e ait şartlarını ilga eyliyeceği şayiası İstanbul borsasında dehşetli bir tesir yapmıştı. Kararın Bâbîâli'ye tebliği biraz gecikmişti. Bu tebliğden üç gün evvel Osmanlı eshamında bir kaç saat içinde altı kuruş bir tenezzül olmuştu. İngiliz elçisi Elyot, Âli Paşa'ya:

– İngiltere Paris Muahedesini imzalayan devletlerden yalnız birisi mefsuhiyet kararıyla bu muahedeyi lâğvedemiyeceği fikrindedir ve Rusya'nın kararını kabul edemiyecektir.

Tebliğinde bulunmuştu. O günlerde İgnatiyef mezun idi. Rusya işgüderi Rus umumî tahriratının suretini kendisine teslim edince Âli Paşa:

Demek ki, bize harp getiriyorsunuz! sözünü sarf etmişti. İşgüder ise:

– Bilâkis! Türkiye'ye sağlam ve devamlı bir barış temin edecek çareyi getiriyorum, diye mukabele etmişti.

Âli Paşa – Mesele mühim ve naziktir. Bunda Devlet-i Aliye yegâne alâkadar devlet değildir. Bunun için bu tebliğe derhal cevap veremeyeceğim. Herkes Rusya'dan sırf kendi kararıyla bir beyannamenin süduruna değil, belki 1856 muahedesinde sair devletlerin yardımı ve iştiraki ile bazı tadilât yapılmasına dair bir teklif vukuuna intizar ediyordu.

İşgüder – Müşterek bir müzakere yolu asla kapalı değildir.

Rus işgüderi bu son cevabını İstanbul İngiliz elçisiyle bir mülâkatında dahi tekrar eylemişti.

İngiliz Elçisi Elyot – Muahedelere riayet hususu İngiltere'de Avrupa siyasî nizamının zarurî bir zamânı gibi telâkki olunur. Bu esaslı kaideyi bozulmaktan korumak için İngiltere zannolunduğundan daha çabuk, daha kolay harbe karar verdi.

İşgüder – Müebbet sayılan sulh muahedeleri çok defa silâh kuvvetiyle feshedilir. Rusya ise Paris muahedesinin bazı hükümlerinden kurtulmak için sulhperverane bir vasıta kullanmıştır. Harp ilânından bu daha makul değil mi?

Elyot – Maksada vüsul için başka çare de vardı:

Devletlerle müzakereye girişmek.

İşgüder – Lâkin müzakere kapısı kapalı değil, ki... Rusya'nın devletlerle uyuşmaktan daha büyük arzusu yoktur.

Elyot – Bu doğru! Ama bir el ile muahedeyi yırtmak, diğer el ile yırtılan muahededen fazla değeri olamayacağı meydana olan yeni bir tesviye sureti takdim etmek öyle bir muameledir ki bunu Rusya'nın müzakereye girişmek hususundaki arzularıyla telif etmek kabil değildir. Bu fesih kararınızdan sonra Avrupa sizinle nasıl müzakereye girişsin!

İlk haberler üzerine Rusya'nın Paris muahedesinin bütün hükümlerini lâğvetmeğe kalkışacağından korkan Âli Paşa Rus beyannamesi metninde boğazların kapalı kalması kaidesine dokunulmadığını görünce müteselli olmuştu. İlk heyecanı geçince Rus tebliğini daha sükûnetle tetkik edebilmişti.

Viyana konferansında birlikte bulunduğu Âli Paşa hakkında iyi bir hatıra saklamış olan Prens Gorçakof Paşa'nın bu meselede de kiyaset ve basiretine, her şeyin amelî ve icrası mümkün ciyetini görmek hususundaki kabiliyetine pek ziyade güveniyordu.

İgnatiyef'in avdeti İstanbul'un siyasî mahfellerinde sükûneti iade edecek bir tesir yaptı. Rus elçisi vakit geçirmiyerek Âli Paşa ile görüştü.

İgnatiyef – Osmanlı hükûmeti şimdi iki şıktan birini ihtiyar edecek bir mevkiye bulunuyor: Ya Paris Muahedesiyle tahaddüs etmiş gayrı tabîî durumun idamesine çalışacaktır; yahut bu ahit hükümlerinin Türkiye için kuvvet unsuru olmadığına, mefruz ve mevhum Rus hücumlarına karşı bir emniyet zamânı teşkil etmediğine, yalnız iki komşu devletin münasebetlerinde karanlık bir nokta olarak kaldığına kanaat getirerek bunlardan feragat edecek, Rusya-Devlet-i Aliye münasebetlerini yeni bir sükûn ve itimat devresine ithal edilecektir.

Âli Paşa – Rusya'nın hareketi *-tabirin ehven manasıyla-* nakziyahtır! Zât-ı Şahane dahi gerek kendilerince vaki olan, gerek selefleri tarafından kabul edilen taahhütlerden, faraza hukuku hükümrânilerini aşikâr bir surette çiğniyen kapitülâsyonlardan zatı hümâyunlarını varestede kılmak isteseler siz buna ne der idiniz?

İgnatiyef – Bu gibi taahhütlerin tadili hususunda müşkülâtta tesadüf edilecekse bu müşkülât Rusya'dan gelmiyecektir. İki devlet böyle bir mesele hakkında kolay, kolay uyuşabilecektir.

Bu cevap Âli Paşa üzerinde derin bir tesir icra etmiş göründü.

Âli Paşa – Rusya'nın Paris Muahedesine imza koyan diğer devletlerin evvelden rey ve fikrini istimzaç suretiyle daha dostane bir hareket tarzı ihtiyar etmesi mümkündü. Neden bu yola gitmedi?

İgnatiyef – Rusya diğer devletlerin keyfine tâbi olmak istemedi; tâbi olmayacaktır da. Bir kongre toplanırsa şarka ait diğer meselelere de vücut verilmek ihtimali vardır. Bu kongre müzakereleri Rusya'dan ziyade Türkiye'yi ızrar edecektir. Bunun için Rusya'nın bu son hareketinden Türkiye'nin diğer devletlere nispetle daha az müşteki bulunması iktiza eder.

Bâbîâli Rusya'nın tebliğinde kendisince tasavvur edilmiş fenalıkların asgarîsini görmüştü. Fransa-Prusya muharebesinden istifade ile Rusya şarkta Osmanlı Devleti üstüne atılmağa vesile bulmak için Osmanlı ülkesinde iğtişâşlar çıkartabilirdi; Rus hükûmeti bundan tevakkî ediyor gibi görünüyordu.

Bâbîâli'nin korktuğu Rusya'nın teşebbüsünü tasvip edecek olursa bundan kendisi için fena sonuçlar hasıl olmak ihtimali idi.

İngiltere ve Avusturya elçileri Âli Paşa'ya Karadeniz'de Rus deniz kuvvetleri artırıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin maruz kalacağı tehlikeleri sayıp dökmüşlerdi.

Âli Paşa bu ilkaatın tesiri altında bulunuyordu; haricî bir muhatara çıkınca garp devletlerinin yardımından mahrum kalmak korkusuyla 1856 muahedesinin zamânlarından feragate cesaret edemiyordu.

Sultan Aziz İgnatiyef'i huzuruna kabul etmişti. Bu mülâkatta padişah şu sözleri söyledi:

– Karadeniz'de Rus kuvvetini tahdid eden maddelerin fes-hine ben ehemmiyet vermiyorum. Rusya'ya itimadım var. Mesele doğru, yanlış olan devletim için emniyete zamân sayılan bir maddeden feragatten ibaret. Rusya ile mevcut iyi münasebetlerin idame ve takviyesi için ben bu zamândan feragat ederim. Şu

kadar ki bu feragate mukabil Rusya tarafından da buna muadil bir taviz gösterilmek icab eder. Ben bu meselenin aramızda bir ihtilâf menbâi olmasına asla razı olmayacağım. Rusya'ya karşı en itilâfperverane hisler ve temayüler beslemekteyim. Kudretli komşum ile saltanatı seniyem arasında dostane rabitaları takviye etmek arzusundayım. Temin ederim ki üç milyon askerim de olsa Rusya'ya harp açmağa karar vermiyeceğim. Meğer ki Rusya bize hücum etsin. Çar hazretlerine bu son sözlerimi aynen tekrar etmenizi rica ederim.

Âli Paşa devletlerin durumunun Ruslara muvafık olduğunu görüyordu. O sırada Petersburg elçisi Rüstem Bey şu mütalaayı Bâbîâli'ye arzylemişti:

«Karadeniz bîtaraflığının feshine karşı boğazların kapalı bulunması kaidesi bir kat daha takviye edilmelidir; bu kaidenin devletlerarası şeklinin idame ettirilmesine gayret olunmalıdır. Boğazları icabında açmak hakkı kayıtsız, şartsız Bâbîâli'ye bırakıldığı takdirde hükûmet devletler tarafından mütemadî tazyiklere maruz ve gayet müşkül bir mevkide kalacaktır.»

Âli Paşa devletlerce yapılması muhtemel böyle tazyiklere ehemmiyet vermiyor, sulh vaktinde boğazların mutlak surette kapalı tutlması hususundaki kayıtları hafzettirmeyi, Bâbîâli için icabında sulh zamanında dahi istisnâ ve muvakkat surette boğazları açabilmek hakkını elde eylemeyi arzu ediyordu. Bu suretle padişahın boğazlarda hâkimiyet hakkını bir derece daha genişletmiş olacaktı.

Rus teşebbüsünün uyandırdığı heyecan ve tereddütler geçtikten sonra meseleyi tetkik ile ahden bir şekle bağlamak, fakat müzakereler münhasıran bu mesele etrafında cereyan eylemek üzere Paris muahedesini imza eden devletlerce *-Prens Bismark'ın tasvibiyle-* Londra'da bir konferans akdi kararlaştı.

Osmanlı ricali bu konferansı İngiltere ile Rusya arasında bir düello telâkki ediyorlardı. Âli Paşa İstanbul'daki Prusya elçisine:

– Rusya ile doğrudan doğruya ve konferanssız uyuşmayı tercih ederdim. Lâkin akdinde o kadar emeklerim geçen Paris muahedesi ile devletimize Avrupa konserinde elde edilen mevki tehlikeye düşürmek, İngiltere’ye zıd bir meslek takip etmiş olmak korkusu bu arzumu meydana koymama, eski müttefiklerimizden böylece alenen ayrılmamıza mâni oluyor, demişti.

Konferansta bütün Şark Meselesinin açılmasından korkan Âli Paşa bu noktanın bertaraf edildiğine emin olunca eski hâimleri teskin ile ihtilâfa sulhperverane bir şekil vermeğe gayret gösterdi. Londra Konferansı Karadeniz’in bîtarafılığına ve bu bîtarafılıktan uyanan hususî duruma ait şartları feshetti. Âli Paşa’nın arzusu veçhile 30 Mart 1856 tarihli Boğazlar Mukavelesindeki kapalılık kaidesinin muhafazasıyla beraber Bâbîâlî’ce - *Paris muahedesi hükümlerinin muhafazası için lüzum görüldüğü halde*- padişaha hazar vaktinde dost ve müttefik devletlerin harp gemilerine boğazları açabilmek hak ve salâhiyeti verildi. (13 Mart 1871 muahedesinin ikinci maddesi.)

Padişaha böyle bir salâhiyet verilmesi konferansta mühim müzakerelere meydan açmıştı.

İngiltere ve Avusturya sulh vaktinde geçmesine müsaade olunacak gemilerin Karadeniz’de sahili bulunmıyan devletlere hasrını, bu suretle Rusya’nın bu kayıttan istifade etmemesini istemişlerdi; bu istek - *dolayısıyla* - Osmanlı Devleti’nin ve boğazların donanmaları kuvvetli garp devletlerinin nüfuz ve tesiri altında daimî surette kalması demekti.

Ruslar buna tabîî itiraz eylemişlerdi. Âli Paşa’dan aldığı talimat üzerine Osmanlı murahhası Londra elçisi Musurus Paşa konferansta şu beyanatta bulunmuştu:

– Bu muahedeye böyle «Karadeniz sahilinde mülkü bulunmayan devletlere» kaydının konulması Devlet-i Aliyenin hükümlerlik haklarını ve istiklâlini bir kat daha takyid eyliyecek-

tir; bununla Rusya gibi bir «dost devlete» karşı füzulî bir itimat-sızlık da gösterilmiş olacaktır.

Rusya Çarı Âli Paşa'nın tuttuğu meslekten memnuniyetini Petersburg Osmanlı elçisi Rüstem Bey vasıtasıyla paşaya bildirdi.

Konferans Rusya'ya karşı Türklerden ziyade Türk davranamazdı; nihayet Bâbîâli'nin ısrarıyla bu noktada «dost ve müttefik devletlerin harp gemilerine» tabirini kabule mecbur kalarak bu uzun münakaşalara sonuç verdi.

Bu müzakereler esnasında Rusya'nın Atina sefareti maiyetinde bulundurduğu gemi hakkında bir şey denilmediği için Rusya hükûmeti sonra bu gemiyi Baltık donanmasından göndermeğe mecbur oldu. Boğazlar meselesinin ahdi durumu Osmanlı-Rus muharebesine kadar bu 1871 Londra muahedesi hükümüne tâbii kalmıştır.

Karışık Durum

(Abdülhamid ve Meşrutiyet Devri)

Osmanlı-Rus muharebesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin inhilâli yahut taksimi veya mülken bazı değişikler vukuu takdinde ne yapacaklarını kararlaştırmak için Rusya ve Avusturya imparatorları Reichstadt' da mülâkatta bulundular; aralarında 28 Haziran 1876 tarihinde "Reichstadt İtilâfı" denilen gizli muahe-deyi akdettiler.

Bu itilâf ile Bulgaristan'ın, Arnavutluğun ayrı hükümetler olabileceği kararlaştırılmış, Rusya-BosnaHerseęi işgal hususunda istediği zamanı ve çareyi ihtiyar eylemekte Avusturya'yı serbest bırakmıştı. Prens Gorçakof ile Kont Andarssy 8 Temmuz 1876 günü devletleri namına muahedeyi imzalamak üzere bir kupa araba içinde Rayştad'a gidiyorlardı.

Andrassy birden bire Gorçakof'a:

– Prens! Her şeyden evvel size kat'î bir şey soracağım: İstanbul'u istiyor musunuz?

Diye sordu. Hiçbir mukaddemeye lüzum görülmeden kendisine irad olunan böyle bir sorudan hayrete düşen Gorçakof:

– Hayır!

Cevabını vermesiyle Andrassy:

– Allah'a hamdolsun! Yoksa aramızda bir harp çıkacaktı!

Dedi. Rusya İmparatoru Avusturya İmparatoruna İstanbul'u zaptetmenin emelleri haricinde olduğuna dair «mukaddes sözünü» vermişti!

Gorçakof da «Boğazlarda cari usulde her hangi bir suret-

le tadilât icrasından sarfınazar» eylemekle Çarının bu «mukaddes sözüne» riayet eylemişti!

Avusturya ve Rusya hükümdarları bir asır evvel Katerina ile İkinci Jozef'in Osmanlı Devleti aleyhine aralarında kurdukları dostluğu bu mülâkatta yeniden ihya eylemiş oluyorlardı.

Osmanlı Rus harbinde ordularının kazandığı muvaffakiyetler sonucunda Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiği Ayastafanos sulhunun şartları Kont Andraşi'de bu Raystad pazarlığında Prens Gorçakof'a aldanmış olmak hissini uyandırmış, Avusturya telâş etmeğe başlamıştı. İngiltere ise Avusturya'dan tetik ve hassas davrandı.

Osmanlı-Rus muharebesinin sonlarına doğru Rusya Osmanlı Devleti'nin barış isteyeceğini anlayınca bu barış şartları arasına Rus harp gemilerinin hiç olmazsa birer birer olsun Boğazlardan geçmesine müsaade almağı düşündü. Fakat İngiltere'nin buna şiddetle muhalefet eyliyeceği tabî idi.

Rus orduları İstanbul'a doğru ilerlemeğe başlayınca İngilizler Rusların İstanbul'u ve Boğazları işgal eylemelerinden telâşa düşerek Rusya'ya Boğazlardan birinin işgali İngiltere'yi tedbir almağa mecbur bırakacağını tebliğ ettiler.

Ruslar ise İngiltere'nin Gelibolu Yarımadasını işgal edeceğine ihtimal veriyorlardı. Rus başkumandanı Rusya için büyük ehemmiyeti olan Boğazların Rusya'ya husumet gösteren İngilizlerin eline düşmesine meydan vermemek için Çanakkale Boğazını işgal etmek istiyordu. Fakat ne Rusya, ne de İngiltere böyle bir şeye teşebbüs etmediler.

Rus ricali Boğazlar siyasetinde bu deniz geçidinin yalnız Rusya'ya açık tutulması fikrinden bir vakit feragat edememişlerdir. 1877'de Nelidof'un bir muhtırasında:

«Akdeniz ile muvasala serbestisi ve aynı zamanda düşman filolarının Karadeniz sahillerimizi tehdid edememesi Osmanlı

Devleti'yle deniz siyasetimizin temeli olmalıdır. Buna göre diğer devletlerin harp gemilerini hariç tutarak Boğazlarda yalnız bize serbestî temin edecek bir usulün araştırılması zarurîdir.»

Demişti. Bu emeli atiyen temine yol bulmak maksadıyla Rus başkumandanı Osmanlı ve Rus Murahhasları tarafından Edirne'de imzalanan mütareke esasları arasına boğazlar hakkında:

«Padişah boğazlarda Rus hak ve menfaatlerinin muhafazasını Çarla müzakere ederek kararlaştıracaktır» diye bir kayıt sıkıştırdı.⁽²²⁾

Bu «müzakere ve karar» Osmanlı Devleti için pek tehlikeli, diğer devletler için dahi pek muzır olabilirdi. İngilizler Rus ordusunun İstanbul'a yaklaşmasını askerî bir zaruret saymıyorlardı. Onlar da buna karşı iptida altı gemiden mürekkep bir filolarını Çanakkale Boğazı'ndan Marmara'ya geçirmek istediler. Osmanlı boğaz muhafızlığının mümanaati üzerine İngiliz filosu Beşik'e Limanına çekildi.

Fakat Rusya'nın İstanbul hakkındaki emellerini tahakkuk ettirmek niyetiyle emri vaki yapmasına mahal vermek istemiyen İngiltere hükûmeti, müsaade edilsin edilmesin, Akdeniz boğazından Marmara'ya girmesi için donanmasına emir verdi. Bu donanma da Bâbîâli'nin protestosuna rağmen 1878 Şubatının ikisinde Marmara'ya girdi; Adalar önünde demirledi.

Ruslar Gelibolu Yarımadası'nı işgal edecek olurlarsa İngiliz donanması Marmara'da mahpus kalmak tehlikesine düşerdi. Bu ihtimali düşünerek İngiliz hükûmeti: «Böyle bir hareketin Londra'ca doğrudan doğruya İngiltere aleyhine ittihaz olunmuş bir tedbir telâkki edileceğini» Rusya'ya bildirdi.

Rusya hükûmeti de: «Avrupa ve Asya'daki Osmanlı sahillerinde hiçbir İngiliz kuvveti karaya çıkarılmamak şartıyla Rus-

(22) Mahmud Celâleddin Paşa: Mir'at-ı Hakikat.

ya'nın Gelibolu'yu işgal etmiyeceğini, Ayastafanos'a kadar ilerleyen Rus kuvvetlerinin İstanbul'u zaptetmek niyetinde olmadığını» temin etti.

Rusya Ayastafanos Muahedenamesinde boğazlardan harp gemilerinin geçmesi meselesinden bahsetmemeği tercih etti. Bunda yalnız boğazların sulh ve harp zamanlarında bîtaraf devletler tebaasına ait ticaret gemilerine açık kalacağını ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz ve Azak Denizi limanları önünde itibarî abluka koyamayacağını zikir ile iktifa etti.

Berlin Muahedesinde ise boğazlar hakkında 1856 ve 1871 muahedelerinin hükümleri ipka ve teyid olundu.

Bu vakte kadar bir ayağı demirden, bir ayağı alçıdan yapılmış sayılan muazzam Osmanlı İmparatorluğu heykeli için Ayastafanos Muahedesinin dağ tepesinden yuvarlanıp rasgeldiğini ezerek toza kalbeyliyen bir kaya tesirini yapacağını keşif ve zanneden, hele bu ezilmeyi görmek için beş seneden fazla beklemek lâzım gelmiyeceğini iddia eden kâhinler eksik olmuyordu.⁽²³⁾

Bu keşiflere ve iddialara göre bu hengâme Rus emellerine pek büyük hizmetler edecekti, Ruslar nihayet Akdeniz'e kadar üç iç denizin -Azak, Kara, Marmara- hâkimi olabileceklerdi.

Fakat bu hesaplar ve keşifler hakikate uymadı. Berlin muahedesi 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalandı. Berlin Kongresine kadar Rusya'nın boğazlar hakkındaki siyasetinde hedefi İgnatıyef'in tâbiriyle iki boğaz: «Herkes kapalı, Ruslara açık» olmalıydı. Buna ise İngiltere, Fransa, Avusturya her zaman mümanaat etmişlerdi. Berlin Kongresinde dahi bu müanalet bulan Rusya gene bu hedefine erişmeden kaldı.

Berlin Kongresinden sonra boğazlar hakkında İngiliz siyasetinde bir değişiklik görülür. Kongre esnasında İngiliz mu-

(23) Leonce Pingaud: La France en Orient.

rahhasları bunu gösterecek beyanatta bulunmuşlardı. İngiliz görüşüne göre bu değişiklik 1871 boğazlar muahedesinde padişaha sulh vaktinde boğazları dost ve müttefik devletlerin donanmalarına açabilmek hak ve salâhiyetinin verilmiş olmasından hâsıl olmuştur.

İngiltere şimdi artık boğazlar hakkındaki kayıtları «devletlerin hem Osmanlı Devleti'ne, hem birbirlerine karşı taahhüdler olmaktan ziyade yalnız padişaha karşı münferid taahhüdler» diye telâkki ediyordu.

Böylece İngilizler hareketlerinde bir dereceye kadar serbestîlerini istirdad etmek istiyorlardı. Rusya ise bunun aksini iltizam ediyor, taahhüdün eskisi gibi hem Osmanlı Devleti'ne, hem devletlerin birbirine karşı müşterek olduğunu ileri sürüyordu. Diğer devletler Berlin Muahedesi'nin protokollarına kaydedilmesine muvafakat ettikleri bu iddialara karşı bîgâne duruyorlardı.

İngiltere'de Asya'da müstemlekeler meselesinden Rusya ile aralarında çıkan ihtilâf esnasında Karadeniz'e bir İngiliz donanması sokmak tasavvuru meydan almıştı (1885). Bu tasavvurlar tâhakkuk etmiş olsaydı İngiltere'nin boğazlar meselesinde bakımında hâsıl olan değişikliği gösterecek maddî bir delil ortaya konulmuş olacaktı. İngiltere'nin bu işte garp devletlerinden fiilen mümanaat görmeyeceği de anlaşılıyordu.

Bugünlerde hemen bütün İngiliz siyasî ricali Osmanlı padişahının Rusya'nın menfaatlerini muhafaza ve müdafaa için boğazları kapıyamıyacağını, istediği zaman harp gemilerinin boğazlardan geçmesine müsaade eylemesi boğazlar üzerindeki hâkimiyeti ve sahibiyeti icaplarından olduğunu ve bu hareketin ahde mugayir olmayacağını beyan ediyorlardı; kendilerinin boğazlardan Rusya sahillerine bir filo göndermek düşüncesini bu prensibe istinad ettirerek icrasını kabil görüyorlardı.

Berlin Muahedesini imza etmiş olup bu tasavvura fiilen

mümanaat derecesinde ileri gitmeği muvafık bulmayan diğer devletler ise Bâbîâli'ye Çanakkale'nin İngiliz donanmasına seddedilmesi tavsiyesinde bulunuyorlardı.

Osmanlı Devleti de Çanakkale Boğazını kapamağa hazırlanıyordu. İngiltere boğazı zorlamağa kalkışmadı. Mesele tasavvurda kaldı. İngiltere'nin nazarına göre Osmanlı Devleti boğazlar hakkında herhangi bir devlet ile münferit surette anlaşmak hakkına malik olmak lâzım geliyordu.

Acaba Osmanlı Devleti Rusya ile yeni bir Hünkâr iskelesi muahedesi akdine kendini mecbur görse bunda serbest bulunacak mıydı? O zaman İngiltere buna ne diyecekti? Boğazlar meselesinin yeniden tetkikini icap ettirecek ihtilâflara meydan açabileceği şüphesiz olan bu nazariye tatbikatta yer bulmadı.

Bâbîâli boğazlarda padişahın genişletilen salâhiyetini dilediği gibi kullanmakta serbest kalmadı. Abdülhamid bu hak ve salâhiyetini kendi arzusuyla yalnız bir defa tatbik edebildi; Japonya sularında batan Ertuğrul gemisinden kurtulan Türk gemicilerini İstanbul'a getirmek üzere Akdeniz'e gelen iki Japon harp gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'a gelmelerine müsaade etti. (1891 Kânunusani).

Görülüyor ki kendilerini boğazlarda en ziyade ilgili sayan Rusya ve İngiltere zaman zaman boğazlara dair muahedelerin hükümlerini işlerine geldiği şekilde tefsir ve kabul ederek bu hükümlere sadık kalmamışlardır.

İngiltere bir defa Üçüncü Selim zamanında Bâbîâli'yi Fransa ittifakından ayırmak için, bir defa da Osmanlı-Rus harbinde Rusya'yı tehdid için donanmasını boğazdan geçirmişti; Ruslar da donanmalarının mütemmim bir kısmı olan (gönüllü donanmalarının) seyrüseferini 1891'de Bâbîâli'ye kerhen kabul ettirmişlerdir.

Osmanlı hükûmeti müsellâh olan bu gönüllü donanma ile

nakledilecek Rus askerlerini bile görmüyor ve bilmiyor gibi davranmak zaruretinde kalmıştır. Bu hal hususiyle İngiltere ile birçok münakaşaları intaç etti. Fakat bu noktada Rusların Bâbî-âli'yi tazyikleri daima müessir oldu.

Ermeni ihtilâlleri esnasında 1896'da büyük devletlerin İstanbul sefaretleri maiyetine ikinci birer harp gemisi getirilmesine, 1897'de İngiltere'de yapılan bir Romanya kruvazörünün ve Girid'e gönderilen Rus askerlerini hâmil gemilerin geçmesine, 1902'de Livadya'da Çar huzurunda yapılacak geçit töreninde hazır bulunacak dört Rus torpidosunun, âti için misal teşkil etmemek, Çar için yapılmış hususî bir müsaade sayılmak üzere mücehhez olmıyarak ve ticaret bayrağı altında, yirmi dörder saat fasıla ile ve içlerindeki askerleri göstermemek suretiyle boğazlardan geçmelerine, 1905'de Rus-Japon muharebesinde Karadeniz Rus gönüllü filosuna mensup gemilerin ticaret bandırasıyla Akdeniz'e çıkmalarına padişah tarafından müsaade verilmişse bunların hepsi hariç teşebbüsler veya tazyikler sonucunda olmuştu. Bu müsaadeler daima «istisnaî» olarak veriliyordu. Hele dört torpidonun geçmesi Rusya için İstanbul'da nüfuzunu gösteren siyasî bir muvaffakiyet olmuştu.

“Trans Siberyen” demiryolunun inşasından sonra Rusların boğazlardan gönüllü donanma gemilerini geçirtmek hakkındaki talepleri azalmıştı. Fakat Rus-Japon harbi bu «istisnaî müsaadelerin» çoğaltılmasını zarurî kılmıştı.

Rus gönüllü donanmasına mensup gemiler boğazlardan ticaret bandırasıyla geçtikten sonra harp bandırası çekiyorlardı; Kızıldenizde ve Hint Okyanusunda ticaret gemilerini tevkif ediyorlardı. Bu hal İngiltere'ce büyük bir hoşnutsuzluğu uyandırıyorlardı.

1904 Temmuzunda Rusya'nın İstanbul elçisi bu donanmadan kömür dolu yedi geminin boğazlardan geçmesine müsaade istemişti.

Londra'dan İstanbul'a tehditler yağıyordu! Rusya tazyik-

leri artırıyordu. Abdülhamid Rusya'yı olduğu kadar İngiltere'yi de kızdırmamak, kırmamak istiyordu. Bu yüzden pek sıkıntılı birkaç gün geçirmişti; nihayet işin içinden çıkabilmek üzere Rus elçisinden boğazlardan geçecek bu gemilerin dışında harp bandırası çekmiyeceklerine dair tahrirî bir taahhüd aramış, elçi de Çar'ın söz vermesi kâfi geleceğini bildirmişti.

Bâbîâli bunu senet ittihaz ederek müsaade vermiş, nihayet gemiler birer birer ve fasıla ile boğazlardan geçmiş idiler. Bu Rus muavin kruvazörlerinin boğazlardan geçmeleri yüzünden İngiliz gazetelerinde şiddetli patırdılar devam etmesiyle İngiltere hükûmeti Bâbîâli'ye şu tebligatta bulunmuştu:

«İngiltere hükûmetinin fikrince Avrupa devletleri tarafından kararlaştırılan usulün farksız olarak bütün devletlere tatbiki lâbûttür. Mevcut muahedelere mugayir olarak Osmanlı hükûmeti tarafından devletlerden birine Boğazlardan gemilerini geçirmeğe dair bahşolunacak her hak fiilen ve bihakkın diğer devletlerin hepsine verilmiş sayılır.»

Berlin muahedesinden sonra Abdülhamid devrinde seneler geçtikçe devletlerin Boğazlar siyasetindeki durumlarına yeni bazı siyasî cereyanlar da müessir olmaktan hâli kalmamıştır. Şarkın centilmenleri olduklarını beyan etmekle beraber Prens Bismark siyaseten Türklerin muhibbi değildi. Hattâ:

– Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da mevcudiyeti geçmiş bir vakaya muahhar bir tarih gösterilmek kabilinden bir yanlışlıktır!

Dediği, bununla Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan çoktan çekilmiş görmek arzusunda bulunduğu rivayet edilir.

Rusya Berlin muahdesinde oynadığı rolüyle Bismark'ı affedemiyor, bu «namuslu simsarın» Rusya'nın elinden galibiyet semerelerini almağa çalışmış, İngiltere ile Avusturya'nın menfaatlerini Rus menfaatlerine tercih eylemiş olduğunu unutamıyordu.

Bu sebeple Bismark'ın Rusya'ya gösterdiği temayüller iyi mukabele görmüyordu.

1886'da Bismark Rusya emellerine ne kadar ciddiyetle mümaşat edeceğini Çara anlatmak istemiş, bu maksatla o zaman veliaht Fredrikin oğlu Prens Giyyomu - *İmparator İkinci Vilhelm* -İstanbul ile Çanakkale'yi Rusya'ya sağlam bir surette tek-lif eylemek gibi mühim ve mahremane bir memuriyetle Çar nezdine göndermişti. Çar Üçüncü Aleksandr ise buna şu kuru cevabı vermişti:

– Ben İstanbul'u istersem orasını Prens Bismark'ın ne müsaadesine, ne tasvibine muhtaç olmadan zaptedeceğim.⁽²⁴⁾

İgnatiyef Rusya hükûmetine, «İngiltere'nin Hint yolu üzerindeki Mısır'a teveccühüne mümaşat» siyasetinin takibini tavsiye eylemişti. İgnatiyef'in bu tavsiyesinde Rus emel ve menfaatleri itibariyle isabet ettiğini zaman ispat eylemiştir. Çünkü Süveyş kanalı açılıp kanalın malî kontrolü İngilizlerin eline geçtikten ve Mısır işgal edildikten sonra Ak ve Karadeniz Boğazları meselesi İngiltere için ehemmiyetinden hayli kaybetmiştir.

İngiltere tedricen yüzünü şark meselesinin bu «yeni Bosforuna eski Bosforundan» ziyade çevirmiştir.

Osmanlı Devleti devletler arasında münakid hüküm ve şartlara riayet eylemek üzere Boğazları istediği gibi tahkim etmekte serbestti; payitahtı İstanbul'u hassaten Rusya'ya karşı müdafaaya kabiliyetli bir halde bulundurmak için buna pek lüzum dahi vardı. Fakat Karadeniz boğazının tahkimini menfaatlerine uygun görmeyen Ruslar boğazdaki tabyaların tamirine bile her zaman mâni olurlardı.

Abdülhamid'in bütün saltanatı müddetince Rus sefareti ne vakit bir tahkim teşebbüsünden haber alsa sefaret tercümanları hemen saraya koşarlardı.

– Karadeniz boğazını kime karşı tarsin ediyorsunuz? Rus

(24) H.H. Asquith: La genèse de la guerre.

İmparatorunun hulûs ve meveddetinden şüphe etmek devlet-i aliyeğe yakışır mı? gibi lâflarla yaygarayı basarlardı; Çar'ın güveneceği yolunda sözlerle Abdülhamid korkutulur, vehmi artırılırdı.

Sonunda boğazın yeni sistem toparla tahkimi arzusu da zarurî suya düşerdi! Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın Yıldız hatıratında verdiği malûmata göre:

Bir defa sivil kıyafetle İstanbul'a gelmiş iki ecnebî erkân-ı harbiye zabiti avlanmak vesilesiyle Rumeli Fenerinden Karaağaca kadar uzan sahilden içerde bir Ermeni'ye aid "Karapınar" çiftliği cihetine giderler. Maksatları bu tarafların plânını yapmak olduğu zabıtaca haber alınır. O sırada bu çiftlik ile civarındaki arazi yine ecnebi tebaasından bir zengin tarafından işтира edilmek üzere bulunuyordu.

Beşiktaş zabıtasından iki memur avcı kıyafetinde ecnebî avcılarının peşine takılır. Memurlar hissettirmiyerek ecnebleri takib ile avdetlerinde Beyoğlu'ndaki ikametgâhlarını öğrenirler. Zabıta bu eve adam sokarak iki zabitin tanzim ettikleri plân ve krokileri elde etmeğe muvaffak olur. Zabıtlar de casusluklarının meydana çıktığını anlıyarak savuşurlar.

Karapınar çiftliğiyle civarındaki arazi de sonra Tophane namına istimlâk edilir. Böyle casusluklar kimbilir ne kadar defa yapılmış da hükûmetçe farkına varılmamıştı!. Farkına varılsa da Abdülhamid siyaseti, «dağdağasızca idare-i maslahat»tan ibarettili!

Bunu bilen devletler de kendisinde «yapmak» iktidarını bırakmadıkları Osmanlı hükûmetini kendi menfaatlerine göre taz-yikten, hangi meselede istedikleri, başka kuvvetli bir cereyan karşısında, yapılamayınca tahtieden, şikâyetten hâli kalmazlardı. Ebedî kurtla kuzu hikâyesi!...

Zavallı Bâbîâli her vakit Boğazlar üzerinde devletin müteahhid olduğu vazifeleri hakkıyla ifa etmemekle itham edilirdi!

Boğazları zamanın askerî terakkiyatı ile mütenasib bir surette tahkim ve teçhiz eylemek Osmanlı Devleti için hem elzem idi; hem son senelerde şiddetle arzu ediliyordu. Fakat devletin bu arzusu bir taraftan terviç edilirse diğer taraftan itiraza uğruyordu. Meselâ İngiltere Karadeniz Boğazının tahkimine razı olduğu halde Rusya buna mâni oluyordu; Rusya yalnız Çanakka-
le Boğazı'nın tahkimini istediği halde buna da İngiltere muhalefet ediyordu!

Von Der Goltz Paşa İstanbul'a geldikten sonra iki boğazın da tahkimi meselesine bir kat daha ehemmiyet verildi. 1892 ve 1893 senelerinde yapılmış olan tahkimat projelerinin tespiti için evvelâ Almanya'dan zırhlı kuleler mucidi meşhur mühendis (Şuman) getirilmiş idi.⁽²⁵⁾

Daha sonra Abdülhamid Avrupa'da tahkimat işlerinde birinci derecede ihtisas sahibi sayılan Belçikalı General Brialmont'un bu işe memur edilmesini tensib etti. Bunun için Belçika hükûmetinden müsaade istenildi.

General Brialmont bir kaç ay sonra tekaüde sevkedilecekti. Belçika hükûmeti tekaüdünü icradan sonra Generale İstanbul'a gitmek müsaadesini verdi. Hünkâr Brialmont'u nişan ve hediyelerle taltif etti. General hediyeleri red ile yol parasıyla otel masrafından başka bir şey kabul etmiyeceğini bildirdi.

Von Der Goltz Paşa ile General Brialmont iki taraflı Marmara ve Boğazlar sahillerini dolaştılar. Brialmont tahkimat projesini hazırladı. Bu proje dört milyon altın ile Anadolu'da Beşikeden Şile'ye, Rumeli'de Saros Körfezinden Midyeye kadar sahilleri bir istihkâm şebekesi ve çemberi içine alıyordu.

Padişah bunu pek beğendi. Paytahtını zaptı kabil olamayacak bir hale getirecek olan bu projeyi tatbik için şiddetli bir ar-

(25) Sedat Paşa: Boğazlar Meselesi ve Çanakka-
le Türk Zaferi

zuya kapıldı. Fakat birdenbire ne oldu? Rusya elçisi ağır bir tehditte mi bulundu? Şayialar bunu gösteriyordu. Bunlara göre Rusya elçisi:

«Osmanlı Devleti'nin bu lüzumsuz tahkimata sarfolunacak parası varsa evvelâ Rusya'ya harp tazminatı borcunu ödesin!» diye hükûmeti tazyik eylemişti. Ne olduysa oldu. Abdülhamid'de heves birden bire soğudu. Proje daha Brialmont İstanbul'da iken bir tarafa bırakıldı. Kendisi de, «Bugün, yarın bir karar verilecek!» diye savsaklanmağa başladı.

Brialmont karara intizaren İstanbul'da bir müddet daha kaldı. Sonra memleketince mebusluğa seçildiğinden kalktı, gitti. Çektiği zahmete mukabil ücret istemiyen bu meşhur General Boğazlarda yeni bir “Cebelüttarik” vücade getirmenin kendisine temin edeceği askerî şerefi düşünüyordu.

Askerlik tarihinde kendisine böyle yüksek bir nam bıraktıracak olan bu teşebbüsün ehemmiyetini hakkıyla takdir eden Brialmont projesini Belçika'dan da takipten hali kalmıyordu. Fakat kimbilir bu proje artık evrak dolabının dibinde bulunuyordu?. «Brialmont projesinin» akim kaldığını anlıyan ve bunu Ruslardan bilen Fon Der Goltz Paşa:

– Türkler paytahtlarını muhafaza için Karadeniz'de fırtınalar olmasına dua etmelidirler. Ancak böyle havalarda Rusya donanması sahile asker çıkaramaz! Yoksa... demekten kendini alamamıştı.⁽²⁶⁾

Abdülhamid bundan sonra devlet hazinesinin Boğaz sahillerini tahkim için icab eden büyük sarfiyata tahammülü olmayacağından bahisle Akdeniz Boğazı'nın torpillerle geçilmesi tehlikeli bir duruma konulması hakkında bir proje hazırlanması için Paris sefareti marifetiyle Fransa Bahriye Nezaretine mura-

(26) Saray işlerine vakıf bazı zevattan aldığım hususî malûmat.

caat etti. Hattâ müracaatında bu iş Almanya ve İngiltere bahriye heyetlerine de yaptırılabilirse de Fransa'nın tercih edildiğini bildirmek suretiyle bir de cemile gösterdi.

Fransa Bahriye bakanlığı işe ehemmiyet verdi. Birkaç mütehasıs bahriye zabiti gönderdi; bunlar tetkiklerini yaptılar; projelerini hazırladılar. Fakat bu projeler de Brialmont projesinin âkıbetine uğramaktan kurtulamadı.

İşte böylece Rusya ile büyük bir mesele çıkarılmamak için Karadeniz Boğazı istihkâmlarına otuz sene kadar bir müddet hemen hiç el sürülmemiştir.

Malûmdur ki bizde öteden beri yeni yapılan bir evin en göze çarpaçak köşesine eski bir pabuç, mavi boncuk takılır, saçağın altına da: «Maşallar, Ya hafız, Tevekkülü alâllah» gibi ibarelerle levhalar asılırdı. Bu suretle evler Allaha sigorta edilmiş olurdu!

Hattâ bir defa Müşir Fuad Paşa Sultan Hamid tarafından büyük ve muhterem bir ecnebî misafirin mihmandarlığına tayin edilmişti. İstanbul'un temaşaya şayan yerlerini gezerlerken İslâm mahallelerinde bir çok evlerin üzerlerinde muhtelif kıt'a ve şekillerde böyle birer levha asılmış olduğunu gören ecnebî bunun ne olduğunu sormuş idi de Fuad Paşa:

– Müslüman sigorta şirketlerinin yaftalarıdır!

Diye işin içinde zarafetle çıkmıştı. Hayli sene Karadeniz Boğazı muhafızlığında bulunmuş olan İsmail Hakkı Paşa da Sultan Hamid'e böyle bir cevap vermişti:

Bir gün Mabeyn Müşirinin odasında İsmail Hakkı Paşa'ya Boğaz istihkâmlarının mukavemet kudreti hakkında «sualî âli» varid olur. Paşa da:

– Efendimiz merak buyurmasınlar! Boğazın cephesine bir “Ya hafız” levhası astım. Emri müdafaa hıfzı samadaniye mevdudur!

Cevabını verir. Abdülhamid bu tarizden müteessir olursa da devletin Karadeniz Boğazında tahkimat icrasındaki aczine herkesten ziyade kendisi kani olduğu için ses de çıkaramaz.

Bahsettiğimiz ecnebî mütehassıslardan sonra Osmanlı heyeti askeriyesince yapılan tetkikat ve keşfiyat üzerine Boğazlar için devletin malî istitaatiyle bir tahkim ve teslih programı hazırlanmıştı. Bu program dahilinde Çanakkale Boğazı'nın takviyesine tevessül olunuyordu. Buna pek ses çıkarmıyan Ruslar Karadeniz Boğazı'nda tahkimat yapılmasına ve bu Boğaz için celbedilmiş topların yerleştirilmesine mâni oluyorlardı.

Bir hâdise Sultan Hamid'i Rusya'ya karşı biraz mütecellidane davranmağa sevketmiştir:

1905 Haziranında Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasına mensub olan ve garib bir tesadüf eseri olmak üzere İkinci Katri-naya Bizans yolunu açan "Potemkin" in namını taşıyan bir zırhlı efradı isyan ile gemiyi zaptetmiş, arkasına takılan bir torpido ile Odesa Limanını topa tutmuş, kırmızı ihtilâl bayrağı ile denize açılmış, Romanya'nın Köstence limanında görünmüş idi.

Ecnebî de olsa bir gemi mürettebatının isyanı Abdülhamid'in uykusunu kaçırmağa kâfi bir hâdise idi. Ya Haliç'te «lenger endazı mehâbet» olan Osmanlı zırhlıları efradı dahi böyle bir hisse kapılırsa! Rus gemisi efradının bu hareketlerinin İstanbul'da şuyuu tehlikeli olmaz mıydı? Ya Potemkin Boğazdan içeriye girmeğe teşebbüs ederse o zaman ne yapılacaktı?

Böyle bir tehlike karşısında Abdülhamid artık tereddüde mahal görmedi. Karadeniz Boğazı istihkâmlarına zamanın büyük silâhlarından sayılan ve senelerden beri Tophane meydanında beklemekte olan 24 lük büyük topların tabiye edilmesini irade etti.(27).

Topçu Feriki Rıza Paşa'nın nezareti altında topçu kuman-

(27) Sedat Paşa: Boğazlar Meselesi ve Çanakkale'de Türk Zaferi

danlarından Yakup Bey Boğazda tahkimata başladı. Bu tahkimat Boğaza aid işleri pek dikkat ve ehemmiyetle takib eden Rusya sefareti ataşenavalının tabiî gözünden kaçmadı. Rusya sefareti mutadı olan serzenişlerine başladı.

Donanmasını daima Boğazdan geçirmek yolunu arayan Rusya bu defa âsi Rus gemisinin Boğazlardan geçmesine müsaade olunmamasını istiyordu. Talihin garip bir istihzası idi bu! Fakat Rusya aynı zamanda âsi geminin hareketi tabyaları tahkime vesile tutulmamasını temin ile de uğraşıyordu.

Romanya ile Bulgaristan âsi geminin tecavüzü ihtimaline karşı Köstence ile Burgaz'ı topraklarla teçhiz ve birer küçük filo tertip eylemeği muvafık bulmuşlardı. Mademki muazzam Rusya Karadeniz'de asayişini temin edemiyordu, herkes kendi başının çaresine bakmalı idi.

İstanbul'ca da Rusya'nın serzenişlerine karşı: «Rusya hükûmetince Karadeniz'de serseriye dolaşan Potemkin zırhlısını yolundan çevirmek mümkün olamıyor; zırhlının Karadeniz Boğazı'na gelmesi ve Boğazı zorlaması ihtimali kuvvetlidir. Biz de tedbirli bulunmak mecburiyetindeyiz.»deniliyordu.

Bu tabiî müskit bir cevap idi. «Fırsat bu fırsattır» denilerek tahkimata mümkün olduğu kadar sürat verildi. «Potemkin» Romanya hükûmetine teslim olmak suretiyle hâdise kapandı. Ancak bu vesile ile Karadeniz Boğazı'nda:

«Tevekkültü alellâh!» sigortasına biraz top ve istihkâm-larla takviyet verilebildi!

Böylece biri, birini takib eden hâdiseler Boğazlar meselesinin siyasetin ön saflarından ayrılmamasını icab edliyordu; muahedelerin, mukavelelerin, protokollerin metinleri tetkik edildikçe bu sıkıntılı meselenin bir kat daha karıştığı görülüyordu. Bir asırdan beri Avrupa kabinelerinin müzakere ve mükâlemelerde sarfettikleri gayretler, diplomatların buhranları yatıştır-

mak, ihtilâfların keskin noktalarını törpülemek yolunda tatbik ettikleri üstadane tedbirler, hukukşinasların daima değişen millî rekabetler ve menfaatler arasında «hakkı» tesis edecek devamlı prensipler bulmak için çektikleri zahmetler hep boşa gidiyordu!.

Boğazlar meselesi etrafında pek çok dönüp dolaşıyor, hattâ müthiş mücadeleler oluyordu da yine yerinde sayılmış gibi bir durumda kalındığı hayretle meydana çıkıyordu.

Artık Rusya ve Osmanlı Devleti Karadeniz’de yalnız değillerdi. Tuna vasıtasıyla Avusturya kendisini bu denizle ilgili görüyordu. Hükmen ve fiilen müstakil bir Romanya ile fiilen müstakil bir Bulgaristan’ın bu denizde limanları, müdafaa edilecek hakları ve menfaatleri vardı. Romanya istiklâlî dolayısıyla bu denizde bir donanma bulundurabilecek miydi?

O bu meseleyi fiilen halletmiş, bir küçük kruvazör, yedi top çeker, altı sahil muhafazasına mahsus gemi, bir çok torpitolardan mürekkep küçük bir donanma peyda eylemişti. (1907 de Romanya Belçika’da yapılmış dört torpitosunu Rhin, Mein, Ludwigs-Kanal, Tuna yoluyla getirtmiş idi.)

Bulgaristan da parçalarını demiryoluyla celbederek Burgaz’da kurdurduğu torpitolara bir kaç topçeker ilâve edebilmişti. Bu deniz kuvvetleri ne kadar küçük ve ehemiyetsiz olursa olsun Boğazlar meselesine tesirden hali kalamazdı.

Boğazlardan geçit artık yalnız iki ebedî düşmanı, yani Rusya ile Osmanlı Devleti’ni alâkadar etmekle kalmıyacaktı. Başka bir denizde sahilleri olmayan Romanya ile Bulgaristan’ı da şimdi hesaba katmak icab ediyordu. Son senelerin yeni icablarına göre bu muhataralı Boğazlar meselesine ne gibi bir hâl şekli bulunabilecekti?

Son Durum

Mısır'da yerleştikten sonra İngilizler Rusların Çanakkale Boğazı'ndan Akdeniz'e çıkmalarını arzu etmemekte devam ile beraber Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı bir sed gibi ipkasını, muhafazasını iltizam siyasetine veda eylemişlerdi. David Urquhartin fikirlerinden mülhem olan Lord Bikonstild İngiltere'nin Şark'ta pek yüksek bir vazifesi olduğu kanaatinde idi. Bu vazife de Müslümanlar üzerinde dostluk şeklinde bir himaye tesis etmekten ibaretti.

Bu himayede İngiltere Hıristiyanlık ve Müslümanlık âlemleri arasında mutavassıtlık rolünü yapacaktı; bu sayede Şark Müslüman kavimlerinin siyasî terbiyeleri, tabîî İngilizlere müteveccih bir daire içinde, tekemmül ettirilecekti; Avrupa medeniyetine tekaddüm eden eski medeniyetlerinde olduğu gibi bundan sonra da bu kavimler faaliyete getirilecek muattal kuvvetleriyle garp medeniyetine hizmete iştirak eyliyeceklerdi. Fakat bu fikirler artık İngiltere'de tatbikine himmet ve gayret sarfına lâayık sayılmıyordu. Kobdenin fikirlerini takib etmeyi tercih eden ve Müslümanlara, İslâmiyete husumet besliyen Gladiston'un tesiri altında İngiliz siyaseti İslâm ve Türk muhibliğinden vazgeçerek yine Rus muhibliği vechesini tutmuştu. Londra sitesinde Rus partisi yine Rus pazarının iktisaden istismarı gibi maddî düşüncelerine koyulmuştu.

Bu sıralarda Anglikan kilisesinde de Ortodoks kilisesiyle anlaşmak meyilleri peyda olmuştu. Bu da Ortodoks Rusya'ya teveccüh hususunda manevî diğer bir âmil oluyordu. İngiliz eko-

nomistleriyle ilâhiyatçıları elele vererek Pitt'in, Urquhart'ın, Bikonstfeld'in mesleklerini nihayet iyice hırpaladılar, baltaladılar.

Bu siyaset İngiliz Kralı'nın Makedonya işleri için Rus Çarı ile "Reval Mülâkatına" müncer oldu. Reval Mülâkatında Osmanlı Devleti için hazırlanan tehlike Jön-Türkler tarafından ikinci meşrutiyetin ilânını tâcil etti.

1908'de Avusturya Bosna- Herseği ilhaka karar verdiği sırada Rusya Boğazlar meselesini yine ortaya çıkarmak istedi. Eylül içinde Rusya Dış Bakanı İzvolski Avusturya'nın Rusya'daki elçisi Kont Berhtold'ün "Moravya" da "Buchlan"daki malikânesinde Baron Derental ile görüşmeğe geldi. Orada Avusturya Boğazların açılmasını terviç ederse Rusya'nın Avusturya'yı Bosna-Hersek'te istediği gibi harekette serbest bırakacağını söylemeyi mâhirane bir siyaset saydı.(28)

Avusturya'nın muvafakatini alan Rusya diğer Avrupa devletleriyle beraber Osmanlı Devleti'nin rızalarını tahsilde büyük güçlüklerle karşılaşmamağı umuyordu. İzvolski (Buchlau) mülâkatından sonra bir kaç hafta İtalya'da vakit geçirmiş, sonra Paris'e gelmişti.

Devletlerin Boğazlar hakkında karar vermelerini beklemeye lüzum görmiyen Avusturya Bosna-Herseğin ilhakını emri vaki haline koymakta acele etmişti; İzvolski Paris'te Boğazlar meselesini açacağı sırada artık Fransa Cumhurreisi Avusturya İmparatorunun Bosna-Herseğe dair el yazısıyla mektubunu almış bulunuyordu.

Rusya bir Boğazlar Konferansı açılmasını iltizam ediyordu. Halbuki yaptıkları inkılâb karşısında Jön-Türkler için İngilizlerde muvakkat bir teveccüh uyandığı bugünlerde İngiltere hükûmetinin Boğazlarda Rusya'ya müsaid bir siyaset takib et-

(28) Max Hoschiller: L'Europe devant Constantinople.

mesine imkân olmadı. İngiltere'nin muhalefeti karşısında Boğazlar konferansı suya düştü.(29)

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında harb ilân edildikten (28 Eylül 1911) sonra Rusya Boğazlar hakkında doğrudan doğruya Bâbîâli ile anlaşmağa kalkıştı.(30)

Said Paşa'nın 30 Eylül 1911'de başlayan sekizinci sadare-tinde Rusya elçisi Rus ve Osmanlı Devletleri arasında bir ittifak akdini teklif etti. Bu ittifakın mihreri Boğazlar meselesi olacaktı. Bâbîâli Rus harp gemilerinin Boğazlardan ikişer ikişer, olamazsa, birer birer durmadan geçmelerine muvafakat ederse Rusya Balkan hükûmetlerini Osmanlı Devletiyle iyi ve dostane münasebetlerde bulundurmak için tesir icra edecekti.

Karadeniz sahillerindeki devletlerin de -*Romanya ve Bulgaristan*- deniz kuvvetlerinin Boğazlardan geçmelerine müsaade edilecekti. Fakat bütün bu harp gemilerinin Boğazlardan geçişi Osmanlı Devleti'nin selâmet ve emniyeti için lüzum göstereceği şartlar ve kayıtlar dairesinde olacaktı. Rusya bu suretle istediği vakit Akdeniz'de bir harp filosu bulundurabilecekti. Gayet mahremane olarak yapılan bu teklif ile âdeta Hünkâriskelesi Muahedesi'nin iadesi isteniliyordu.

Rusya elçisi Çarikof 25 Teşrinievvel 1911'de Sadrazam Said Paşa'ya -*gûya kendiliğinden*- yazdığı «hususî mahiyeti haiz» bir mektupta bir Osmanlı-Rus ittifakı için esas olarak şu noktaları gösterdi:

1 – Boğazlar hazardsa ve seferde Rus harp gemilerine açık bulunacak, fakat Rusya'nın üçüncü bir devlet ile muharebesi halinde kapanacak;

2 – İcab edince Rusya İstanbul ile Trakya'yı ve Boğazları müdafaaten Osmanlı Devleti'ne muavenette bulunacak;

(29) L'Europe devant Constantinople.

(30) Raymond Poincaré: Les origines de la guerre.

3 – Rusya kapitülâsyonları ilga bahsinde Osmanlı Devleti'ne müzaheret edecek;

4 – Osmanlı-Rus demiryollarının iltisakı için Fransa'dan sermaye tedarikinde de Rusya Bâbîâli'ye zahir olacak;

5 – Rusya Osmanlı Devleti'nin hegemonyası altında bir Balkan ittifakı vücade getirecek.

Osmanlı Devleti'nin de dahil olacağı bu «Balkan liginin» teşkili için uğraşan Çarıkof Beyoğlu'nda Serklidoryan'da Osmanlı ricali ile bu proje hakkında fikirler teati ediyordu.

Bâbîâli Rusya ile böyle şartlarla bir ittifakın Devlet-i Aliye'ye faydası mı, zararı mı olacağını lâyıkıyla kestiremiyordu. Rusya'nın bu dostluğu bir himayeye pek benziyordu.

Acaba uluslararası bir mesele şekline girmiş bulunan Boğazlar hakkında Rusya ile böyle hususî şartlar dairesinde anlaşmak İngiltere ve Fransa gibi Akdeniz'de birinci derecede ilgili büyük devletleri kırmıyacak mı idi? Bâbîâli İngilizlerin Boğazların açılmasını hoş nazarla seyredemiyeceklerine kani bulunuyordu:

İngiliz ve Fransız elçileri koku aldıkları bu müzakerelerden hükûmetlerini haberdar ettiler. Boğazlar muahedesinin yalnız bir devlet lehine tadili Osmanlı Devleti'nin o devlet himayesine geçmesinden başka bir manaya delâlet edemezdi. İngiliz ve Fransız kabineleri Rusya'dan Bâbîâli ile cereyan eden müzakerelerden memnun kalmamış olmakla beraber Boğazlar açılacak olursa bunun bütün devletlere teşmili fikrinde olduklarını göstermekte gecikmediler.

Meşrutiyetin ilk günlerinde İngiltere'de ve Fransa'da Jöntürkler lehine uyanan teveccüh bir sabun köpüğü gibi çar-çabuk zâil oluvermiş, İngiltere yine Gladston'un siyasetine avdet eylemiş idi. İngiliz ve Fransız elçileri Bâbîâli'ye:

«Osmanlı Devleti Boğazların açılmasına razı olursa Fran-

sız ve İngiliz hükûmetleri buna muvafakat eyliyecekler ve razı olmadıkları takdirde de hiç bir tazyik icra etmiyeceklerdir.»

Yolunda beyanatta bulundular. İtilâfı müsellesin Rusya'dan başka iki rüknü bu suretle Bâbîâlî'yi ihtiyar edeceği hattı harekette resmen serbest bırakıyorlardı. Yalnız bu hattı hareket ne olursa olsun onlar da bundan itilâfın üçüncü rüknü - Rusya - kadar istifade etmek istiyorlardı.

Berlin Muahedesi Boğazlar meselesinde Osmanlı Devleti'ni Rusya ile böyle baş, başa müzakerelere girişebilecek durumda bırakmış değildi. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile böyle bir ittifak akdetmesi ittifakı müsellesin hiç işine gelemezdi.

Berlin Muahedesinin imzacılarından ve ittifakı müselles erkânından Almanya ile Avusturya'nın buna kat'ıyyen muhalefet edecekleri pek tabîî idi. Çarikof'un teşebbüsleri anlaşılınca bu iki devletin elçileri hükûmetlerinin Boğazlarda istatükonun muhafazasına taraftar olduklarını Bâbîâlî'ye bildirdiler.

İstanbul'da *Yeni Gazete* Osmanlı Devleti'nin bir Rus vassalı olmağa hiç bir vakit razı olmayacağı yolunda neşriyatta bulundu. Bâbîâlî nihayet Çarikof'a red cevabını verdi. (8 Kanun-evvel 1911).

Aynı günde Rusya Hariciye Nâzırı Sazanof Çarikof ile Bâbîâlî arasında olan mükâlemelerin ancak akademik mahiyeti haiz olduğunu beyan ederek teşebbüsün Hariciye Nezaretinden verilmiş talimata müstenid olmadığını *Le Temps* Gazetesi'nin muhabirine söylemek suretiyle ilân etti.

Rus gazeteleri Rusya hükûmetinin Osmanlı Devleti'yle böyle siyasî bir müzakereye girişmiş olmadığını yazdılar. Rusya hükûmeti teşebbüsünü bu suretle tekzip ettiği Çarikof'u «müfrit gayret» göstermekle itham ve tekdir ederek İstanbul'dan kaldırdı.

Trablusgarp muharebesi esnasında İtalya iptida Osmanlı Devleti'nin Avrupa ve Anadolu'daki memleketlerini işgale te-

vessül etmiyeceğini ilân etmişti. Fakat Trablus ve Bingazi'de gördüğü mukavemet üzerine Bâbîâli'yi koyduğu şartları kabul ile sulha mecbur etmek için bu taminatın hilâfında harekete başladı.

İtalya hedefi Akdeniz Boğazı olmak üzere Ege Denizi'ni ablukaya kıyam edince Devlet-i Aliye de tehlide maruz Çanakkale Boğazını kapamak kararını verdi. Boğazın kapanması takdirinde ticarî menfaatlerine hâlel gelecek olan büyük devletler her iki tarafın bu tasnimlerini protesto ettiler. Fakat bu protestonun fiilî bir tesiri olmadı. İtalya Çanakkale Boğazı'nı abluka edeceğini ilân etti (23 Teşrinisani 1911).

İtalya'nın Boğazı zorlamağa karar verdiği tahakkuk edince Devlet-i Aliye de burasını müdafaa için kendisince mümkün olan tedbirleri ittihaz etti. Yalnız bir geçit bırakarak Çanakkale Boğazını mayınlarla takviye ve topları tezyid eyledi; Boğazın kara cephelerini muhafazaya memur asker kuvvetini de arttırdı; ticaret gemilerinin Boğazdan geceleyin geçmesini yasak etti.

İtalyan harb gemileri Çanakkale Boğazı önünde görünüp istihkâmlara taarruz edince evvelce bırakılan geçiti de kapattı. Boğazlardan günde vasatî 60 gemi girip çıkıyordu. Ticaret âleminde bir keşmekeş hâsıl oldu.

Rusya ve Fransa protesto ederek zarar ve ziyan talebine kalkıştılar. Bâbîâli zarar ve ziyânı ödemeğe mecbur olsa bile İtalyan taarruzu tehlikesi zâil olduğuna kat'î kanaat hâsıl olmadıkça Boğazı açamayacağını bildirdi.

Marmara'da Boğazdan çıkmak için 180, Ege'de Boğaza girmek için 155 gemi bekliyordu. İngiliz deniz ticaretinin sekteye uğraması İngiltere hükûmetini ciddî bir teşebbüse sevketti.

İngiltere'nin verdiği teminat üzerine Bâbîâli İtalya tarafından Boğaza yeni bir taarruz karşısında tekrar kapatmak ve yalnız gündüzün ticaret gemilerinin geçmesine müsaade eyle-

mek şartıyla Boğazı açmağa muvafakat gösterdi. Bundan sonra İtalya'nın yaptığı bir keşif taarruzundan başka *-bu taarruz Boğaz bataryaları tarafından reddedilmiştir-* Boğaza karşı bir hareketi görülmedi.

İtalyan taarruzlarının akameti Boğazların müdafaası hakkıyla ihzar ve idare edilirse çok kuvvetli donanmaların bile burasını zorlayıp geçemeyeceklerini gösteren bir deneç oldu.

Rusya devleti elçisi Çarikof'u İstanbul'dan kaldırmak mecburiyetini hissettikten sonra Osmanlı Devleti'nin dahil bulunacağı bir Balkan konfederasyonu teşkili ve Bâbiâli ile dostluk siyasetine nihayet vermiş, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhindeki temayüllerini takviye eylemeğe başlamış idi.

Bu müzaheret nihayet Rusya'nın malûmatı altında Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhinde bir blok teşkil eylemelerini intac etti. Balkan harbinde Yunan donanması Boğazı zorlamağa kendisinde cüret ve kudret göremedi.

Bu harpte Bulgar ordusu Çatalca İstihkâmlarına dayanınca iptida Balkanlarda istatükonun muhafaza edileceğini beyan etmiş olan büyük devletler arasında Almanya ve Avusturya'da fikirler değişti. Berlin ve Viyana matbuatında bir (Büyük Bulgaristan) teşkili emelleri başgösterdi.

Ayastafanos Muahdesiyle Rusya'nın yapmak isteyip Almanya ve Avusturya'nın hoş görmedikleri bu teşekkül şimdi Cermen matbuatınca pek lüzumlu sayılıyordu! Berlin'de Bulgarlara Boğazların açılmasına karşı bir itiraz serdedilmeyeceği ve «işin sonuna kadar *-yani İstanbul'a kadar-* gidebilecekleri» temin ediliyordu. Almanlar Bulgarlardan ziyade Bulgar görüyorlardı!

Fakat Ruslar Bulgarların İstanbul'a girerek «Ayasofya'ya haç dikmelerine» hiç de taraftar olmadılar. Bulgar Kralı Ferdinand «İstanbul meselesini» halletmek için Petersburg'a bir ge-

neralını gönderdi. Rus hükûmeti İstanbul'un Bulgarlar tarafından işgali noktasında «veto»sunu generala tebliğ etti.

Bulgar Kralı bu reddeden son derece müteessir oldu ve artık büsbütün Cermen siyasetine istinad yolunu tuttu. Fakat Türk ordusu Bulgar ordusunu Çatalca önünde tevakkufa mecbur edince artık Bulgarlar da İstanbul'a harben girmek ümid ve hayallerine veda eylediler.

Balkan harbi sonucunda Akdeniz Boğazının iki sahili Osmanlı Devleti'nde bırakıldı ise de Umumî Harb Boğazların durumunu büsbütün değiştirdi. Bu harpte Boğazların kapanması Rusya'ya müttefiklerince bu yoldan yardıma mâni olmuş idi. İngiltere ve Fransa evvelâ yalnız donanmalarıyla Boğazları kendilerine açmak istediler. Filoları Çanakkale Boğazı'nı zorlamağa başladılar. (3 Teşrinievvel 1914'ten itibaren)

İlk aylarda kendi yağıyla kavrulmak mecburiyetinde kalan Türkün yoktan var edercesine vücade getirdiği müdafaa tertibatı sayesinde müttefik donanmaların 5-18 Mart 1915 hücumu hezimet ve ricatle sonuçlandı. Donanmalarıyla Boğazı geçemeyeceklerini anlayan müttefikler burasını kara askeriyle işgal etmeği kararlaştırdılar. Yüzlerce Türk gencinin kanına malolan, fakat Türk şehametine ve fedakârlığına yeniden en parlak misaller hazırlayan bu işgal dahi yine ricatle nihayet bulunca Çanakkale Boğazı'nın ne yarılamaz bir cephe, ne aşılabilir bir mânia olduğu umumen tasdik edildi.

Ancak düşmanlar harben zaptedemedikleri Boğazları Mondros Mütarekesinden sonra işgal eyliyerek buralarda hâkim kesildiler. Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grubun harpte mağlûbiyeti üzerine Bâbîâli hasımlarıyla bu Mondros mütarekenamesini imzalamağa mecbur kalmıştı.

Galiplerin kuvvetlerine istinad ile mütareke hükümlerini kendi menfaatlerine göre genişleterek tefsir ve tatbik eylemeleri, yaptıkları tecavüzler, İstanbul'un müttefiklerce askerî işgali, gay-

ri müslim Osmanlı unsurlarının azgınlıkları Türkleri haklarını müdafaa için bazı teşekküller vücade getirmeğe sevk ediyordu.

Ordu müfettişliğiyle Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa'nın başına geçtiği bu müdafaa tertib ve teşebbüsleri ilerliyerek Erzurum ve Sivas kongrelerinde vatani kurtarmak için bazı esaslar kabul edilmiş, bu esaslar sonra İstanbul'da toplanan Mebusan Meclisi tarafından «Misak-ı Millî» şeklinde ilân edilmiş idi (28 Kanunusani 1920).

Bu misakın dördüncü maddesinde İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü halden masun kalmak esası mahfuz olmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının âlem ticaretine ve münakalâtına açılması hakkında ilgili devletlerle Türkiye'nin müttetifikan verecekleri karar muteber olacağı zikredilmiş idi.

Halbuki Sevr Muahdesinde bu şart hiç kâle alınmadı. Galipler tarafından bu muahdede (10 Ağustos 1920) Osmanlı murahhaslarına şu kayıtlar kabul ve imza ettirildi:

Kalıklarıtya'dan itibaren Marmara sahili ve Gelibolu Yarımadası Osmanlı hududundan hariç kalacak, yani Yunanistan'a bırakılacaktı. Akdeniz Boğazı'nın Anadolu sahili Osmanlı hakiyetinde kalacağı için bu Boğazda karşılıklı iki hükûmetin mülkiyeti carî olacaktı.

Boğaza karşı ve yakın adalar da Yunanistan'a geçecekti. Bu adalarla beraber Gelibolu Yarımadası'nı, Marmara'nın şimal sahili kazalarını, Rumeli'de Osmanlı Devleti'ne bırakılan dar parçayı, İstanbul'u, İzmit sancağını, İzmir Körfezi'yle Marmara'nın sahilî kazalarını, Marmara adalarını, Çanakkale livasını, Edremit Körfezi'ne kadar Akdeniz sahili kazalarını ihtiva etmek üzere bir (Boğazlar mıntakası) teşkil edilecekti.

Ak ve Karadeniz Boğazları, Marmara Denizi sulh' ve harb zamanlarında sancak tefrik edilmiyerek bütün devletlerin ticaret ve harp gemilerine, tayyarelerine açık bulunacaktı. Bu sular ab-

luka edilemeyecek, buralarda hiç bir «harb hakkı» kullanılmıyacak, hiç bir harb hareketi icra edilemeyecekti. Yalnız Cemiyeti Akvamın kararları tatbik edilebilecekti.

“Boğazlar Komisyonu” denilen bir komisyon Osmanlı ve Yunan devletleri namına bu sularda kontrol hakkını icra ediliyecekti. Bu komisyon iştirak etmek istediği tarihten itibaren Amerika Birleşik Devletleri murahhasıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Cemiyet-i Akvama dahil olunca Rusya, Yunanistan, Romanya Cemiyet-i Akvama girdikleri tarihten itibaren Osmanlı ve Bulgaristan hükûmetleri murahhaslarından tereküb edecekti. Komisyona münavebe ile büyük devletlerin murahhasları ikişer sene riyaset eyliyeceklerdi.

Komisyonunda büyük devletlerin murahhasları ikişer, Yunanistan, Romanya, Osmanlı, Bulgaristan murahhasları ise birer rey sahibi sayılacaktı.

Komisyonun ayrı bir sancağı, hususî bütçesi, hususî teşkilâtı bulunacaktı. Komisyonun en ehemmiyetli vazifesi İstanbul ve Haydarpaşa limanları da dahil olmak üzere Boğazlarda gemiler için geçit serbestisini temin olacaktı.

Boğazlarda alınan rüsum ve tekâlif Boğazlar komisyonuna devredilecekti. Cemiyet-i Akvamın müsaadesiyle komisyon yeni vergi de ihdas edebilecekti. Komisyon ile devletlerden biri arasında çıkacak ihtilâf Cemiyet-i Akvam tarafından halledilecekti.

İstiklâl muharebesinde millî kuvvetlerin istihsal ettiği kat’î zafer Boğazlar hakkındaki bu şartları Türkiye lehine değiştirdi. Lozan Sulh Konferansında Türkiye Başmuraahhası İsmet Paşa Boğazlar ile en çok ilgisi olan Rusya’nın da müzakerelere iştirak ettirilmesini istemişti.

Konferansta Ruslar ile İngilizlerin eski bakımlarında ve iddialarında hâsıl olmuş değişiklik pek göze çarpıyordu. Eski den Boğazların kapalı bulundurulmasını İngilizler, açılmasını ve

açabilmek hakkının Osmanlı Padişahına bırakılmasını Ruslar isterlerdi. Bu defa kapalı bulunmasını, Türklerin Boğazları luzumu gibi tahkim edebilmelerini isteyen Rus murahhasları, açık olmasını ve tahkim edilmemesini ileri süren de İngiliz murahhasları oldu. İngiltere, Fransa İtalya Rus talebini reddettiler.

Millî Misakta İstanbul ve boğazlar hakkındaki karara istinad eden İsmet Paşa evvelâ Rus tekliflerini terviç ediyordu. Fakat böyle konferanslarda mutad olan ıztılaşma, usulüne göre iki taraf da taleplerinde tadiller yapa yapa, boğazların tâbi olacağı usule dair nihayet 24 Temmuz 1923 tarihli mukavelename vücuda getirildi.

Lozan Muahedesinin araziye ait hükümleri mucibince Türkiye'nin Rumeli'deki hududu Sevr Muahedesine nisbetle genişletilmişti. İki tarafında on beşer kilometrelik gayri askerî bir bölge ihdas edilen bu hudut Karadeniz'de (Jezvaya) deresi mensabından başlayıp Edirne'yi Türkiye'ye bıraktıktan sonra Ege Denizinde Enez'e varıyordu.

Bu suretle Çanakkale Boğazı'nın iki sahili Türkiye'de kalmıştı. Bu boğaza yakın Bozcaada ve İmroz Adası ile Tavşan Adaları da Türkiye'de bırakılmıştı. Ak ve Karadeniz Boğazları ile Marmara'da deniz ve hava yoluyla gerek sulh, gerek harp zamanlarında (mürur ve seyrisefain) serbestîsi esası kabul edilmişti.

Boğazlar mukavelesinin tasrih ettiği bu serbestî gündüz gibi geceye de şâmindir. Bir harpte Türkiye bîtaraf bulunursa bu serbestî sulh zamanında olduğu gibi tam olarak cereyan edecektir.

Türkiye muharip olduğu takdirde bîtaraf gemileri ve gayri askerî uçakları teftiş edebilecek, düşman gemilerinin boğazlardan istifadelerini men için lâzım addedeceği tedbirleri ittihaz eylemekte tam salâhiyet sahibi olacaktır.

Bir devletin Karadeniz'e müteveccihen boğazlardan geçi-

rebileceği azamî kuvvet Karadeniz'de sahili olan devletlere mensup bir geçit esnasında Karadeniz'de mevcut en kuvvetli donanmanın azamî kuvvetini geçemez. Ancak devletler Karadeniz'de her zamanda ve her halde her biri on bin tonilâtıyı geçmiyen üç gemiye kadar bir deniz kuvvetini göndermek hakkını muhafaza ederler.

Bir harp esnasında Türkiye bîtaraf kalmışsa muhariplerin gemileri mukavelenamedeki tahdidler dairesinde boğazlardan gece ve gündüz geçebileceklerdir ve Türkiye boğazlarda seyri-sefaini güçleştirecek mahiyette tedbirler alamıyacaktır.

Muhariplerin harp gemilerine ve askerî uçaklarına boğazlarda muayene hakkını icra eylemek, her hangi hasmane bir hareket yapmak, bunları zapta ve müsadereye tevessül etmek yasaktır.

Türkiye ile sulh halinde bulunan devletlerin denizaltı gemileri boğazlardan ancak suyun yüzünde geçeceklerdir. Boğazlardan geçecek harp gemileri hasara ve ârızaya uğramak gibi haller müstesna olmak üzere mürurları için elzem zamandan fazla bir müddet boğazlarda duramıyacaklardır.

Akdeniz Boğazına yakın İmroz, Bozcaada, Tavşan adaları, Semadirek ve Limni adaları ile Gelibolu Yarımadası, Saros Körfezinde Bakla burnundan Marmara'da Kum bağına kadar bir bölge, Anadolu'da Bozcaada karşısında eski İstanbul burunundan Erdek körfezinde Karabiga şimalinde bir noktaya kadar sahilten yirmi kilometre mesafede bir saha, İmralı adası müstesna olmak üzere bütün Marmara adaları, Karadeniz Boğazı'nın iki sahilinde on beşer kilometrelik sahalar (gayri askerî) hale ifrağ edilecektir. Yalnız İstanbul ile civarında ve Adalar kazasında azamî on iki bin kişilik bir kuvvet bulundurulacak, bir tersane ve üssübahrî muhafaza edilebilecektir.

Boğazların ve civar bölgelerin gayri askerî hale ifrağının Türkiye için askerî bakımdan bigayrihakkın bir tehlike teşkil et-

memesi ve boğazların serbestîsinde yahut gayri askerî bölgelerde emniyetin ef'ali harbiye ile tehlikeye düşmemesi için muahe-
deye şöyle bir şart ilâve edilmiştir:

Böyle bir tehlike halinde devletler Cemiyet-i Akvam meclisinin karar vereceği bütün vasıtalarla bunu müştereken meney-
liyeceklerdir. Bir Boğazlar Komisyonu teşkil olunacaktır.

Türk mümessilinin riyasetinde Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Rusya, Sırbistan devletlerinin mümessillerinden mürekkep olacak olan bu komisyon harp gemilerinin ve askerî tayyarelerin mürurlarına müteallik hükümlere lâıykıyla riayet olunup olunmadığına bakacak, boğazların suları üzerinde ifa edeceği vazifelerinde Cemiyet-i Akvam'ın himayesi altında bulunacak, her sene vazifesini nasıl ifa eylediğinden bahisle cemiyete bir rapor gönderecek, ticaret ve seyrise-
fain bakımından faydalı her türlü malûmatı verecektir; vazifesinin ifası için lâzım olan nizamnameleri de yapacaktır.

Saros Körfezi sahilinde Arıburnu civarında İngilizlere temlik olunan arazide İngiliz ölüleri için bir mezarlık ihdas olunacaktır. Bu mukaveleyi imza etmemiş devletler de buna sonradan iltihak eyliyeceklerdir.

İşte boğazlar on üç senedenberi en mühim bendlerini gösterdiğimiz bu mukavele hükümlerine tâbi bulunmaktadır.

Umumî harp sonucunda aktedilen muahedelerin birçok maddeleri, hükümleri bugüne kadar hayli tahavvüllere uğramıştır; bu değişiklikler bir taraflı ve fiilî teşebbüslerle yapılmış, Avrupa hükûmetleri bunları kabulde muztar kalmıştır.

Avrupa'nın bu değişik durumuna İtalyan-Habeş harbinin uyandırdığı ihtiyaçlar dahi inzimam edince boğazlar hakkında Lozan'da kararlaştırılmış hükümlerin de yenileştirilmesi lüzumu bir zaruret olarak meydana çıkmıştı.

Türkiye'ye icabında müdafaasını temin edebilmek üzere

boğazları askerîleştirmek, tahkim etmek hakkının tanınması zamanı gelmişti.

Türkiye Cumhuriyet hükûmeti başkalarının yaptığı gibi bir taraflı ve fiilî teşebbüslerle boğazlar mukavelesi maddelerini değiştirmeyi muvafık bulmadı. Ancak hakikî lüzumu idrak ve vazifesini tamamen takdir eylediği için boğazlar rejimi yeniden tanzim edilmek üzere bir nota ile Lozan Boğazlar Mukavelesini imza etmiş devletler ve Milletler Cemiyeti nezdinde resmî bir teşebbüste bulundu.

Devletler buna müsait cevaplar verdiler. Bunun üzerine İsviçre'de Montreux'de bir konferans akti kararlaştı. Boğazların bundan sonra tâbi olacağı şartlar işte bu konferansta tayin edilecektir.

Türkiye'nin bu teşebbüsünde ne tez üzerinden yürüdüğü, hakkını müdafaada hangi esasları istinad ettiği anlaşılmak üzere 10 Nisan 1936 tarihli notanın suretini dercediyoruz:

«1923'de Türkiye Lozanda serbest geçiş ve gayri askerî hale ifrağ ahkâmını ihtiva eden Boğazlar Mukavelesini imzaya muvafakat ettiği zaman Avrupa'nın umumî vaziyeti, siyasî ve askerî bakımlardan, bugün kendini gösteren vaziyetten tamamiyle ayrı bir manzara arz etmekte idi. Avrupa o tarihte silâhsızlanmaya doğru gidiyordu ve siyasî kurumu yalnız beynelmilel taahhütlerle teyid edilmiş değişmez hukuk prensipleri üzerine ibtina eyliyecekti.

Kara, deniz ve hava kuvvetleri çok daha az korkulacak mahiyet göstermekte ve temayülleri azalma yolunda tezahür etmekte idi. O sırada Türkiye Boğazlar Mukavelesinin takyid ahkâmını Milletler Cemiyeti misakının onuncu maddesinin garantisine ilâveten imzacı devletlerin ve her halükârda dört büyük devletin tehdit vukuunda boğazların müdafaasına müstereken

ve Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından bu hususta kararlaştırılacak bütün vasıtalarla tevessül etmeleri taahhüdünü ihtiva eden on sekizinci maddenin teminatına güvenerek imza eylemişti.

O zamandan beri Karadeniz vaziyeti her noktadan emniyetbahş bir müsalemet manzarası arzeder hale gelmiş ve buna mukabil Akdeniz'de yavaş yavaş bir kararsızlık teessüs etmeğe başlamıştır.

Deniz konferansları silâhlanmaya doğru bir inkişaf göstermiştir. Deniz tezgâhları yakında denizlere şimdiye kadar erişilmemiş bir kudrette gemiler dökecektir. Hava sahasında kuvvetlenme baş döndürücü bir şekilde tezayüd, kıt'alar ve adalardaki tahkimat mütemadiyen tekessür etmektedir.

Ahval ve şeriat bu suretle tamamen değişirken boğazların tam emniyetsizliğine çaresiz olması lâzım gelen yegâne garanti de ortadan kalkmış ve en alâkadar devletler umumî bir ihtilât tehlikesinin mevcudiyetini ilân ederlerken Türkiye bu endişe verici emniyetsizliğin hiçbir mukabil tarafı olmaksızın en zayıf noktasından en fena tehlikelere maruz olmakta bulunmuştur.

Türkiye kendisine yapılan musırrane talepleri is'af ederek o zaman tamamiyle ecnebî kuvvetlerin işgali altında bulunan boğazların askerlikten tecridini, kendisine verilen asgarî garantilerin kıymetini mevcut şerait altında ve boğazların ve civar mıntakaların gayri askerî hale ifrağının Türkiye için askerî nokta-i nazardan bigayrihakkın bir tehlike teşkil etmemesi bakımından uzun uzadıya tarttıktan sonra kabul etmişti.

Mezkûr mukaveleyi imza eden devletler boğazlar rejimini tanzim eden ahkâmın heyeti umumiyesine ayrılmaz bir tarzda bağlı bulunan emniyet garantisini müeyyid mukavelenin on sekizinci maddesine o derece ehemmiyet vermişlerdir ki mezkûr garantinin askerlikten tecrit ve serbestîi mürur hakkındaki

ahkâmın gayri kabili tecezzi bir parçasını teşkil etmekte bulunduğunu kat'î olarak teyid etmişlerdir.

Bu hükmün tazammun ettiği mana şudur ki, emniyeti memleketin heyet-i umumiyesinin emniyeti için zarurî olan arazisinden bir parçası üzerindeki hukuku hükümrânîsinin tenkisi fiilî, amelî ve müteessir teminat olmaksızın Türkiye'ye tahmil ettirilmişti.

Şurası da aşikârdır ki bu garanti işlemez hale gelir veya meşkûk kalırsa bütün mukavelenin muvazenesi, Türkiye'nin ve Avrupa sulhunun zararına olarak bozulmuş olur.

Halbuki siyasî buhranlar sarîh surette ispat etmiştir ki kollektif garantinin bugünkü mekanizması pek ağır bir surette harekete geçmekte ve geç ittihaz edilen bir karar beynelmilel bir hareketten beklenen istifadeyi ekser ahvalde kaybettirecek mahiyet arz etmektedir.

Bu sebepledir ki 1923 senesinde Türkiye bugün birçok devletlerin de aynı nokta-i nazarı göttükleri gibi Milletler Cemiyetine gireceği andan itibaren misakının kendisine temin edeceği kollektif garanti ile iktifa edememiş, boğazlar mukavelesini imza edenlerin heyeti umumiyesinin kollektif garantisini gayri kâfi bulmuş ve yalnız dört büyük devletin müşterek garantilerini kendi tamamiyeti mülkiyesi için o zamanki şerait altında elzem olan asgarî emniyeti temin edebilecek mahiyette görmüştü. Fakat eğer bizzat bu asgarî emniyet de tesisini istilzam eden şeraitten tamamen farklı siyasî ve askerî ahvalden dolayı zayıflar ve yahut meşkûk bir hale gelirse cumhuriyet hükûmeti ağır bir ihmal suçu altında kalmaksızın bütün memleketi tamir kabul etmez ânî bir baskına maruz bırakamaz.

Boğazların emniyetini zâmin olan devletlerin Milletler Cemiyeti muvacehesindeki vaziyetleri ve bu zâminlerin kendilerine tefviz edilmiş vazifeler karşısında askerî ve müessir teşri-

ki mesaide bulunmalarını hiç olmazsa şüpheli bir hale sokan hususî ahval ve şeriat 1923 mukavelesinin umumî muvazenesini bozan unsurlardır.

Boğazların emniyetinin hâlâ hakikî bir garanti ile müemmen bulunduğu bugün iddia edilemez. Türkiye'den de bu teminat vazifesinin ifasına ademi icabet gibi tehlikeli bir ihtimale karşı bigâne kalması talep olunamaz.

Bu mülâhazata şunu da ilâve etmek icap eder ki boğazlar mukavelesi yalnız sulh hali ile Türkiye bîtaraf veya muharip olmak üzere harp halini zikretmekte ve hususî veya umumî harp tehdidi ihtimalini mevzuubahis etmiyerek Türkiye'nin o takdirde kendi meşru müdafaasını temin çarelerini aramasına imkân vermemektedir.

Halbuki bugün tamamiyle sabit olmuştur ki, hali harp an-sızın ve hiçbir formalitesiz vukua gelebileceğinden haricî tehlikenin en nazik safhası asıl bu tehdit safhasıdır. Bu noksan derpiş edilen garantilerin kıymetleri ne olursa olsun bunların mües-siriyetini başlı başına izale edebilir.

Türkiye Cumhuriyeti bidayeti teşekkülünden beri kendisine her sahada tahakkuku ekseriyetle ağır fedakârlıklar tahmilinden hâli kalmamış olan bir sulh ve itilâf siyaseti çizmiştir. Türk hükûmeti son on yıl içinde tahaddüs eden pek çok ahval ve şeraitte bütün devletler tarafından takdir edilen bir uzlaşma, taahhüdlerine sadakat ve sulh eserine samimî bağlılık zihniyeti göstermiştir. Türkiye başkalarına daima temin ettiği emniyeti bizzat kendisi için de istemek hakkını haizdir.

Lozan Muahedesini imza edenlerin iradeleri haricinde olarak tahaddüs eden ahval ve şerait tam hüsnü niyetle tespit edilmiş olan ahkâmı işlemez bir hale getirmiştir ve binnetice mevzuubahis olan mesele ise Türkiye'nin mevcudiyeti ve bütün arazisinin emniyeti olduğu içindir ki cumhuriyet hükûnetinin

ahval ve şeraitin zarurî kıldığı tedbirleri almak suretiyle millet huzurunda kendisine düşen mesuliyeti deruhte etmeğe mecbur kalması mümkün olabilir.

Yukarıda bildirilen mülâhazatı gözönünde tutan ve boğazlar mukavelesinin dört büyük devletin müşterek garantisine taallük eden on sekizinci maddesi ahkâmının meşkûk ve işlemez bir hale geldiğini ve arazisine müteveccih haricî bir tehlikeye karşı bu ahkâmın Türkiye'yi artık amelî bir surette muhafaza edemeyeceğini haklı olarak düşünen cumhuriyet hükûmeti Türk arazisinin taarruzdan masuniyeti için elzem emniyet şeraiti dahilinde ve Akdeniz'le Karadeniz arasında ticarî seyrisefainin daimî inkişafı için en liberal bir zihniyetle Boğazlar rejimini tanzime matuf itilâfların yakın bir zamanda akti zımnında müzakerata başlamağa amade olduğunu Boğazlar mukavelesi müzakerelerine iştirak etmiş olan devletlere bildirmekle kesbi şeref eyler.)

Boğazların usulüne dair 24 Temmuz 1923 tarihli mukavelemenin bu notada zikredilen on sekizinci maddesi aynen şudur:

“Boğazların ve civar mıntakaların gayri askerî hale ifrağının Türkiye için askerî nokta-i nazardan bigayrihakkın bir tehlike teşkil etmemesini ve boğazlar serbestîsinin ve yahut gayri askerî mıntakaların emniyetinin ef'ali harbiye ile tehlikeye düşmemesini arzu eden tarafeyni âliyeyni âkideyn ahkâmı atiyeyi kabul ederler.

Eğer serbestî mürura müteallik ahkâma ika edilen bir tecavüz, negehanî bir taarruz yahut her hangi bir fiili harp veya tehdidi harp boğazlarda seyrüseferin serbestisini veya gayri askerî mıntakaların emniyetini tehlikeye koyacak olursa tarafeyni âliyeyni âkideyn ve her halde Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Japonya bu hususta Cemiyet-i Akvam meclisinin karar vereceği bütün veşaitle anı müştereken menedeceklerdir.

Yukarıki fıkrada muharrer harekete sebep olan ef'al niha-

yet bulur bulmaz boğazlar nizamı işbu mukavele ahkâmı ile muayyen olduğu veçhile yeniden tamamiyle tatbik olunacaktır. Boğazların gayri askerî hale ifrağına ve serbestîsine taallûk eden ahkâmın bir cüzü mütemmini teşkil eden işbu hüküm tarafeyni âliyeyni âkideynin Cemiyeti Akvam ahidnamesi mucibince hazırlanabilecekleri hukuk ve vezaiife hâlel iras etmez.)

S O N

BİBLİYOGRAFYA

Eski Osmanlı tarihleriyle Hammer tarihinden başka
müracaat eylediğim başlıca eserler:

1 – Le Bosphore et les Dardanelles.

Rus evrak hazinesi müdürü Serge Gorianow tarafından telif edilmiş olan bu eseri Ali Reşad ve Macar İskender Beyler (Devlet-i Osmaniye ve Rusya Siyaseti) namıyla Türkçe'ye tercüme etmişlerdir.

2 – Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebe-i Bahriyesinde Türk Zaferi.

Yazı işleri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye dairesince tedvir olunan (Askerî Mecmua)ya mülhak olmak üzere Sedad Paşa tarafından telif edilmiştir.

3 – L'Europe devant Constantinople.. Max Haschiller.

4 – Boğazlar Meselesi.

Hariciye Nezaretince umumî harb sonunda yaptırılan sulha hazırlık tetkikleri esnasında sefaret müsteşarlarından Bay Ragıp Raif ve Rauf Ahmed tarafından kaleme alınmış matbuu mahdud muhtıra.

5 – Tuhfetülkibar fî esfarilbuhar: Kâtib Çelebi.

6 – Muharebatı Bahriye-i Osmaniye: Süleyman Nutki.

Ali Rıza Seyfi Bey'in buna yazdığı zeyl.

7 – La mer Noire et les détroits: Mischef.

8 – *On sekizinci asırda şark meselesi:* Müellifi Albert Sorel, mütercimi Yusuf Ziya.

9 – *Recueil des traités de la Porte ottomane avec les puissances étrangères:* Testa.

10 – *Taraité de Paris:* Delabrauz.

11 – *Le traité de Berlin:* Brunswik.

12 – *La question d'orient:* Edouard Driault.

13 – *La question d'orient:* Max Choublier.

Müracaat ettiğim diğer eserlere sırası geldikçe metinde işaret edilmiştir.

ERTUĞRUL FACİASI

Boğazlar Meselesi

- Abdülhamid devrinde Haliç’de çürüyen Osmanlı donanması
- Ertuğrul Firkateyni Japon seferine neden ve nasıl gönderildi?
- Ertuğrul gemisi 10 ay 3 haftada bata çıka Japonya’ya vardı.
- Ertuğrul Kumandanı Osman Paşa Japon İmparatoru huzurunda...
- Osman Paşa’nın felaket mektupları
- Japon denizinin kudurmuş dalgaları Ertuğrul’u nasıl parçaladı?
- Ertuğrul faciasının sebepleri
- Faciadan kurtulanlara göre facianın gerçek yüzü...
- Osmanlı’dan beri Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının dünü ve bugünü...

TEMEL YAYINLARI

Piyerloti Cad. Dostlukyurdu Sk.
No: 10/5 Çemberlitaş - İstanbul
Tel: 0212. 516 23 52 - 517 73 20

